

T.C.
İSTANBUL SABAHATTİN ZAİM ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İSLAM EKONOMİSİ VE FİNANS ANABİLİM DALI
ULUSLARARASI FİNANS VE KATILIM BANKACILIĞI
BİLİM DALI

KONVANSİYONEL VE İSLAM EKONOMİSİNDE
DEVLETİN ROLÜ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Fatıma GÜNEŞ

İstanbul
Ağustos-2018

T.C.
İSTANBUL SABAHATTİN ZAİM ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İSLAM EKONOMİSİ VE FİNANS ANABİLİM DALI
ULUSLARARASI FİNANS VE KATILIM BANKACILIĞI
BİLİM DALI

KONVANSİYONEL VE İSLAM EKONOMİSİNDE
DEVLETİN ROLÜ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Fatıma GÜNEŞ

Tez Danışmanı
Prof. Dr. Adem ESEN

İstanbul
Ağustos-2018

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne,

Bu çalışma, jürimiz tarafından İslam Ekonomisi ve Finans Anabilim Dalı, Uluslararası Finans ve Katılım Bankacılığı Bilim Dalında YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Başkan Prof. Dr. Adem ESEN (Danışman)

Üye Dr. Öğr. Üyesi Mustafa ÇAKIR

Üye Dr. öğr. Üyesi Merve Büşra ALTUNDERE

Onay

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

Prof. Dr. Ömer ÇAHA

Enstitü Müdürü

Bilimsel Etik Bildirimi

Yüksek Lisans tezi olarak hazırladığım "Konvansiyonel ve İslam Ekonomisinde Devletin Rolü" adlı çalışmanın öneri aşamasından sonuçlandığı aşamaya kadar geçen süreçte bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle uyduğumu, tez içindeki tüm bilgileri bilimsel ahlak ve gelenek çerçevesinde elde ettiğimi, tez yazım kurallarına uygun olarak hazırladığımı, bu çalışmamda doğrudan veya dolaylı olarak yaptığım her alıntıya kaynak gösterdiğimi ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu beyan ederim

Fatıma GÜNEŞ

ÖNSÖZ

İnsanların tüketim ve üretim faaliyetlerini nasıl organize ettikleri, halkın günlük faaliyetlerini, gelir kazanmasını ve yaşamını sürdürmesini inceleyen bilim dalı iktisattır. Devletler ise eski çağlardan beri günümüze kadar belirli görevler üstlenmiştir.

Bu tez çerçevesinde, “**Konvansiyonel ve İslam Ekonomisinde Devletin Rolü**” üzerinde çalışılmıştır. Devlet tanımı, devlet gelirleri ve harcamaları, vergi konusu ve çeşitleri, sosyal güvenlik ve sosyal dayanışma, fiyat istikrarı vb. iktisadi konulara temas edilmiştir.

Bu çalışmam süresince her türlü yardım sağlayan, bilgi ve tecrübesiyle beni cesaretlendiren Sayın Prof. Dr. Adem ESEN’e teşekkürü bir borç bilirim.

Ayrıca, bana güvenen, bugünlere yetiştiren aileme, her türlü zorluklara rağmen sevgisini ve desteğini esirgemeyen eşime şükranlarımı sunuyorum. İslam Ekonomisinin gelişmesi ve hayatımızda yer alması konusunda, çalışmalarımızın bizden sonraki nesillere yardımcı olması dileğiyle.

Fatıma GÜNEŞ
İstanbul-2018

ÖZET

KONVANSİYONEL VE İSLAM EKONOMİSİNDE DEVLETİN ROLÜ

Fatıma Güneş

Yüksek Lisans, Uluslararası Finans ve Katılım Bankacılığı,

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Adem Esen

Ağustos-2018, 121 + XII Sayfa

Günümüzde ve çağımızda devlet kavramı, devletin yetki ve görevi ne olması gerektiği hususunda düşünüp, çözüm bulunması eski çağlara kadar uzanmaktadır. Devlet, gerek sosyal hayatımızda gerekse siyaset ve ekonomi hayatımızdan ayrılmayan bir parçadır. Tarihsel süreç içerisinde yaşayan sosyoekonomik değişim ve gelişimlere bağlı olarak devletin fonksiyon ve işlevleri de değişmiştir. Gerek Batıya göre, gerekse İslam'a göre, devlet her zaman, her çağda, her yerde hep var olmuştur ve var olacaktır. İslam düşünürlerin ve batı düşünürlerin düşüncelerini dikkate alınarak devletin ekonomideki yeri araştırılmıştır. Merkantilistler korumacı devleti, fizyokratlar doğal düzeni savunmuştur. Klasik iktisatçılar devletin ekonomiye müdahale etmemesini savunurken, Keynesyenler müdahaleci-sosyal refah devletini savunmaktadır. Neoliberal yaklaşımlar, devletin ekonomik rolünü azaltmak için büyük emek ve çaba harcamaktadır.

İslam düşünürü İbn-i Haldun'a göre ekonomide Pazar devlettir. Ancak meşru yoldan elde edilen mülk ve servete devletçe el uzatılmamalıdır. Gazali ise, insanlar kendi kendine yeterli olmayacağı için devletin gerekliliğini tanımlamıştır. İbni Teymiyye, çeşitli mesleklerin halkın ihtiyaca göre teşkilatlandırılması devlete düştüğünü savunmuştur. İktisadi faaliyetlerin, İslam'ın ahlaki, sosyal ilkeleri ışığında cereyan etmesini sağlamak için, devlet her türlü yetkiye sahiptir. Maverdi ise devletin bazı alanlara müdahale edilmemesine yanadır. Bu çalışmamızda, Merkantilizmden günümüze, İslami ve İktisadi yaklaşımlar ve görüşler çerçevesinde devletin ekonomiye karışması veya karışmaması, karışacak ise ne gibi şart ve koşullar içinde olması gerektiği incelenmiştir.

Anahtar kelimeler: Ekonomi, Devlet, İktisat Düşünürleri

ABSTRACT

THE ROLE OF STATE IN CONVENTIONAL AND ISLAMIC ECONOMICS

Fatıma GÜNEŞ

Master's Degree in International Finance and Participation Banking

Thesis Advisor: Prof. Adem ESEN

Ağustos-2018, 121 + XII Pages

In these days the state terms, we have pondered over how the terms, authority and responsibility of the state and have evaluated previous historic states to find solutions of this. Whether in our social, political or economic lives, the state cannot be separated from us.

Through history, there have been socio-economic changes as well as general developments that have led to the changes in the functions of the state. In the Western and İslamic perspective, the state is always prevalent in all eras and places and it will remain so. In this study, the perspectives of the Western and Islamic scholars have been taken into consideration.

Mercantilists thought that the state is protective and Physiocrats defended the original role of the state in economy. Classical economists insisted that the state is not allowed to intervene in economic affairs, while the Keynesians were opposed to the idea that the state has to intervene in economic matters for social welfare. On the other hand, the Neoliberals opinion was that lesser the intervention of the state in economic affairs, the better.

According to the Islamic philosopher İbn-Khaldun, the economic markets is the state no one be it a citizen or the state has the right to withhold property from citizen which has been earned legitimately. According to Farabi the most important factor in a society is justice and justice can only be achieved through the intervention of the state in economic affairs. In Gazali's opinion, people are unable to manage all of their affairs fairly, hence where the state has to intervene to balance these matters. İbn Teymiyye's opinion is that the state can create job opportunities for the people of

the country end intervene for the sake of general welfare. The state can be given the authority to intervene in economic matters to secure the social foundations and ethics for the country and its people. The scholar Maverdi defends the idea that the state should not be allowed to intervene in all economic matters, only some segments.

In this research, since the time of Mercantilism to these days, we studied the opinions of Muslims scholars, what they think about government intervention in the economy. On the other hand our research's goal is that the roll of the state in the economy, and if it does intervene what are the condition and procedures it has to follow.

Key Words: Economy, State, Economist

İçindekiler

JÜRİ ÜYELERİNİN İMZA SAYFASI HATA! YER İŞARETİ TANIMLANMAMIŞ.	
BİLİMSEL ETİK BİLDİRİMİ	HATA! YER İŞARETİ TANIMLANMAMIŞ.
ÖNSÖZ	İİ
ÖZET	İV
ABSTRACT	V
İÇİNDEKİLER	Vİİ
TABLolar LİSTESİ	X
ŞEKİLLER LİSTESİ	X
KISALTMALAR	Xİ
BİRİNCİ BÖLÜM	1
GİRİŞ	1
1. DEVLET KAVRAMI	3
1.1. DEVLET KAVRAMININ TANIMI	3
1.1.1. Geleneksel Düşüncede Devlet Kavramı	4
1.1.2. İslam' a Göre Devlet Kavramı.....	7
1.2. DEVLETİN UNSURLARI.....	9
1.2.1. İnsan, Millet Unsuru	10
1.2.2. Ülke Unsuru	10
1.2.3. Egemenlik Unsuru	11
İKİNCİ BÖLÜM	14
2. KONVANSİYONEL VE İSLAM EKONOMİSİNDE DEVLETİN YERİ	14
2.1. KONVANSİYONEL EKONOMİDE DEVLETİN YERİ VE GÖRÜŞLERİ ..	14
2.1.1. Merkantilistler.....	14
2.1.2. Fizyokratlar	16
2.1.3. Klasik İktisat	18
2.1.4. Keynesyen İktisat.....	20
2.1.5. Neoklasik İktisat	22
2.1.6. Arz Yönlü İktisatçılar	23
2.1.7. Kamusal Seçiş Teorisi ve Anayasal İktisat.....	25
2.1.8. Marksizm İktisat Görüşü	26
2.2. İSLAM EKONOMİSİNDE DEVLETİN YERİ	28
2.2.1. Farabi	28

2.2.2. İbni Haldun	30
2.2.3. Gazali	33
2.2.4. İbn Teymiyye	35
2.2.5. Maverdi	37
2.3. BAZI ÇAĞDAŞ İSLAM DÜŞÜNÜRLERİ	39
2.3.1. Seyyid Kutub	39
2.3.2. Mevdudi	41
2.3.3. Sabahattin Zaim	42
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	45
3. DEVLETİN EKONOMİK AMAÇLARI VE FONKSİYONLARI	45
3.1. DEVLETİN AMAÇLARI	45
3.1.1. İktisadi İstikrar ve İstihdam Sağlanması	46
3.1.2. Gelir ve Servetin Adil Dağıtımı	51
3.1.3. Sosyal Dayanışma ve Sosyal Güvenlik Sistemi	55
3.1.4. Yoksullukla Mücadele	60
3.2. DEVLETİN PİYASALARA MÜDAHALESİ	62
3.2.1. Piyasanın Temel Görevleri ve Unsurları	63
3.2.2. İslam'da Piyasa Ekonomisi	64
3.3. DEVLETİN FİYATLARA MÜDAHALESİ	66
3.4. İSLAM EKONOMİSİNDE FİYAT DENETİMİ	69
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM	72
4. DEVLETİN GELİRLERİ	72
4.1. DEVLET GELİRLERİN TANIMI	72
4.2. TARİHÇE	74
4.2.1. İlk ve Orta Çağlarda Vergi Sistemi	75
4.2.2. Hz. Peygamber Zamanında Devlet Gelirleri	77
4.2.3. Osmanlıda Devletin Gelir Çeşitleri	80
4.2.4. İslam'da Devletin Gelir Çeşitleri	83
4.2.5. Günümüz Vergilerin Sınıflandırılması	89
4.3. VERGİLERİN ADİL OLMASI VE VERGİ YÜKÜ	91
4.4. VERGİLENDİRMEDE ETKİNLİK VE ÖRGÜTLENME	93
BEŞİNCİ BÖLÜM	95
5. DEVLETİN GİDERLERİ	95
5.1. KAMU HARCAMALARININ TANIMI	95

5.2. KONVANSİYONEL EKONOMİDE KAMU HARCAMALARININ SINIFLANDIRILMASI.....	97
5.2.1. İdari Sınıflandırılması.....	97
5.2.2. Fonksiyonel Sınıflandırılması.....	97
5.2.3. Ekonomik Sınıflandırılması.....	97
5.3. İSLAM EKONOMİSİNDE KAMU HARCAMALARI.....	98
5.4. DEVLETİN EKONOMİK BÜYÜMEYE VE KALKINMAYA ETKİSİ.....	99
5.5. DEVLETİN EKONOMİDEKİ BÜYÜME, AZ GELİŞMİŞ ÜLKELERİN İKTİSADİ KALKINMASI.....	100
SONUÇ.....	109
KAYNAKÇA.....	112

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 1: Devletin Ekonomiye Müdahalesi - Batılı İktisatçıların Görüşleri.....	14
Tablo 2: Devletin Sorumluluğu.....	57
Tablo 3: Beyt'ül Mal.....	79
Tablo 4: En zengin ülkelerin gelirleri (kişi başı).....	102
Tablo 5: Gelişmekte olan ülkelerden seçilmiş bir grup ülkenin gelirleri.....	103
Tablo 6: En yoksul ülkelerin gelirleri.....	104

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1: Devletin Amaçları.....	46
Şekil 2: İktisadi İstikrar.....	49
Şekil 3: Vergi ile Zekat Arasındaki Fark.....	85
Şekil 4: Kalkınmanın Finansman Kaynakları.....	106

KISALTMALAR

S: Sayfa

C: Cilt

YAY: Yayın evi

VB.: Ve benzeri

AR-GE: Araştırma-Geliştirme

MG: Milli Gelir

GSYİH: Gayri Safi Yurt İçi Hasıla

GSMH: Gayri Safi Milli Hasıla

GSMG: Gayri Safi Milli Gelir

KİT: Kamu İktisadi Teşebbüs

KKB. : Kamu Kesiminin Büyüklüğü

ÜNV. : Üniversite

SOS. : Sosyal

HZ. : Hazreti

(s.a.s.) : Sallallahu aleyhi ve sellem

AR-GE : Araştırma Geliştirme

TRC. : Tercüme eden

MATB. : Matba

TRANS. : Translation

BİRİNCİ BÖLÜM

GİRİŞ

Tarih boyunca devlet ve egemen kavramı, farklı anlayış ve bakış açısına sahip bilim adamların tarafından açıklanmaya çalışılmıştır. Devlet kavramı düşünürlerin görüşleri çerçevesinde günümüzde tartışılmaya devam etmektedir. Diğer yandan toplumların iktisadi anlayışı ile birlikte devletin ekonomideki rolü ve büyüklüğü konusundaki tartışmalar da artmıştır. Devlet ve devletin ekonomideki rolü ne olması gerektiği insan tarihinde en çok tartışılan konulardan biri olmuştur. Ekonomik yaşamın yönlendirilmesi ve toplumsal yaşamın örgütlenmelerinde devlete ve pazara düşen pay nedir?

Devletin sağladığı adalet ve güvenlik ortamı olmadan iktisattan bahsetmek mümkün değildir, aynı şey devlet için de geçerli, iktisat olmadan devlet ayakta duramaz. Devlet kamu hayatına yönelik en önemli düzenlemelerini iktisadi alanlarda yapmaktadır.

Devlet ne için kurulur? Bir topluluğun içinde devletin almış olduğu yerin önemi nedir gibi sorular her insanın zihninde bulunan sorulardır. İktisat politikasını belirleyen devlet mi olmalıdır? Devletin ekonomiye müdahalesi gerekli midir ve eğer gerekliyse ne kadar müdahalede bulunmalıdır? Devlet ekonomiye ne şekilde müdahale edebilir ve hangi alanlarda rol alabilir?

Yukardaki sorular hem kapitalist iktisat düşüncesi hem de İslam iktisat düşüncesi çerçevesinde cevaplandırılmaya çalışılmıştır.

Savunma, kanun ve düzen, altyapı, eğitim, araştırma, sağlık, emeklilik ücretleri, işsizlik parası, çocuk ve yaşlı bakımı, yoksullar için gelir desteği ve birçok mal ve hizmet üreten devlettir (Chang, 2016: 352).

Hem İslam ekonomisinde hem de konvansiyonel ekonomide her bir kişi devletin ekonomi hakkında almış olduğu karardan etkilenir. Çalışan bireylerin ücretleri büyük kısmı devlet tarafından ödenir. Çocuklarımızın çoğu devlet tarafından desteklenen okullarda okur. Yollar, köprüler, hastaneler, parklar ve

birçok kamu alanlarından halk yararlanmaktadır. Devletin uyguladığı genişletici veya daraltıcı politikasından insanlar etkilenir ve ona göre hareket eder. Geçmişten günümüze kadar devlet ekonomik faaliyetlere farklı şekilde müdahalede bulunmuştur.

Bu tezin amacı genel olarak konvansiyonel ve İslam ekonomisinde devletin ekonomideki rolü incelemektedir.

Çalışmanın bundan sonraki bölümlerinde önce devlet kavramı ve devletin iktisadi faaliyetlerde önemi hakkında detaylı bilgi verilecektir. Çalışmamızda “Devlet-Ekonomi” ilişkisine girmeden, önce devlet kavramı, devletin varlığının amacı, insanların hayatında aldığı yer ve önemi, unsurlarının neler olduğu gibi konulardan bahsedilmiştir.

Birinci bölümde hem devletin genel anlamda hayatımızdaki rolü, hem de devletin ekonomideki rolü üzerine İslam ve konvansiyonel iktisadi düşünce okulları hakkında bilgi verilecektir.

İkinci bölümde, devletin ekonomik amaçları ve fonksiyonları hakkında kısaca bilgi verildikten sonra devletin piyasaya müdahale şekilleri üzerine durulacaktır. Devlet, ekonomiye iki şekilde müdahalede bulunabilir. Devlet, üretim, harcama ve transferleri yönlendirmesi için mali politikası uygular, bunu yaparken olumlu ve olumsuz taraflarını da unutulmamalı. Daha çok veya daha az harcama/vergilendirme yaparak ekonomiyi canlandırabilir veya zayıflatabilir. Merkez Bankası aracılığıyla ise para politikasını yürütür. Para basımı üzerindeki yetkisini kullanarak para miktarını değiştirebilir, bu nedenle ekonomik faaliyetlerin seviyesini etkiler (Chang, 2016: 352).

Üçüncü ve dördüncü bölümde devletin gelir ve gider kısmı yer almaktadır. Beşinci bölüm ile tez sonuçlanacaktır.

1. DEVLET KAVRAMI

1.1. Devlet Kavramının Tanımı

Devlet kelimesinin Fransızca'da Etat, İngilizce'de State, Almanca'da Staat, İtalyanca'da Stato olarak ifade edilmektedir (Gözler, Devletin Genel Teorisi, (2007))

Farklı dillerde devlet kelimesi farklı kullanılmıştır. Yunan halkı devlet yerine “polis” veya “cite” kavramlarını kullanmaktadır. Polis, şehir anlamını taşımaktadır. Devlet ise şehir üzerinde kurulmuştur (Kürşat, 26: 1998).

Yunan yarımadasını, Anadolu'nun Batı kıyılarını, Ege Adalarını, Güney İtalya ve Sicilya'yı kapsayan toplumsal ve siyasal örgütlenmiş biçimi olarak tanımlanır. Polis' in belirli bir toprak üzerinde kurulmuş sosyal, siyasal, askeri ve ekonomik bir bütün olduğunu, sınırları içinde birden fazla şehri ve bunların etrafında uzanan kırsal bir bölgeyi kapsamaktadır (Akad, 1993: XI).

Romalılar ise “devlet” yerine “civitas” veya “res publica” kelimelerini kullanmışlardır.

Civitas “site”, “medine”, “şehir devleti” anlamını taşımaktadır. Civitas hukuki olarak ise “medeni hakları kullanma ehliyetine sahip yuttaşlar topluluğu” demektir (Gözler, 2007: 7).

“Stato terimini modern devlet karşılığında ilk kullanan kişi Hükümdar (II Pricipe) (1513) isimli eserinde Niccolo Machiavelli (1469-1527) olduğu kabul edilmektedir. Machiavelli'nin ünlü eseri şu cümleyle başlar : “İnsanlar üzerinde emretme yetkisine sahip olan veya olmuş olan bütün hakimiyetler, devlet ismini alırlar ve bu devletler ya cumhuriyettir, yada krallıktır” (Gözler, 2007: 9) .

Diyanet Ansiklopedisinde Arapça'da devlet veya dulet “*değişmek bir halden başka bir hale dönmek; nöbetleşe birbirini ardınca gelmek, dolaşmak, üstün gelmek, zafer kazanmak*” olarak ifade edilmiştir (DİA, 1994: 234).

Arap yarımadasında devlet kelimesi “ iktidar ve yönetimin daha çok savaş ve ihtilal yoluyla el değiştirilmesi” anlamında kullanılmıştır (Türcan, 2001: 29).

1.1.1. Geleneksel Düşüncede Devlet Kavramı

Devletin temelini oluşturan şehirlerdir. M.Ö. 6000 ile 3000 yıllar arasında ortaya çıkan aile, kabile ve köyler yerleşim yerlerinin şehirlere dönüşmesine yardımcı olmuştur (Güran, 2003: 12).

Ünlü filozof düşünürü Aristo'ya (Aristoteles) göre insanlar bir araya gelerek önce aileyi, sonra da köyler ve kasabaları meydana getirmişlerdir. Bir ailenin iyi yaşayabilmesi için yöneticiye ihtiyaç duymaktadır, bu nedenle site, yani devlet ortaya çıkmıştır (Akad, 1993: 12).

“Devletin doğanın bir yaratımı ve bireyden önce olduğunun kanıtı, bireyin yalıtıldığında, kendi kendine yetmemesidir ve dolayısıyla birey bütünlüğe bağlantılı bir parçadır.” (Chang, 2016: 336).

XIII. yüzyılın önemli düşünürlerinden Aquinolu Thomas “Devlet ve Yönetim” eseri ile büyük katkıda bulunmuştur. Ona göre “*insanların tek başlarına değil, toplum yaşamalarının zorunluk olduğuna inanır. Bu toplumun kurmanın ve ona katılmanın iki aracı vardır; aile ve devlet.*” İnsanlar önce aileyi kurar sonra bir araya gelerek toplumu kurduktan sonra “*Devlet*” meydana gelir (Akad, 1993: 25).

Diğer yunan düşünürü Platon (Eflatun) yaşadığı toplumu örnek alarak “Devlet” adlı eserini ortaya sunmuştur. Ona göre toplumun doğuş nedeni ve toplum düzeni, insanların bir araya gelmesi, ihtiyaçlarını karşılayabilmesi ve işbirlik kurulması sebeplerden kaynaklanmaktadır. Bu şekilde toplumu oluşturan insanlar, siyaset yapısıyla birlikte devletin ortaya çıkmasına neden olmuştur (Akad, 1993: 8).

Ünlü filozof Eflatun, mutluluğa önem vermiştir. Bir devletteki bulunan insanlar mutlu olabilmeleri için önce birey mutlu olması gerekir. Birey mutlu

olduğu sürece toplum da mutlu olacaktır. “Biz bütün yurttaşlara mutluluk sağlayacak bir devlet düşünüyoruz. Yoksa yurttan bazı kişileri seçip onları mutlu kılacak değiliz. Yurt baştanbaşa mutlu olacaktır”. Aynı zamanda Eflatun, “Devlet” eserinde ahlak ve adaletten bahsedilmiştir. “*Devletin varlığı bireyin haklarını korumak ve toplumu oluşturan bireyler arasında adaleti sağlama amacına yöneliktir*” (Ersoy, 2012: 45).

Eflatun’a göre devlet tarafından ekonomik alanlarda yönetilmesi gereken üretim, mübadele ve bölüşüm faaliyetleridir. Üretim ve Sanayi sektöründe kuralları devlet belirleyecek (Ersoy, 2012: 44).

İnsan yaşayabilmesi için en büyük ihtiyaç yiyecektir. Bir sonraki ihtiyaç barınacak yer ve giyecektir. Toplum tüm bu işler yürütebilmesi için çiftçiye, inşaatçıya, dokumacıya ihtiyacı vardır (Karasan, 1970: 369).

İnsanlar hayatlarını sürdürebilmesi için birbirine ihtiyaç duymaktadır. Ünlü filozof aşağıdaki konuşmada belirtmektedir:

“ - *Peki. Bence Toplumunu yapan, insanın tek başına, kendi kendine yetmemesi, başkalarına gerekmesidir. Yoksa toplumun kurulmasında başka bir sebep v ar mıdır?*

- *Yoktur.*

- *Öyle ise bir insan bir eksiği için, bir başkasına başvurur, başka bir eksiği için de bir başkasına. Böylece birçoğ eksiklikler birçoğ insanların bir araya toplanmasına yol açar. Hepsi yardımlaşarak bir ortaklık içinde yaşarlar. İşte bu tür yaşamaya toplum düzeni deriz, değil mi?*

-*Doğru.- Bir toplumda bir insana bir şey verirken, ya da alırken, bunu kendisi için karlı bir iş diye yapar, değil mi? “* (Ersoy, 2012: 47).

İş bölümüne giderek ve yardımlaşarak bir toplum oluşturulmuştur. Yavaş yavaş o dönemde insanlar bolluğa kavuşmaya başlamaktadır. Burada da şu soru öne çıkmaktadır. Siyasal toplum ne zaman kurulacaktır (Karasan, 1970: 45).

Yeni doğmuş toplumun gelişmesi, bolluk içinde bulunan toplum ile birlikte siyasal toplumun kurulması olmuştur (Rumi, 2005: 245).

Hem çiftçiler, zanaatkarlar tarafından toplumun ihtiyaçlarını karşılanmaya çalışılmıştır hem de askerler tarafından korunması için çalışılmıştır (Rumi, 2005: 246).

Ancak o toplumda eşitlik ve özgürlükten bahsetmek mümkün olmamıştır. Çünkü o dönemde köle-efendi ilişkisi mevcuttur. *İktidar adaletin ne olduğunu kendi çıkarları doğrultusunda saptar ve çıkardığı yasalarla yönetilenlerin adaleti bu şekilde anlamlarını sağlar* (Akad, 1993: 6) . Toplumun eksiklerinin giderilmesi, bir düzene sahip olabilmesi için anayasaya ihtiyaç duymaktadır. Aristo'ya göre “*Anayasa devleti yaratır, Anayasa anlayışının egemen olduğu devlet biçiminin en ideal devlet olması gerekir.*”(Akad, 1993: 14) .

Diğer taraftan devlet, Sosyal Sözleşme teorisi ile açıklanmıştır. Bu görüşün temel amacı devletin menşeinin bir sözleşme dayandığı ve bu sözleşmeden önce, insanların yaşamında ortak bir teoriye tabi olmadıkları, teşkilatsız bir dönemin bulunduğu fikridir. Bu hukuk dışı veya hukuk öncesi devre, doğal hali denmektedir. Doğal halinde bir kısım düşünürlere göre insanlar barış içinde özgür ve mutlu (John Locke) yaşamaktadırlar. Diğer bazı görüşlere göre ise insanlar doğal yaşam halinde son derece mutsuzdurlar ve tehlikelere açık bir şekilde (Thomas Hobbes) bulunmaktadır. Toplum sözleşmesi kuramının en önemli temsilcilerden J.J. Rousseau'ya göre ise tabiat bir nevi vahşet halidir. Bir devirde insanların hayvanlardan farkı yoktur. İnsanların hayatlarındaki mücadele ise bireysel iradelerin toplamından oluşan genel iradenin neticesi olarak devletin oluşumu ile sona ermektedir (Şahin, 2004: 60) .

Zabunoğlu' nun dediğine göre devlet ne sadece hukuki, ne sadece politik ne de ekonomik bir olgudur; Devlet en kısa şekli ile, karmaşık, çok yanlı ve yönlü bir sosyal olgudur (Zabunoğlu, 1973: 35).

Devlet ülke halkının her alandaki yaşam koşullarını iyileştirmek amacı ile gerek maddi gerekse maddi olmayan önlemlerin alınmasını gerekli kılmıştır. Devlet bireyin, ailenin, toplumun var oluşu ile kurulmuş olup bugüne kadar devam etmektedir.

1.1.2. İslam' a Göre Devlet Kavramı

Kur'an i Kerim'de devlet ve iktisat kavramları bu şekilde izah edilmiştir: “ Onlar (O Müminlerdir ki) eğer kendilerine yeryüzünde bir iktidar mevki verirse dosdoğru *namazı kılarlar, zekatı verirler, iyiliği emrederler, kötülükten vazgeçirmeye çalışırlar* (, Hac Süresi, 22/41) . “ İyiliği emrederler ve kötülükten vazgeçerler” olan sözcükler devlet yöneticileri tanıtır. “ Zekat” kelimesi ile ekonomiyi ifade edilmiştir.

Hadislerde de devlet ve iktisat kavramlarına önem verilmiştir. Emir, sultan, ve imam gibi kavramlardan bahsedilmektedir. Bu kavramlar dışında hakimiyet, kadı, iktidar yani hükümet anlamı da taşımaktadır. Hükümet ise devleti oluşturan unsurlarındandır. Bir devlet kurulması için ortaya kural koymak şarttır. Vahiy'nin indirilmesi sadece okunup ortada kalması değil, okunup uygulanması için indirilmiştir. Dolayısıyla İslam hukuku devlet kavramını incelemektedir. Hatta bazı yazarlara göre İslam hukukunun ortaya çıkması devletin varlığını ifade edilmesidir (Zeydan, 1969: 14).

Hz. Peygamberimiz, vefatından sonra başkan seçilmek üzere Hz. Ebu Bekir, Hz. Ömer, Hz. Ebu Ubeyde ve bir çok halife bir araya gelmişlerdir (Demir, 2004: 110). Ayrıca Peygamberimiz hayattayken herhangi bir kimseyi halife olarak tayin veya vasiyet etmemiştir, devlet yöneticisi toplum tarafından belirlenmesi uygun görülmüştür (Demir, 2004: 115).

Ancak Hz. Peygamber her kabileye zekatlarını toplamak için birer memur görevlendirmiştir: “ *Onlara Allah kendi mallarından zekatı farz kılmıştır. Bu zekat zenginlerinden alınıp fakirlerine verilir.*” diye bildirilmektedir. Rivayete göre zekatın toplama ve düzenli bir iekilde sarfı için, devlet tarafından toplandığı görülmektedir.

Mevlana Kuran'ı Kerimden ilham alarak toplumun düzen içerisinde olabilmesi için devletin varoluşunu gerektiğini şöyle açıklamıştır: “Allah, bize devlet ve hükümeti, halk göklere el açıp ağlamasın diye verdi. Keza mülk ve hükümet verilmesi halkın ah-ı dumanı semaya yükselip de felek ve suha yıldızının muzdarip olmaması içindi. Keza öksüz iniltisinden aşrın titrememesi ve bir kimsenin zulüm hastası olmaması içindir” (Esen, 2007: 174) .

İbn-i Teymiyye'ye göre : “Şüphesiz halkın işlerinin velayeti dini vecibelerin en önemlilerindedir. Hatta onsuz (devletsiz) dinin devamı ve bekasından söz edilemez. Çünkü Allah iyiliği emreder, kötülüğü yasak etmiş, zulme uğrayanlara yardımı emretmiştir. Adalet ve cihad da farz kılınmıştır. Emirlerle uyulması, cezaların konulması, adaletin uygulanması ve cihadın tayini ancak kuvvet ve devlet eliyle mümkün olur.” devletin ortaya çıkması için kanunların devreye girilmesi zorunludur (Zeydan, 1969: 15) .

Farabi'ye göre devlet, en üstün iyiliğe, hayra, en yüksek kemale ve saadete ulaşmayı sağlayan ve kendi kendine yeten, belli bir hukuk ve eğitim sistemine sahip, ekonomik müesseselerini belirli ve yararlı kurullarla yürüten bir insan toplumu, birliğidir (Ulutan, 1999: 120) .

Akgündüz' (1990) e göre, devletin bekasının şartları şunlardır: “ Birincisi, devleti idare edenlerin alçak gönüllü ve tatlı dilli olmalıdır. İkincisi, aşırılıklardan kaçınılmalıdır. Üçüncüsü, devlet, malının yerine sarf edilmesidir.”(Akgündüz ve Cin, 1990: 75).

İslam Kamu Hukukunda kaynakları önem sırasına göre aşağıda zikredilmiştir (Akgündüz ve Cin, 1990: 92).

Fıkıh Kitapları, konuları, işleyicileri ve usulleri itibariyle iki kısma ayrılmıştır:

- Müdellef fıkıh kitapları, her hukuki mes'elenin kaynaklarını ve o meseleler hakkındaki diğer görüşleri ve teorileri de zikrederler (Akgündüz ve Cin, 1990: 92).

- Gayr-i müellef fıkıh kitapları ise sadece hukuki hüküm ve müesseseleri nakletmektedir (Akgündüz ve Cin, 1990: 93).

Usul-ı Fıkıh Kitapları da ikiye ayrılmaktadır:

- Fıkıh veya fûru-u fıkıh olarak bilinir, islam hukuku anlamına gelmektedir.

- Usul-u fıkıh ise, asıl, temel, esas ve ilke demektir. (Akgündüz ve Cin, 1990: 94).

Hadis ve Tefsir kitapları. İslam hukukunun iki temel aslı kaynağı olan Kur'an ve Sünneti açıklamak için yazılan hadis ve kitapları.

Monografik eserler (Risaleler veya Makaleler) (Akgündüz ve Cin, 1990: 96).

1.2. Devletin Unsurları

Bir devletin var olabilmesi için gerekli olan beşeri (ahali) ve fiziki değerlerin tümüne devlet unsurları denir. Devleti oluşturan insan, toprak ve egemenliktir. Devlet, yeni hukuk anlayışına göre : “ manevi şahsiyeti olan, hakimiyet sahibi, belirli bir nizamı (anayasa) olan, sınırlı bir ülkeye sahip fertlerden kurulu bir topluluktur. “ olarak ifade edilmektedir. Yapılan tanıma göre devlet unsurları: *1-Fertlerden kurulu topluluk, 2-Belirli bir statü ve buna saygı, 3-Sınırlı bir ülkede ikamet, 4-Hakimiyette sahip olma, 5-Manevi şahsiyet* şeklinde sıralanmaktadır (Zeydan, 1969: 21).

Bir devlet ortaya çıkabilmesi için en başta bir ülke ve bu ülke üzerinde yaşayan millet , siyasal iktidara sahip egemenlik unsurları olması gerekmektedir. Ülke, millet ve egemenlik kavramları birbirine bağlı ve devleti oluşturan unsurlardır. Söz konusu bu üç kavramlardan biri eksik olursa devletten bahsetmek mümkün değildir (Şahin, 2004: 80) .

1.2.1. İnsan, Millet Unsuru

Bir devlet içerisinde insanlar bir araya geldiği zaman adlandırılır. Çeşitli terimler, nüfus, halk, ulus gibi kullanılır (Akdemir, 1991: 108).

Zabunoğlu' ya (1973) göre “İnsan topluluğu, insanlardan oluşan ve millet haline gelmiş bulunan bir topluluktur. Millet deyiimi, fransızca “Nation”, milliyet ise “nationalite”ye tekabül etmektedir; bu ikinci fransızcada belirli kriterleri olan bir milli devleti teşkil edebilecek insan topluluğunu ifade etmekte ve böylece bir Devleti meydana getirebilecek olan nationalite’ye de nation denmektedir (Zabunoğlu, 1973: 77) .

Kemal Gözler’in “Anayasa Hukukuna Giriş” eserinde millet unsuru bu şekilde izah edilmiştir:

“Milleti oluşturan insanlar birbirine subjektif, yani elle tutulmayan, gözle görülmeyen nitelikte manevi bağlarla bağlanabilirler. Bunlar, mazi, amaç, hatıra, ülkü birliği, geçmişte yaşanan acılar, tehlikelere karşı ortak mücadele gibi unsurlardır.” (Gözler, 2001: 45) .

Devletin varoluşu insandan ibarettir. Devlet ortaya çıkmadan, insan olmalı. İnsan olmadığı sürece bir devletin ortaya çıkması imkansızdır. Bu sebepten dolayı insan veya millet devletin en temeli unsurlardan biridir.

1.2.2. Ülke Unsuru

Devlet’in meydana çıkması insanın olması önemli olduğu kadar, topluma maddi varlık sağlayacak bir “ülke” nin bir toprak sahası ve bir vatani olması önemli esaslarından bir tanesidir. (Güler, 1984: 59) .

Devlet olabilmesi için ülke, toprak unsuru olmalı, nasıl ki insan vücudu kalp unsuruna ihtiyacı var ise devlet de toprak ve ülke olmadan olmaz. Seydel’e göre “ Devlet belli bir sayıdaki insanın bir toprak parçasına sahip olup onun üzerinde üstün bir iradeye tabi olarak yaşama isteklerini açıklamaları suretiyle birleşmeleri sonucunda meydana gelmektedir ” (Zabunoğlu, 1973: 96) .

Bir devlet ülkesi üç ana unsurundan oluşmaktadır: toprak, su ve hava. Toprak unsuru, topraktan ve toprak altından oluşur ve *belli sınırlarla diğer ülke topraklarından ayrılır*. Su unsuru, o ülkenin sınırlarında bulunan deniz, göller, boğaz, akarsudan oluşur. Hava unsuru da ülkenin atmosferin bulunduğu sınırlar içerisinde anlamına gelmektedir (Hakkı, 2001: 69) .

Ayrıca devletin oluşumu ve gelişimi, ülkenin doğal zenginlikleri, coğrafi konumu, iklim, tarımsal gücüne bağlı kalmaktadır (Zabunoğlu,1973: 101) .

Ülkenin verimi ve istihsal kaynakları bakımından olan zenginliğinin Devlet hayatı için taşıdığı ehemmiyet aşıkardır ve herkesçe bilinen bir şeydir. Ancak, çok kere göze çarpmayan bir durum söz konusudur; ülkenin manevi zenginliğinin yüksek ehemmiyetidir. Bir ülkenin manevi servetleri evvela medeniyet ve umran eserleridir. Tarihi hatıralar, müşterek inanç ve idealler, milli dil, sanat ve kültür gibi fertler ve nesiller arasında bağlaşma ve anlaşıp sevişme imkanları yaratan ve bu sayede gönülleri birbirine perçinleyen eser ve müesseseleridir (Başgil, 1948: 5).

1.2.3. Egemenlik Unsuru

Devletin kurucu unsurlarından bir diğeri ise hakimiyet, egemenlik veya devlet kudretidir.

Hakimiyet devletin *siyasi* ve *manevi* unsurudur. Bu unsur olmadan ülke ve insan topluluğu, eksik kalır. Onlara renk katan, güçlü kılan hakimiyettir (Hakkı, 2001: 72) .

Türcan'a (2001) göre: “ *Egemenlik siyasallaşmış ve devlet düzeyine ulaşmış her insan toplumunda zorunlu olarak mevcut olan bir hukuki olgu ya da gerçekliktir. Devlet bir tüzel (hükmi) kişilik olup, ancak kurallar dahilinde var olabilir.*” Bundan dolayı söz konusu kuralları koyacak bir güce ihtiyaç vardır ki, onu egemenlik olarak adlandırılmaktadır. Egemenlik en temel anlamıyla bir devletin *anayasal düzenini kuran ve ona yetkilerini kazandıran bir güç* göstermektedir (Türcan, 2001: 236) .

İlk başta ve şüphesiz *üstün iktidar veya kudret* devlete aittir. Bulduğumuz toplum, gerek sosyal gerekse siyasal açılarından karmaşık hale gelmesi durumunda, devlet onları devlet kudreti ile ve devlet organları ile düzeltmektedir. Söz konusu organlar, yasama, yürütme ve yargı organlarıdır (Zabunoğlu, 1973: 123) .

Devletin gücü, *düzenleme ve disiplin*, toplumsal yararını sağlamak ve toplumsal iş ve hizmetleri yerine getirilmesi ile yükümlüdür (Zabunoğlu,1974;124) .

“ *Devletin kudreti ise Devletin kuruluşu ile birlikte doğar* ” (Hakkı, 2001: 72)

İslam Hukuku ise egemenlik unsuru, hakimiyet Allah'a ait olduğu kanaatindedir. Kuran-i Kerim'de “İnsanlara yeryüzünde hakimiyet veren, onları halife kılan O'dur “ (En'am/165) olarak ifade edilmiştir. İslam'da devlet yöneticileri her zaman Allah ve Peygamber tarafından konulduğu kurallara göre hareket etmiştir. Bugünkü zamanımızda İslam Hukukçular egemenlik kavramı açısından iki görüşe sahiptirler “ *Egemenliğin Allah'a ait olduğu* ” ve “ *Egemenliğin millete ait olduğunu* “ olarak kabul edilmektedir (Türcan, 2001: 123) Ancak, *Mutevelli'nin dediği gibi, bir şeyin sahibi ya da maliki olmak, o şeyin aynı zamanda kaynağı olmak anlamına gelmez. Tıpkı mülkiyet hakkına sahip olma halinin bir kimseyi, mülkiyete konu şeyin veya hakkın kaynağı kılmadığı gibi. Dolayısıyla Türcan'a göre “ İslam Hukukunda egemenliğin kaynağında yetkilendirme yönüyle ilahi iradenin bulunduğunu; egemenliğinin sahibi ise milletindir”* (Türcan, 2001: 148) .

Devletin millet unsurunun İslam hukukunda kabul edilen kapsamını egemenlikle ilgisi yönünden tespit ettikten sonra, egemen olan millet iradesinin özellikleri aşağıda açıklamalarıyla birlikte sıralanmıştır (Türcan, 2001: 149).

-Millet egemenliğinin Soyut olmaması; İslam hukukunda devlet yetkilerinin kaynağı kabul edilen milletin, kendisini oluşturan bireylerin dışında bir varlığı mevcut değildir. Buna göre millet,

toplumu meydana getiren bireylerin bütününe bir ifadesidir (Türcan, 2001: 149). Örnek vermememiz gerekiyor ise 1791 Fransız Anayasası doğrudan milletin seçmediği bir kralın mevcudiyetine rağmen, egemenliği millete ait olduğunu ve kralın da milletin temsilcisi olduğunu kabul edilmiştir. Türcan'a (2001)göre: “ *İslam hukukunda millet ve millet iradesinden söz edildiğinde klasik Fransız milli egemenlik teorisinde benimsenen anlayış kastedilmemektedir. İslam hukukunda millet, toplumun somut varlığına dayanan ve gerçek iradesi bulunan bir bütünü göstermektedir. Bu nedenle milli egemenlik kavramının esas itibariyle ideolojik bir kavramı ifade etmektedir.*” (Türcan, 2001: 150).

-Millet egemenliğinin Hukuki Yetki Mahiyetinde Olması; İslam Hukukunda milletin egemenlik yetkisinin kaynağında, hukuki değerlerin kaynağı olan ilahi irade mevcuttur. Dolayısıyla Türcan'a (2001) göre, “*egemenliğin bir yetki olarak kaynağı (masdar) ilahi rade, sahibi de millettir.*” Bu nedenle kamusal işleri millet yerine yürütmek üzere görevlendiren devlet yetkileri, ancak en üst yetki olan millet iradesi bulunmaktadır (Türcan, 2001: 151).

İKİNCİ BÖLÜM

2. Konvansiyonel ve İslam Ekonomisinde Devletin Yeri

2.1. Konvansiyonel Ekonomide Devletin Yeri ve Görüşleri

Ekonomik anlamda devlete niçin gereksinim duyulmaktadır? Devletin ekonomideki rolü nedir? Devlet ekonomide nasıl bir rol oynamalıdır? Devletin ekonomik alanda yetkileri ve görevleri neler olmalıdır? Ekonomik yaşamın yönlendirilmesi ve toplumsal yaşamın örgütlenmesinde devlete ve pazara düşen pay nedir? Bu konuda çok çeşitli iktisadi yaklaşımlar ortaya konmuştur.

Tablo 1: Devletin Ekonomiye Müdahalesi - Batılı İktisatçıların Görüşleri

Sıra No	Ekol Adı	Görüşü
1	Merkantilistler	Korumacı Devlet
2	Fizyokratlar	Doğal Düzen
3	Klasikler	Devletin Müdahale Edilmemesi
4	Keynes	Müdahaleci Sos.Refafah Devleti
5,6,7,	Arz Yanlı İktisat+Monetaristler+Neo Klasikler	Devletin Ekonomik Rolü Azaltması

Kaynak: Susam, (2009) .

2.1.1. Merkantilistler

XVII. Yüzyılda Avrupa kıtasında birçok ülkelerin ortaya çıkması nedeniyle dış ticaret artmıştır ve Merkantilist ekolü ortaya çıkmıştır. O dönem kapital birikiminin ve piyasa ekonomisinin gelişmesine neden olmuştur. Merkantilizm ticari kapitalist temelini oluşturmuştur. Söz konusu ekolünde “ Politik iktisat sistemi “ olarak ortaya çıkan ideoloji, merkezi ulusal devletlerin iktisat politikasının belirlemesine neden olmaktadır (Kazgan, 1993: 26) .

Pek çok ülkelerin keşifleri ve dış ticaretin artması ile birlikte ticari rekabet te artmış olup, kuvvetli bir milli sermaye oluşturulmasına bağlanmıştır. Ancak dış ticaretin geliştirilmeden önce milli ekonomilerin geliştirilmesi gerekmektedir (Susam, 2009: 7) .

Ekonominin gelişmesi için de bazı durumlarda devlet müdahalede bulunabilir ve gerekli tedbirleri almalıdır (Aksoy, 1998: 19) .

Bu şekilde devletin müdahalesi Merkantilist ekolün önemli bir parçası olmuştur. Merkantilist düşünürlere göre, devletin gücü uzun savaşlara dayanabilmesi, yeni ülkeleri keşfetmesi ve kolonilere sahip olmasına bağlıdır. Yeni ülkelerin ortaya çıkması, ülkeler arasındaki savaşları ve buna bağlı olarak askeri masrafları artmıştır. Bu nedenle merkezi devletin güçlü olması ve hükümdarın hazinesinin büyümesi önemlidir (Susam, 2009: 7) .

Bu açıdan devletler kendi lehine gelir yaratabilmek için, ihracat yapmayı, ithalatı ise kısımayı çözüm olarak bulmuşlardır. “ *Çünkü dış ticaret dengesinin pozitif olması, ihracat ile ithalat arasındaki fark kadar ülkeye kıymetli maden girişini sağlayacak* ” (Savaş, 2007: 137) .

Merkantilist ekolü, nüfusun artışı yanadır. Devletin güçlü olabilmesi için fazla nüfusa ihtiyaç duymaktadır. Bir devletin ne kadar fazla nüfusa sahipse o kadar güçlü olacaktır. Merkantilist düşünürlere göre devletin gücünü belirleyen asker sayısı ve değerli madenlerin miktarıdır. Nüfusun artması ile asker sayısı artmaktadır, değerli madenlerin artması ile de ihracat hacmi belirlenecektir, dolayısıyla o ülkedeki artan nüfusu işçi olarak çalıştırılacaktır. Üretimin artırılması ise işçi sayısına bağlıdır. Ne kadar çok işçi varsa üretim o kadar artacaktır (Ersoy, 2012: 136).

Devlet ekonomik alana karışarak değerli madenlerin içeride birikmesine olanak sağlayacak ve doğrudan paraya sahip olunacaktır. Bu şekilde ticareti kolaylaştıracak ve ihracatı teşvik edecek her türlü kamu harcaması Merkantilist ekolünde teşvik edilmiş ve kamu harcamaları artırılmıştır. “ *Vergiler ise kamu harcamaların karşılanmasında önemli bir gelir kaynağı olmamakla beraber, devletin vatandaşlarına sağladığı can ve mal güvenliğinin bir karşılığı olarak alınmaları meşru kılınmıştır* ” (Susam, 2009: 8) .

Merkantilist ekolü ve düşünce, devletin kurulmasında önemli rol oynamıştır. XVI yüzyıldan önce, bölgesel çıkarları korumak amacı ile ticaret ve

sanayi sınırlandırılmıştır. O dönemdeki devletler ile birlikte büyük iktisadi ve siyasi üniteler oluşunca bölgesel ekonomiler ve çıkarlar yerine milli ekonomiler ve milli çıkarlar geçmiştir (Özgüven, 2005: 143) .

Merkantilizm, ülke çıkarlarını ön planda tutmuştur. XVI yüzyılda “ Denemeler (Essais)” adlı eseriyle, Fransız düşünürlerinden Montaigne'nin (1533-1592) ileri sürdüğü “ ticarete bir ülke kaybetmeden öbürü kazanmaz ” ilkesini benimsemiştir. Bir ülkenin zenginleşmesi diğer ülkenin fakirleşmesi anlamına gelmektedir. Bir ülke ne kadar fakirleşirse öbür ülke o kadar zenginleşir. Merkantilist dönemde kuvvetli bir merkezîyetçi devlete ve zenginleşip yayılmak için hammadde sağlayan emperyalizme ihtiyaç duyulmuştur. Merkantilizm bugün devletin ekonomik gelişmeye doğrudan dış ticarete müdahale etmesidir. Gerçekten de günümüzde her ülke mümkün olduğu kadar ihracatı artırıp mümkün olduğu kadar ithalatı kısmak amacındadır (Özgüven, 2005: 44).

2.1.2. Fizyokratlar

Fizyokrasi “physiocracy” kelimesi ilk defa 1767 yılında Fransa'da kullanılmış olup iki kelimedenden oluşmaktadır : “physio” – “doğa, toprak” anlamına gelir ve “cracy”-”kural” anlamına gelmektedir (Shoten, 1954).

Fizyokrasi ekolü doğal düzen anlayışına dayanmaktadır. Tabii Düzen anlayışı ile iktisadi kanunlara varılmaktadır. Fizyokrasi dönemin düşünürlerinden Dr. Quesnay, Merkantilist politikanın yanlış olduğu belirterek, piyasa mekanizması içinde iktisadi hayata müdahalenin ters tepki yaratacağını belirten bir teori geliştirmiştir. Fizyokrat düşünürlere göre yeni değer üreten tek sektör tarımdır ve tarımda çalışan işgücü üretkendir. Çiftçiler bütün iktisadi kaynakların en önemli yardımcısıdır. Çiftçi tabiata yeniden var edilen kaynaklar için çalışmaktadır. Toprak, doğanın gücünden kaynaklanan olay sonucu mahsul vermektedir. Bütün oluşum toprak üzerinde çalışanların faaliyetleri ile olur. Fizyokratlar bu düzenin sürmesinin özel mülkiyetle olabileceğini, devlet müdahalesine karşı çıkmış ve doğal düzenin tam olarak işleyebilmesi için devlet

müdahalesinin en düşük seviyede olması ve kamu harcamalarının azaltılması istenmiştir (Aksoy, 1998: 22) .

Bazı düşünörlere göre: “devletin tek görevi, insan yaşamının, özgürlüğünün ve mülkiyetinin korunması olmalıdır “ (Savaş, 2007: 225).

Tarım mülkiyetinden genel mülkiyet hakkına geçen fizyokratlar Mercier de la Rivier’e göre “ mülkiyet hakkı bir ağaç gibidir. Bütün sosyal kuruluşlar ağacın yetiştirebileceği dallardır.” Bu hukuki temel üzerine ferdiyetçilik gelişmekte olup, kişisel çıkar ön plana geçmektedir (Özgüven, 2005: 55) .

Fizyokratlara göre, ticaret ülkenin içinde ve dışında rahatlıkla yapılmalıdır. Bu amaçla Gournay “ Laissez faire, laissez passer (Bırakınız yapsınlar, bırakınız geçsinler) formulünü ileri sürmektedir. Laissez –faire çalışma hürriyetine varabilmek için her çeşit kısıtlamaları, her çeşit faaliyetlerin yaratılmasını engelleyen ve yayılmasını durduran kanunları kaldırmak anlamına gelmektedir. Laissez passer ise, malların serbestçe mübadelesine mani olan bütün sınırlayıcı unsurları özellikle, gümrükleri kaldırmak ve dış ticareti serbest kılmaktır. Quesnay, 1758 yılında yayınladığı “Ekonomik Tablo” adlı yapıtında, çeşitli toplumsal sınıflar arasında dolaşımını, bir sistem içinde açıklamıştır (Shoten, 1954) .

Onun varsayımları:

➤ *Verimli Sınıfı*

➤ *Toprak Sahibi Sınıfı*

➤ *Verimsiz Sınıfı*

Verimli sınıf çiftçilerden, tarımla ilgilenenlerden oluşmaktadır. Onlar diğer iki sınıfı besler. Kendi masraflarını ve ücretlerini çıkardıktan sonra net ürünü toprak sahiplerine kira olarak verirler. Toprak sahipleri, aşar vergi sahipleri, lord vb. oluşmaktadır. Verimli sınıf sayesinde yaşamaktadırlar.

Toprakların işletilmesinde net ürün alırlar. Son olarak da verimsiz olan sınıf, tarım dışında olan sınıftır (Shoten, 1954).

Hammaddeleri işlenmiş ürünler haline dönüştürmek amacı ile imalathanelere ve imalatçılara ihtiyaç duyulmaktadır. Kısır sınıfın aldığı net gelir ise sonunda tekrar tarım kesimine dönmektedir (Özgüven, 2005: 57) .

Fizyokratlar, tek vergi sisteminin başatı ile yürütülebilmesi için, safi hasılanın artırılması gereğini de görmüşlerdir. Bunun için küçük köylü tarımını, büyük ölçekte üretim yapan tarım haline getirmeyi önermişlerdir. Böylece, bir taraftan yalnız toprağın safi hasıla yarattığını kabul ederek, toprak sahipleri sınıfı ile, bunların vergi ödemesini bağdaştırmışlardır (Kazgan, 1994: 57) .

Diğer taraftan Fizyokrasi, dünyayı ve insanları yöneten kanunları açıklamaktadır. Fizyokratlar, devletin kanunlarını, her çeşit otoriteyi yersiz görmekteler. Bu nedenle görüşleri hep sınırlı kalmış ve 1776 yılında klasik iktisadın kurucusu Adam Smith'in "Ulusların Zenginliği" adlı eserini çıkarması ile etkisi son bulmuştur (Susam, 2009: 9).

2.1.3. Klasik İktisat

Genel olarak " *piyasa bütün üreticileri rekabet yoluyla tetikte tutar, bu nedenle devlet, piyasayı rahat bırakılmalıdır* " (Chang, 2016: 109).

Klasik iktisat kurucularından biri olan ve liberal iktisadi görüşü sistemleştiren Adam Smith(1723-1790),"Ulusların Zenginliği" (1776) adlı kitabında, liberal politikaların ve piyasa ekonomisinin kendi kendine işleyişini ele alırken, kitabının son bölümünde de devletin bazı alanlarındaki rolüne yer vermiş ve kabul etmiştir. Devletin yapması gereken hizmetleri 3 grupta toplar: Savunma, Adalet ve Eğitim (Kirmanoğlu, 2007: 19).

Klasik ekonomistlerin çoğu, arzın kendi talebini yarattığını ifade etmektedir. Say kanunu kabul edilmektedir. Söz konusu kanuna göre, her ekonomik faaliyetin, kendi üretim miktarının değerine eşdeğer bir gelir (ücret, kar vs.) yaratmaktadır. Bu nedenle talepteki yetersizlikten dolayı durgunluktan

bahsetmek mümkün değildir. Herhangi bir durgunluk, savaş veya büyük bir bankanın iflası gibi harici faktörlerden kaynaklanmaktadır. Piyasanın bir durgunluk oluşturulması doğal olarak mümkün olmadığı için, buna örnek olarak açık bütçe harcamalarıyla karşılık vermeye çalışan herhangi bir devlet girişimi, doğal düzeni bozmakla suçlanmaktadır (Chang, 2016: 111).

J.S.Miill'e göre ise, “ *devletin ekonomi içinde yer alması iki şekilde olabilir; ilki devlet kavramına ilişkin ve kesinlikle yapılması gereken işlerdir, ikincisi, geçici bir dönem için devletin üzerinde kalmış, ancak, her an özel girişimciler tarafından da yapılabilecek işlerdir* ” (Ulutürk, 1998: 2).

Klasik İktisatçılar, devletin piyasa mekanizmasının serbest işlemesine müdahale etmemesini, Merkantilist müdahalelerin pek çok çoğunun kaldırılmasını, mesleklere girişin tamamen serbest bırakılmasını ve rekabetin kolayca yapılabilmesini tavsiye etmişlerdir (Susam, 2009: 10) .

Toplumsal refahın artırılması konusundaki görüşleri ilk defa Bentham tarafından ortaya atılmıştır. Düşünürü göre, ulusal zenginliğin ve mutluluğun artması için temel ilkenin, “ *devletin hiç bir şey yapmaması, hiç bir girişimde bulunmaması* ”, olduğunu söylemiştir. Bentham'a göre, devlet faaliyetleri gereksizdir ve aynı zamanda zararlıdır. Çünkü her devlet faaliyetleri, kişiler üzerinde uygulanan bir sınırlama demektir ve her sınırlama bir acı getirmektedir (Savaş, 2007: 297) .

Bentham, “Bırakınız yapsınlar” felsefesi ile özgür rekabet ve bireycilik ilkelerini savunurken, diğer yandan çıkar peşinde koşan bir kişinin davranışlarına yasal yoldan müdahaleyi ve cezai yaptırımın gerekliliğini savunmaktadır. Bu açıdan Bentham genel mutluluğa ulaşmak için müdahalesini kabul eder (Savaş, 2007: 298).

Klasik İngiliz okulunun diğer kurucularından biri de David Ricardo. 1817'de “Principles of Political Economy and Taxation” (İktisat ve Vergi İlkeleri) adlı eserini yazmıştır. Bu eserle Klasik okula önemli katkılarda bulunmuştur (Özgüven, 2005: 70).

Ricardo, *karşılaştırmalı üstünlük kuramı* olarak bilinen ve serbest ticaret savını daha da güçlendiren yeni bir uluslararası ticaret kuramı geliştirmektedir. Ona göre, “ *bir ülke, hiç bir ürünü başka bir ülkeden daha ucuza üretmediğinde dahi, belli varsayımlar altında, aralarındaki serbest ticaretin her iki ülkenin de hasıllarını en yüksek düzeye çıkarmalarına olanak sağlayacağını göstermektedir*” (Chang, 2016: 112).

Ricardo kamu kesiminin varlığını “ zorunlu kötülük ” olarak değerlendirmiş olup, kamu faaliyetlerinin mümkün olan en düşük seviyede tutulmasının gerekli olduğunu savunmuştur. Devletin zorunlu kötülük olarak değerlendirmesindeki temel unsur ise vergilerin sermaye birikimini olumsuz etkilemesidir. Toplumda tasarruf yapan sınıf sermaye sahipleridir ve devlet tarafından yapılacak olan harcamaların finansmanında vergilerin kullanılması, kapitalist sermaye birikimini azaltmaktadır. Klasik ekolün devlet müdahalesine görüşleri şu şekilde özetlemek mümkündür; Vergiler tarafsız olmalıdır, Kamu harcamaları mümkün olduğunca düşük olmalıdır, devlet bütçesi denk olmalıdır (Susam, 2009: 12) .

2.1.4. Keynesyen İktisat

J.Maynard Keynes’in (1883-1946), 1929 Büyük İktisadi krizinden sonra özellikle İngiltere’de görülen devamlı işsizlik dikkatini çekmiştir. Bu açıdan, Keynes ‘in “Genel İstihdam, Faiz ve Para Teorisi” (The General Theory ve Employment, İnterestand Money) adlı ünlü eserinin yayımlandığı 1936 yılı bir anlam taşımaktadır (Özgüven, 2005: 150) .

Keynes, yirminci yüzyılın en önemli ekonomistlerden biridir. Makro ekonomi alanını icat ederek branşı yeniden tanımlamaktadır. Tek cümle ile; “ *bireyler için iyi olan bir şey ekonominin tümü için iyi olmayabilir* ” (Chang, 2016; 136).

Keynes yaptığı çalışma çerçevesinde pek çok açıdan , Klasik iktisadi düşüncenin temel ilkelerine eleştiriler getirmiştir. İki görüş arasındaki farkı, bazı önemli büyüklüklerin elastikiyet farklarına bağlamaktadır;

- para talebinin faiz elastikiyeti sonsuz ise

➤ yatırımların faiz elastikiyeti zayıf ise
Keynesci görüş doğrultusunda; ekonomiye müdahale edilmesi önerilmektedir (Paya, 2007; 235) .

Ekonominin kendiliğinden tam istihdam düzeyinde bulunacağını reddeden teorisiyle, Keynes teorisiyle, yatırım, tüketim, istihdam, milli gelirin hesaplanması ve gelecek için öngörülmesi konusunda geniş ölçüde temel hazırlamaktadır. Bazı iktisatçılara göre Keynes’le birlikte iktisadın tekrar politik iktisat olduğu kabul edilmektedir. İlk başta çözülmesi gerek sorunlar üretim yetersizliği ve işsizlik olmuştur (Ulutürk, 1998: 11).

Keynes’e göre, “ *yatırım tasarruf dengesini belirleyen tek etken faiz değildir, gelir düzeyi, yatırımların marjinal verimliliği ve gelecek döneme bağlı beklentiler de etkili olmaktadır. Buna bağlı olarak da ,faiz oranı ne kadar düşük olursa olsun, diğer etkenler olumlu olmadıkça yatırım tasarruf dengesinin sağlanmaması deflasyonla sonuçlanacaktır* “ (Susam, 2009: 15) .

Keynes’ in temel görüşü, “ *kapitalist sistemin kendi kendine tam istihdam dengesine varamayacağı* “ olarak ifade edilmektedir (Paya, 2007: 291).

Keynes’e göre, “ *eksik istihdam dengesinden tam istihdam dengesine ulaşmak için gereken talebi artırmaktır. Devletin talebi attırmak için uygulaması gereken maliye politikası ise, açık bütçe politikasıdır. Bunun anlamı, kamu harcamalarının kamu gelirlerinden fazla artırılması ya da kamu harcamaları sabitken vergilerin azaltılmasıdır. Bu şekilde oluşturulan fazladan talep, tam istihdam dengesine ulaşınca kadar atıl duran üretim faktörlerini üretim sürecine sokacağından, fiyatlar genel düzeyinin artırmaktan daha çok üretim seviyesini ve buna bağlı olarak milli gelir denge düzeyini artırabilecektir. Tam istihdam denge düzeyine ulaştıktan sonra talebin artırılmaya devam etmesi, ise üretim düzeyini artırmayıp talep enflasyonu şeklinde fiyatlar genel seviyesini artıracaktır. Devlet, enflasyonla kamu hizmetlerini görmek istediği zaman öngörülen tasarruf bu hizmetlerin finansmanında yeterli olmadığından tasarruf ile yatırım arasında ex ante (devre başında) bir dengesizlik ortaya çıkacaktır* “ şeklinde izah edilmektedir (Özgüven, 2005: 152) .

Keynesçi makroekonomik teori, 19.yüzyılın sonlarında ortaya çıkan, tasarrufçu ve yatırımcıların yapısal ayrımının, tasarruf ve yatırımı denkleştirmeyi ve dolayısıyla tam istihdamın başarılmasını zorlaştırdığı varsayımına dayanılmaktadır (Chang, 2016: 140).

Özetle, Keynes görüşü devlet müdahalesinin sınırları bu şekilde belirlemektedir: “ *Devletin, kısmen vergileme usulleri, kısmen faiz haddini saptama, belki kısmen diğer yollardan, tüketim eğilimi üzerinde rehberlik edici etki yaratması gerekmektedir. Bundan başka, banka politikasının faiz haddine etkilerinin, kendi başına optimal yatırım haddini belirlemek için yeterli olacağı da şüphelidir. Eğer, devlet, üretim araçlarının büyümesine ayrılan toplam kaynak miktarını ve bunlara sahip olanların elde edeceği kazanç haddini belirleyebiliyorsa, gerekli olan her şeyi yapmış demektir* “ (Kazgan, 2016; 224).

Bir ekonomide makro dengenin gerçekleşebilmesi için tasarruf yatırıma eşit olmalı. Keynes, başta olmak üzere, devletin ekonomideki rolü ve fonksiyonlarının genişletilmesi düşüncesini savunmaktadır. Ancak Keynesyen politikalar enflasyon ve ödemeler dengesi üzerinde olumlu etki göstermemiştir. Bu nedenle Keynesyen ekolüne çok fazla eleştiri gelmektedir (Susam, 2009: 16)

2.1.5. Neoklasik İktisat

Neoklasik İktisat teorisi, tam rekabet koşulları ve homoeconomicus insan prensibine göre rekabetçi dengenin ortaya nasıl çıktığı incelemiştir (Kirmanoğlu, 2007: 15) .

Diğer yandan, Neo klasik ekolünde “ *seçkin* “ sınıflar ve bu efendiler için çalışan “ halk “ ayrımı ile, Mussolini, faşizmine hizmet eden, laissez faire' den geri bir anlayışı temsil eden, demokrasiyi reddeden Pareto da mevcuttur (Kazgan, 2016: 120).

Neoklasik yaklaşımda devletin ekonomik fonksiyonları bu şekilde sıralanabilir (Ulutürk, 1998: 9);

- Makro Ekonomik istikrarın sağlanması, daha çok altyapı yatırımlarını yapmak; limanlar, demiryolları, sulama kanalları ve kanalizasyon gibi,

- Ulusal savunma ve güvenlik, eğitim, temel araştırmalar, piyasa bilgileri, yasal düzenlemeler ve çevrenin korunması gibi kamu mallarının üretimi ve sunulması,
- Emek piyasası ve finansman teknolojisinin geliştirilmesi için gerekli olan kurumların oluşturulması,
- Yoksul insanlar arasında, gelir dağılımının düzenlenmesi,
- Piyasa başarısızlığına yol açabilecek fiyat dalgalanmalarının olumsuz etkilerini ortadan kaldırmak için gerekli önlemlerin alınması.

Neo-Klasik İktisatçılara göre “ *piyasa ekonomisini başarısızlığa uğratan başlıca faktörler : tam rekabetin gerçekleştirilememesi, dışsal ve içsel ekonomilerin varlığı, kamusal malların üretilme zorunluluğu ve marjinal maliyetin sıfır olduğu üretim faaliyetlerinin oluşmasıdır* “ (Aktan; 2000: 5) .

Bazı Neo-Klasik iktisatçılar, devletin müdahalede bulunduğunda, teknolojik gelişme, insan gücü eğitimi, küçük şirketlerin ve ihracatın kredilendirilmesi piyasalarının olumsuz etkilediğine yanadır (Ulutürk, 1998: 10).

Bazı Neo-Klasik düşünürlere göre ise devlet, tek başına üretimi yapmaz. Üretimin ortaya çıkabilmesi için temel hazırlayacak şekilde belirli görevler üstlenmektedir. Vergi toplamak gibi. (Ersoy, 2012: 377).

Özetle Neo-klasik iktisatçılar, devletin büyümesinin ve başarısızlıklarının sonuçlarını ekonomik ve politik yozlaşmaya neden olacağını; bu nedenle, devletin faaliyet alanının ve gücünün yasalarla sınırlandırılması gerektiğini savunmuşlardır.

2.1.6. Arz Yönlü İktisatçılar

“ 20. yüzyılın ikinci yarısında karşılaşılan iktisadi sorunların çözümü ” (Ersoy, 2012: 487) enflasyon ve işsizlikle birlikte sorunların ortaya çıkması ile Keynesyen iktisat politikasını ekonomi içindeki *gücünü yitirdiğini* savunan bir diğer görüş ise Arz- Yönlü ekolüdür (Susam, 2009: 18).

Arz yönlü ekolünün temelinde ekonominin tüm sorunlar arz kaynaklıdır. Bu nedenle çözüm olarak vergi indirimleri konusuna önem verilmiştir (Susam, 2009: 18). Vergilerde yapılacak indirimler tasarrufa neden olacak olup, üretimin arttırılmasına yönelecek (Ersoy, 2012: 488).

Örnek olarak; 1979'da İngiltere'deki Thatcher hükümeti yüksek gelir vergilerini indirildiğinde, hükümet harcamalarını azalmaktadır (özellikle eğitim, konut ve ulaşımdaki), sendikaların gücünü azaltan kanunları çıkarılmıştır ve sermaye kontrolünü (paranın sınır ötesi hareketindeki kısıtlama) kaldırılmıştır. En büyük değişim ise özelleştirmede görülmüştür.. Gaz, su, elektrik, çelik, havayolları, otomobil ve kamu konutlarının bir bölümü özelleştirilmiştir (Chang, 2016: 90).

Enflasyonun azaltılması, üretim, tüketim ve istihdamın arttırılmasına sebep olmaktadır Enflasyonun azaltılması, “ *faiz oranlarını düşürmek suretiyle yatırımları teşvik edecektir* “ (Ersoy, 2012: 488).

Arthur Laffer tarafından ortaya çıkarılan ve vergi oranlarının düşmesi ile vergi hasılatının artacağı görüşü “ Laffer Eğrisi “ ile açıklanmaya çalışmıştır (Susam, 2009: 18).

Müslüman düşünürü İbni Haldun “ **Mukaddime** “ adlı eserinde vergi oranından bahsedilmiştir. Vergi oranının düşüklüğü ile birlikte ekonomi ne kadar gelişeceğine ortaya sürmüştür. Ona göre vergi yükünün az olması elde edilen gelir fazla olmasına neden olmaktadır; “ *Miktarı (vergi) az olunca insanlar şevkle çalışır, ülke mamur hale gelip kalkınır, üretim artar ve mürefeh bir yaşama kavuşulur. Ülke mamur hale gelip kalkınınca da vergi alınacak malların sayısı artar ve böylece elde edilen toplam vergi çoğalır. Ancak sürekli olarak artan vergiler, zamanla itidal ve kabul edilebilirlik sınırlarını aşar. Sonuçta halkın çalışma ve üretim şevki kaybolur. Çünkü ödedikleri vergiler ile kendi ellerinde kalan geliri karşıladıklarında çok az bir menfaat elde etmiş oluyor. Bu durum onların kazanç elde etmeye yardım eder ve böylece çok sayıda kişi çalışmaktan ve üretimden el çeker. Tek tek bireylerden toplanan*

vergilerin azalmasıyla toplam vergi gelirleri de azalır.” İbni Haldun’un bu yaklaşımından dolayı Laffer Eğrisi, İbni Haldun- Laffer Eğrisi olarak ifade edilmektedir (Ersoy, 2012: 491).

Arz yönlü iktisatçıların görüşlerinin devletin ekonomiye müdahalede bulunmasında özetlemek olursak, ekonomiye devle müdahalesi azaltılmalıdır, kamu harcamaları ve vergiler düşürülerek devlet bütçesi küçültülmelidir, ekonominin rekabetçi yapısı korunmalı ve piyasaya giriş daha serbest hale getirilmeli yanadırlar (Susam, 2009: 19).

2.1.7. Kamusal Seçiş Teorisi ve Anayasal İktisat

1930’lu ve 1940’lı yıllarda Neo-Klasik iktisat piyasa ekonomisinin genel ekonomi içinde başarısız olduğunu ve bu nedenle devletin ekonomiye müdahale etmesi gerektiği görüşünü savunmaktadır. Kamusal seçiş teorisi (public choice theory) ilk kaynağını 19. yüzyıl İtalyan iktisatçılardan Pantaleoni, De Viti De Marco, Mazolla almaktadır (Kirmanoğlu, 2007: 231) .

Kamusal seçiş teorisi görüşüne göre: “ *devlet, toplumun refahı için çalışan ,toplumun üstünde bir varlık olmak yerine, kendi hedef fonksiyonları olan ajandalardan oluşmaktadır. Devleti oluşturan birimler, oy maksimizasyonu hedefi ile davranan politikacılar ve etki alanlarını genişletmeye çalışan bürokratlardır. Bunlar kamu ekonomisinin arz yanı oluşturur. Talep yanında ise, seçmenler ve çıkar grupları olacaktır. Siyasi piyasada karşı karşıya gelen bu taraflar, çoğu zaman aldıkları kararlar ile kaynakların yanlış tahsisine neden olurlar. Bu durumun en belirgin olarak ortaya çıktığı an ise kamu kesiminin ekonomi içindeki payının aşırı şekilde büyümesidir “ (Kirmanoğlu, 2007: 14) .*

Piyasanın yeniden işlerliğini sağlaması için devlet müdahalesini azaltılmalıdır. Politikacıların ve bürokratların toplumun kaynaklarını kullanmasına daha fazla izin verilmemelidir. Devletin büyümesi ile ortaya çıkan bu politik ve ekonomik sorunu ortadan kaldırılması için, politik karar alma sürecinde yenilenmeye ihtiyaç duymaktadır. Bu gelişmeler Anayasal İktisat adı

verilen yeni bir araştırma programının doğmasına yol açmıştır (Susam, 2009: 20) .

Anayasal iktisat ise “ siyasi mekanizma veya kurumların iktisadi faaliyetlerin toplam arz ve talep üzerindeki etkilerini ” konusunu savunan bir görüşür (Ersoy, 2012: 494).

2.1.8. Marksizm İktisat Görüşü

Kapitalizmin bir ürünü olan Marksizm, ilk kapitalist iktisatçıların, daha çok Ricardo'nun sayesinde geliştiğini savunulmaktadır. Marksizmin diğer iki kaynağı da, Fransız sosyalist geleneği ile Alman idealist felsefesi . Bu ideoloji Marks'ın 1848'de Engels'le birlikte yayımladığı Communist Manifesto ile ortaya çıkmaktadır. Marks'ın İlk cildini 1867'de yayımladığı Das Kapital (Sermaye) Marksizmin ana kitabı olarak kabul edilmiştir (Tabakoğlu, 2008: 44).

Marksizm görüşüne göre bilgi üretebilmemiz beyin ile sınırlıdır. Aklımız, bir evrim neticesinde oluşan (Marksizm biyoloji sahasında Darwinizmi benimser) beynimizin bir fonksiyonudur. Akıl, ruhumuzdan farklı değildir. İkisi birbirine eşittir. Ruh gelişince beyin de gelişir, beyin ölünce ruh de ölür (Debbağoğlu, 1979: 24).

Bir işçinin beyni, adaleleri ve sinirleri bir emek stoğunun potansiyelini oluşturur. Marks, bu stoku belirli bir nicelik olarak kabul etmiş olup, kapitalist bir toplumda diğerleri gibi bir mal olduğunu ileri sürmektedir. Bu durumu Schumpeter (2012) köleliği örnek vererek açıklamıştır: “ *Marks'a göre, iş akti ile bir esir satın alma arasında hiçbir farkı yoktur. İş gücünü kullanan, kölelikte olduğu gibi, işçilerin kendisini değil; onların potansiyel iş gücünün belirli bir kısmını satın almaktadır.*” (Schumpeter, 2012: 39).

Marks'ın bazı ekonomik analiz yapılarını birkaç noktada toplayabiliriz:

-Artı-Değer teorisi: Marks'a göre ekonomik yapı sürekli değişmektedir. Artı-değer sürekli ortadadır, çünkü ekonomik sistemde denge yoktur (Schumpeter, 2012: 42). Marks, malların değerinin emek tarafından tayin edildiğini ileri sürmektedir. Diğer yandan Marksist düşüncenin temelinde üretim güçleri ile üretim ilişkileri arasındaki çelişkidir. Üretim güçleri geliştikçe, üretim ilişkileri

gelişmeyi önleyen bir zincir olurlar, bu şekilde içtimai-ihtilal devri başlar. Üst yapı zarara uğrar, alt yapı kendine uygun üst yapı bulmaya çalışır (Debbağoğlu, 1979: 198).

-Asıl ekonomik değerin, ancak sermayenin ücretlere ayrılan bölümüyle elde edilmektedir. Bu şekilde kâr oranlarını tek tip büyüklük haline getirilmektedir (Schumpeter, 2012: 42) Marksist ekonomik teoriye göre, eğer toplam sermayenin sabit bölümü, özellikle kapitalist sistemin niteliği gereği, gelişen üretim nedeniyle çoğalıyorsa sermaye veriminin oranı da azalacaktır (Schumpeter, 2012: 43). Aynı zamanda Marksizm’de “sermaye yoğunlaşması’ndan” bahsedilmektedir. Uygun fiyat politikası uygulayarak mevcut risklerden zarar görmemek için her işletme yatırım yapmaya başlamaktadır. Bu yatırımlara kazançlarının bir kısmını ayırmaya mecburdur. Buna “sermaye yoğunlaşması” denmektedir (Schumpeter, 2012: 46).

-Marks’a göre, kitlelerin yaşam seviyelerinin ve reel ücretler azalmaktadır. Daha sonra bu düşünce, emekçi sınıfa ödenen gerçek ücretlere değil, milli hasılda ücretlerin payına ait olduğu öne sürülmüştür (Schumpeter, 2012: 46).

-Marks’ın görüşüne göre, üretim miktarları sıçrama şeklinde artmakta, azalmaktadır. Endüstriyel alandaki gelişmelerin sebebi ise, kredi hacimlerindeki artış ve azalışlar olmaktadır (Schumpeter, 2012: 46).

Tabakoğlu’ya (2008) göre: “ *Gerek kapitalist gerek Marksist olsun, bir bütün olarak Batı iktisadının temel özelliği, evrensel bir gerçeklik olma iddiasını taşımasıdır. Belki her insan topluluğunun ortak meseleleri vardır. Fakat bunlar özel şartlar bertaraf edilerek işlendiğinden, kapitalist iktisat geri kalmış ülkelerin kültürel ve iktisadi sahalarda Batı boyunduruğunda kalmalarına yardımcı olmaktadır* (Tabakoğlu, 2008: 45).

Austruy’ a göre “ *İnsan bugün işinden kopmuştur. Makine onun efendisi olmuştur. İnsanlar, düşünceleri hesaba katılmayan robotlardır. Otomobiller ve benzeri şeylerin önemine dayalı aşırı derecedeki konfor, öyle bir gidişi*

itmektedir ki, makineler ufukta insanlığın önemli parçasını teşkil etmektedir”
(Austruy, 1980: 140).

2.2. İslam Ekonomisinde Devletin Yeri

İslam'ın ortaya çıkması ile birlikte devletin ortaya çıkması düşüncesi de ortaya çıkmıştır. Allah'ın emirlerini ve hükümlerini uygulama yoluna girmiştir. Peygamberimiz bir çok sorun yaşadığına rağmen devletin başına geçmiş olup, devleti temsil etmiştir, devlet yöneticisi olmuştur. İslam'da devlet düşüncesi var olmuştur. Kur'an ve Sünnet Işığında belirtilmiştir. Devletin var olabilmesi için gerekli olan gelir sağlama adalete dayanmalıdır. Toplumda adaletin olması iktisadi refah ve sosyal huzuru getirmektedir.

Düşüncesi ve metotlarıyla, derin etkiler uyandıran tarihçi, sosyolog, bilim ve devlet adamları Farabi, İbni Haldun, Maverdi, Gazali, İbni Teymiyye ve birçok Müslüman düşünürleri bilinmektedir. Osmanlı döneminde ise İslam dünyasında ortaya çıkan ve İslam tarihinde iz bırakan Ahmet Cevdet Paşa, Ahmet Zühtü Paşa, Said Halim Paşa gibi devlet adamlarıdır. Devletin varlık nedeni ve düzeni hakkında pek çok bilgi sahibi düşünürlerden tek Müslüman toplumu değil, diğer toplumlar da faydalanmıştır, hala da faydalanmaya devam etmektedir (Kallek, 1997: 6).

2.2.1. Farabi

İslam Düşünürlerinden biri olan “ el Feylesuf et- Türki ” diye hitap edilen Ebu Nasr Muhammed b. Muhammed b. Tarhan b. Uzluğ (bir kısım Arapça kaynaklarda Evzela olarak hareketlenmiştir) el Farabi Türkistan'da Sır-Derya'ya Arıs kolunan döküldüğü yerde, eskiden önemli bir kültür merkezi olan Farab 257/870 yıllarına doğru doğmuştur (Tülücü, 2003: 8) .

“ Türk kökenli olarak bir Şii İmami ve babası halifenin muhafız alayında hizmet etmek için Bağdat'a göç edildiğini rivayet edilmiştir ” (Black, 2001: 102).

Farabi, felsefe, matematik, psikoloji, mantık, kimya, musiki ve bir çok bilim alanında bilgi sahibi Halep ve Şam dolaylarında hüküm süren Hamdaniler'in sultanı Seyfüddevle hürmet göstermektedir (Tülücü, 2003: 9) .

Farabi siyasi konulara değinmektedir. Siyaset ile ilgili bir çok eser hazırlamıştır. Onlardan bazıları; “Platon’un Yasalarının Özeti (Summary of Plato’s Law)”, “Medinetu’l Fadıla (Erdemli Toplumun İlkeleri Üstüne Kitap; Bağdat ve Şam’da yazmıştır)”, “Es-Siyasa Medeniyye (Devlet Yönetimi, Mısır’da yazmıştır)”, “Fusulu’l Medeni (Devlet Adamından Veciz Sözler)” (Black, 2001: 102) .

Müslüman Düşünürü sadece dini ve felsefi konulara değil, iktisadi konuları da dikkate alınarak görüşlerini ortaya koymuştur. Farabi’ ye göre insanlar birlik ve beraberlik içinde olmaları gerekmektedir. İnsanlar bir araya gelerek sosyal dayanışmayı ve yardımlaşmayı sağlamış olmaktadır. Ona göre en büyük sosyal dayanışma ise devlettir (Ersoy, 2012: 104).

Farabi’ye göre insanın bu dünyaya gelmesinin amacı en başta saadet’e ulaşmaktır (Ulutan, 1999: 115).

Ersoy’a (2012) göre : “Mutluluk için fiziki bedenın sağlıklı olması ve zihnen insanın manevi değerlerle donatılması gerekir (Ersoy, 2012: 104).

Ancak insanlar saadet yoluna ulaşabilmeleri için onlara saadet ne olduğu biri öğretmesi gerekir, göstermesi gerekir, biri rehberlik etmesi gerekir, eğitici, rehber eden devlettir (Ulutan, 1999: 115, 116).

Devlet ile ilgili önemli hususlardan biri de “ *Devletin var oluş ilkelerinin belirlenmesinde ve toplumsal-siyasal düzenin örgütlenmesinde insan doğasının temel özelliklerini devreye sokulduğu; toplumsal/siyasal varlık sahasının insan varlığının bekası ve mükemmelliği için, insan doğasının muhtaçlığı temelinde ve insanın iradi etkinliğinin sonucu olarak ortaya çıktığı bu sistemde devlete ait bütün izahlar geniş bir teorik çerçevede yapılmıştır* ” (Umut, 2009: 138).

Farabi, devleti insan vücuduna benzetir. İnsan vücudu nasıl hareket etmeli, tüm fonksiyonları kontrol eden beyindir. Beyin vücudu nasıl kontrol ediyor ise devlet başkanı da bu şekilde devleti kontrol etmelidir. Öyle kontrol etmeli ki toplumda birlik ve beraberlik sağlayabilesin. Ancak vücudun her bir organın ayrı görevi vardır. Herhangi bir organ dara düştüğünde diğer organlar destek ve yardımda bulunmaları gerekmektedir. Aynı şey devlette olan kurumlar için de geçerli. Her bir kamu kurumun *kendi işlevlerini yerine getirirken diğer kurum ve kuruluşların desteğine ihtiyaç duymaktadır*. Aynı zamanda devlet başkanı adalet kavramı da unutmamalı, hatta ilk sırada ve her zaman adalet ışığına göre hareket etmelidir (Ersoy, 2012: 105).

2.2.2. İbni Haldun

Uygarlık tarihinde kısaca İbni Haldun olarak bilinen Abu Zaid Abd ar-Rahman İbn Muhammed İbn Haldun Wali ad-Dinat-Tunisi al- Hadrami el-İsbili al-Maliki, 27 Mayıs 1332'de Tunus'da doğmaktadır. Güney Arabistan'ın Hadramat'tan olan ailesi 8.yüzyılda İspanya'da Sevilya şehrine göç etmektedir. Fakat İspanyolların İspanya yarımadasını giderek işgal etmelerinden dolayı ve bu sebeple Müslüman devletlerin güçlerini kaybetmelerinden, 1248'de Kuzey Batı Afrika'da Ceuta'ya taşınmaktadır. Babası tarafından şaria, gramere ve şiire eğitimi almıştır. Ayrıca Arapça, hukuk, matematik ve astronomi öğrenmektedir (Andıç, 2009: 11).

Hem iç hem dış politik görevlerini yerine getirdikten sonra İbni Haldun idari görevlerini terk etmektedir. İdari görevlerin terk edilmesi "Mukaddime" adlı eserinin ortaya çıkmasına sebep olmaktadır. Dünyaca ünlü eserinde, felsefe, sosyoloji, tarih, iktisat konularına önem verilmiştir. İbni Haldun, bazı insanlara göre kültür tarihçisi, bazı insanlara göre devlet adamı, felsefeci, sosyolojinin kurucusu, tarihçidir. Mukaddime eserinde yazar devlet, toplum, iktidar gibi kamu hukukunu ilgilendiren konuları ele almaktadır. Bu açıdan kaçınılmaz şekilde devlet-ekonomi ilişkisini akla getirmektedir (Spengler, 1964: 272).

Bazı iktisatçılara göre konvansiyonel *iktisat biliminin kurucusu Adam Smith'ten yaklaşık üç yüz yıl önce yaşamış olan İbni Haldun'un bazı iktisadi görüşlerinin daha tutarlı olduğu* kabul edilmektedir (Ersoy, 2012: 117).

İbni Haldun'a göre “ *devlet insan varlığını ve insan tabiatının yarattığı en büyük müessesedir. Bu müessese çeşitli fonksiyonlar ifa eder. Toplumunu düşmanlarına karşı korur; halkın yaşayış tarzı ile ilgili meseleleri, gıda maddelerini, vezin ve terazileri kontrol eder; siyasi lider olarak halkın kanunlara itaatini sağlar* ” (Andıç, Koçak, 2009: 82) .

Devlet tarafından sağlanan adalet, güvenlik ve emniyet ortamı iktisadi hayatın temellerini oluşturmaktadır. “ *Adalet mülkün temelidir* ” olarak bilinen felsefi görüş, İslam düşüncesinde olduğu gibi İbni Haldun görüş ve düşüncesinde en temel ve en önemli yere sahiptir (Kozak, 1984: 159-169) .

İbni Haldun devletin ekonomideki aldığı yere önem vermektedir. Ona göre devlet en büyük pazardır. Devlet bir taraftan yol inşaatı, hamam, cami, hastane, okul, anıt ve bilimsel kuruluşlarla ilgili hizmetleri yapması ile, öbür taraftan da gelir ve harcamaları ile ekonomiyi ve toplumsal yapıyı etkilemektedir. Bu bağlantıyı şöyle kurmuştur: “ *Nuşirevan'ın ... sözleri bu kabildendir: devlet askerle korunur, asker para ile beslenir, mal haraç ile elde edilir, haraç memleketin mamurluğu ile temin olunur, memleketin mamurluğu ise adalet iledir* ” (Falay, 1978: 48) .

Devletin ekonomiye müdahalesi konusunda İbni Haldun bir kaç görüşe sahiptir. Düşünür devleti koruyan ordunun ihtiyaçlarını karşılayacak mal ve paraya öncelik vermektedir. Bu da ülkedeki ekonomik canlılığa, gelirlerin çok olmasına bağlıdır. İbni Haldun' a göre “ *sultanın ihsanlarındaki azalma, vergileri eksiltir. Bunun sebebi ise hanedanlık ve sultanın alemdeki en büyük Pazar olmasıdır. Eğer sultan mal ve vergi gelirlerini kendine ayırır veya bunu gerekli yerlere harcamazsa, sultanın etrafındaki kimselerin, devleti himaye edenlerin elindeki mal azalır.*” Dolayısıyla bunların ve yakınlarının yapacakları bağışlar ve harcamalar azalmaktadır. Söz konusu harcamalarının azalması

alışverişlerin azalmasına ve karların zayıflamasına neden olacaktır. Netice olarak devletin gelirlerinin azalmış olacaktır. Gelirlerdeki azalma ise devlete olumsuz etkide bulunmaktadır Eğer devlet pazarı olumsuz yönde etkilenirse, harcama yapılan yerler azalır, tüm piyasa aynı yönde etkilenir ve başarısız hale gelir (Yer, 2004: 103) .

İbni Haldun devlet gelirleri ile kamu harcamaları arasındaki ilişkiye önem vermiş olup, birbiriyle bağlantı olduğunu savunmuştur; *“her şehir ve bölgenin masrafları istihalleri nisbetindedir... gelir ve sarfiyat çok olursa oraların ekonomik halleri o nisbette iyi ve düzgün olur”* (Falay, 1978: 58) .

Yani, durumu özetleyecek olursak, gelirler çok arttığında masraflar da artar ve tam tersi gelirler azalınca masraflar da azalmaktadır. İlgili anlayış bugünkü bildiğimiz denk bütçeyi açıklar (Falay, 1978: 58).

“İbn Haldun, devlet harcamalarının iktisadi hayatı canlandırmasını, akarsuların etraflarına hayat vermelerine benzetir. Nasıl ki, sudan uzaklaştıkça bitkisel hayat da sönmeye başlar, devlet merkezinden uzakta bulunan ve devlet harcamalarının teşvik ve desteğinden mahrum kalan iktisadi faaliyetler de durgunlaşmaya ve gerilemeye başlar” (Kozak, 1984: 162) .

Aynı zamanda İbni Haldun emeğe de yer ayırmış ve önem vermiştir. Ona göre emek üretimin temel faktörüdür. Kazanç ancak çalışmak ve emek harcamakla elde edilir. Her kazancın temelinde ilk başta istek, güç, sabır ve emek bulunmaktadır (Ersoy, 2012: 121).

Her yönetici veya devletin *iktisadi faaliyetlere ilişkin temel politikasına göre*, halkını, malları korumalı, adaletli davranmalı, ticarete ve üretime serbestlik tanımalıdır (Falay, 1978: 50). Bu ilke ile İbni Haldun Batıdaki düşünürlerden ayrılmaktadır ve ona göre meşru yollardan elde edinilen mülk ve servete devletçe el uzatılmamalıdır.

2.2.3. Gazali

Muhammed b. Muhammed. Künyesi Ebu Hamid'dir. Lakabı Hüccet'ül İslam ve Zeynuddin'dir. Meşhur olan nisbesi, "Gazali" (= Gazalli)'dir. Zehebi'nin aktardığı bir anekdota göre; Gazali'nin bizzat kendisi , " İnsanlar beni çift "z" (= Gazzali) diye anıyorlar; halbuki ben Gazale denilen bir köydenim". Müslüman araştırmacılar ise "Gazali" şeklindeki okuyuşu ve imlayı tercih etmişlerdir (Akın, 2011: 9) .

"Horasan'da Tus şehri yakınındaki Gazale bucağında, hicreti hayrul beşerden 450 yıl sonra (miladi 1058 de) doğmuştur. Selçuk oğullarının ünlü veziri Nizamülmülk tarafından, Bağdat'taki büyük nizamiye medresesinin mühim kürsülerinden birine Usul Kürsüsüne müderris olarak tayin edilmiştir" (Saraç, 1962: 15) .

Gazali günümüzde bir iktisatçı olarak bilinmemektedir. Ancak Selçuklu ve Osmanlı döneminde dini, siyasi, felsefe, ahlaki ve iktisadi konular üzerinde çalışma ve inceleme yapmış olan müslüman düşünürlerdendir. Ayrıca Gazali, dini-ahlâki hayatla iktisadi hayatı birbirine bağlı olduğu savunmaktadır. Çünkü Orman'a göre " *her iki hayatın süjesi de insandır*" (Orman, 1984: 69).

Gazali, konvansiyonel ekonomide yer alan Adam Smith gibi öncülerden çok daha önceden devletin ekonomideki aldığı yer ve öneminden bahsetmiş olup öne çıkmıştır. Aynı zamanda devleti koruyan ve emniyeti sağlayan ordunun ne kadar önemli olduğu izah etmeye çalışmıştır. Bir toplumun güvende kalması için kanunlar ve kuralların almış olduğu yerin önemi de dile getirmiştir (Ersoy, 2012: 112).

Düşünüğe göre, insanların ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik bir maddeye ihtiyaç duyulmaktadır. Ancak bu maddeye ulaşabilmesi için çalışması gerekmektedir. Çalışmaya başlaması ile birlikte iktisadi hayata girmiş bulunmaktadır. Fakat insanlar kendi kendine yeterli olmayacağı için desteğe ihtiyaç vardır. O desteği de tek bir güçten alabilmektedir. O gücün adı

Devlet'tir. Bu sözleri ile Gazali devletin ekonomiye müdahalede bulunması gerektiği dile getirmiştir (Yılmaz, 2011: 240) .

“ *Eğer insanlar kendi başlarına bırakılırlarsa, kavga edip birbirlerini yok ederler* ” (Black, 2001: 155) .

Toplumun her alanını koruyacak bir kurum gerekmektedir ki buradan da “ kamu yararını hukuk kurallarına uygun olarak yerine getirmek üzere belirli bir toprak üzerinde, belirli bir siyasi iktidara bağlı olarak insanlarca kurulmuş siyasi bağımsız topluluk “, devlet kurumu kurmaktır (Yer, 2004: 13) .

Devlet, toplumdaki birçok soruna çözüm üretilmeli ve fakirlere destek verilmeli. Gazali'ye göre devlet, insanlar arasında *işbirliğini sağlamalı*, ülkede güven ve emniyet sağlamalı, halkı korumalı, en önde adalet yer verilmeli. Devlet, toplumdaki birlik ve beraberlik olmasına neden olmalıdır. Devlet yöneticisi *koruyucu ve düzenleyici* otoritesine sahip olmalıdır (Ersoy, 2012: 113).

Gazali din, devlet, ordu, maliye arasındaki ilişkiyi bu şekilde izah etmektedir: “ *hükümdar askerle; asker mal ile: mal ülkenin imarıyla; ülkenin imarı da tebaa arasında adaleti hakim kılmakla mümkün olur. Yani dinin yaşanabilmesi için devlet; huzuru, barışı, güvenliği temin etmelidir. Bu güvenlik de askerle olacağı için beslenen orduya mali güç gereklidir, bu mali güç de memleketin imarıyla olacaktır. Bütün bunlar için vergi toplama zarureti doğacaktır.* ” (Yer, 2004: 13) .

Gazali'ye göre devlet, anlatılan bütün teşkilatıyla ortaya çıkınca, insanlar yaptıkları işler bakımından 3 büyük gruba ayrılır, onu ise “*sosyal işbölümü*” olarak adlandırılmıştır: 1- çiftçilik, hayvancılık ve diğer sanatlarla uğraşanlar; 2- savunma görevini üstlenen kılıç erbabı askerler; 3- bu iki grup arasında aracılık yapan, birisinden alıp diğerine verenlerdir. Birincisi çiftçiler, çobanlar ve zanaatkarlar; ikincisi askerler; üçüncüsü de, bu iki sınıf arasında vergi tahsilatı yapan ve gelirleri tahsis eden aracıdır. Bu son grupta yöneticiler, mültezimler ve benzeri işler yapanlar vardır (Orman, 1984 : 153) .

Düşünüre göre, ekonomi zirveye ulaşabilmesi için devlet adil bir yapıya sahip olmalıdır. Anlaşmazlık, adaletsizliğin bulunduğu ortamda ne insanlar ne de ekonomi gelişebilir. Toplumda baskı ve adaletsizlik olduğu sürece ülke gerilemeye başlar, “ *devletin gelirleri azalır ve devlet hazinesi boşalır* “ (Ersoy, 2012: 113).

Özetleyecek olursak, Gazali'ye göre devletin ekonomiye müdahalede bulunması gerekmektedir. Hem destekleyici hem düzenleyici olarak rol almalıdır.

2.2.4. İbn Teymiyye

Hem kendi döneminde hem de sonraki dönemlerde İslam dünyasını etkilemiş diğer önemli isim İbn Teymiyyedir. Taki al-Din Ahmad bin'abd al-Halim İbn Teymiyye'nin tam adıdır. 22 Haziran 1263 Harran'da doğmuştur. Hadis, Siyer, Kuran, Matematik, Felsefe dersleri almaktadır (Islahi, 1988: 57) .

Babası Damaşk merkez camisinde hadis dersi veriyordu. Amcası da ünlü yazarlardan biriydi (Khan, 2004: 2) . Görüldüğü gibi İbn Teymiyye eğitilmiş insanlar arasında büyümektedir ve onun eğitimine büyük katkı ailesi sağlamaktadır.

İbn Teymiyye, ye göre “ *dünya ve ahiret saadeti bir arada, yardımlaşma ve dayanışma ile gerçekleşir .*” Toplumlar arasındaki iyi işlerin yapılması, kötü işlerin engellenmesi için, toplum bir otoriteye ihtiyaç duymaktadır. En başta kuralların olması ve onlara uyulması esastır. Bu nedenle tüm bu işlerin gerçekleştirilmesi için bir otoriteye ihtiyaç vardır. Ancak söz konusu otorite devlet tarafından sağlanacaktır (Şahin, 2013: 621).

İbn Teymiyye “Es-Siyasetü’ş-Şeriyye” adlı eserinde devlet - halk veya yönetici - halk ilişkilerini İslam hukukuna dayanan prensiplerini ele almakta ve incelemektedir. El-Hisbe’de bireyin iktisadi faaliyetleri ile devletin müdahalesi arasındaki ilişki ve bu ilişkide devletin yetkisi konularını incelemektedir (Şahin, 2013: 617) .

İbn Teymiyye'ye göre, “ *çeşitli mesleklerin – halkın ihtiyaca göre – teşkilatlandırılması (insan gücü planlaması) devlet başkanına düşen bir görevdir.* “ Ekonomik faaliyetlerin İslam'ın prensiplerine ilişkin devletin gereken tedbirleri almasını önermektedir. O, devletin bu konuda her türlü yetkiye sahip olduğu görüşündedir (Kozak, 1984: 170) .

İbn Teymiyye'ye göre “ *bir insanın vacip olan kamu görevini üstlenirken temel hedefi, bu görevin, kendisini Allah'a yaklaştıran bir araç olarak kabul edilmesidir. Bu görev sayesinde Allah'a ve Peygamber'ine itaat ederek emirlik yapmak, insanın Allah'a yaklaşmasını sağlayacak en önemli unsurdur. Ancak kamuda görev alan birçok insan bunun tam tersini düşünür. Yani insanların çoğu, riyaseti güç elde etmek veya riyaset sayesinde zengin olmak için bu işte yer almak isterler. Çünkü riyaseti isteyeninin amacı, Firavun gibi olmak; mal-menfaat elde etmek isteyeninin amacı da Karun gibi zengin olmaktır. İşte bu da bir düzenin bozulmasının önemli nedenlerindedir* “ (Şahin, 2013; 620) .

İbn Teymiyye'ye göre devlet yapısı dört temel ilkeye sahip:

- Devlet yöneticisi en nitelikli kişilerin seçilmesi (Şahin, 2013: 626);
- Adil ve dürüst kişi seçilmesi (Şahin, 2013: 627);
- Devlette görev alan kişi emanet ve kuvvet hususunun bulunduğu kişi olmalı. “ Kuvvete sahip kişi, cesaretli olmak, savaş konularında uzman olmak, savaş türlerini bilmek vb. , emanet sahibi ise Allah'tan korkmak, Allah'ın ayetlerini para karşılığında satmamak, insanlardan korkmamak (Şahin, 2013: 627); İbn Teymiyye'ye göre Müslümanların bütün yöneticileri bilgili, adil ve kuvvet sahibi olmalıdır. ” Bunlardan biri olmaz ise eksiklik olur ve ortaya düzensizlik çıkar. Ortaya düzensizlik çıktığı zaman işler ters gitmeye başlar (Şahin, 2013: 629).
- Son olarak devletin amaçları ve araçları bilindiği halde işlem tamamlanmış olur. Düşünüğe göre, “ *mevcut en iyi kişiyi seçmek için kriter tanıma, koyma da bir gerekliliktir.* “ Devlette görev alacak ve seçilecek en

iyi kişinin nasıl seçileceğini bilmektir. Bu ancak devletin amacını ve onu nasıl elde edeceğini bilmekle mümkün olur (Şahin, 2013: 629).

Bütün kamu görevlilerin amacı insanların maddi ve manevi açıdan mutlu olmasının sağlanmasıdır. Ancak insanların maddi ve manevi mutlulukları hisba prensibine dayanır; dolayısıyla, “ *iyiyi emretmek ve kötüyü yasaklamak* ” bütün devlette yer alan görevlerinin ana hedefidir. İslami kurallara bağlı kalmayan hiçbir hükümet bunu başaramaz (Black, 2001; 229) . Ve bugün gördüğümüz ne hükümet ne de ekonomi başarmak zirvesine ulaşabilmiştir. Söz konusu kurallara uymayan millet, devlet, ekonomi hiç bir şekilde başaramaz.

İbn Teymiyye kamu alanında fiyat (narh) problemi ele almaktadır. “Sultan, ancak kamu zararı söz konusu olması durumunda narh koyabilir (İbn Teymiyye, 1996: 48) . Burada kamu zararı ortadan kaldırılması için narh konulabilir şekilde ifade edilmiştir. Narh konusu diğer bölümlerde daha ayrıntılı incelenmiştir.

İbni Teymiyye, devletin rolünü sınırlandıran alimlerden birisidir. Ona göre, devletin görevi İslam inancını korumak, kutsal öğretileri anlatmak, aldatmalara engel olmak, fakirlerin kötü istihdamını yasaklamak ve mülkiyeti korumaktır. Özel mülkiyeti savunmaktadır, ancak devlet müdahalesine zorunlu olduğu halde başvurabilir (El-Omer: 2017, 81) Onunla ilgili bu şekilde izah etmiştir: “ *İnsanlar, zenginlerin mallarına musallat olabilir, ancak onların rızası olmadan hiçbir kimsenin onlardan bir şey alması doğru değildir, ancak gerekli hallerde alınabilir. Bu da tes'irdir.*” (El-Omer: 2107, 82).

2.2.5. **Maverdi**

Maverdi Basra'da doğmuştur. Doğduğunda Basra İslam'ın kültür ve eğitim merkezi olarak bilinmektedir. Küçük yaşlarda eğitimini oradan almıştır. Maverdi eğitimini hukuk üzerinde almaktadır ve devlet sektörüne yönelmektedir (Khan, 2009: 18) .

Maverdi, devletin var olmasının hedefini izah ederken şu önemli görüşlere yer vermektedir; “ O, “*Devlet başkanlığını (İmamet) dini ve dünyevi işleri birlikte yürütmekle görevli bir müessese olarak vasıflandırdıktan sonra, bu müessesenin hikmeti vücudu hakkında dini naslar yanında akli selim de onun vücudunun zaruri olduğunu ispat eder*” diyerek şunu da eklemektedir: “*Zira saydığı sahibi bütün insanlar, kendilerini tecavüzden korumağa ve karşılıklı kavgalarında aralarında hüküm vermeğe kabiliyetli bir başkana işlerini tevdi ederler*” (Oğrak, 1997: 10). Bu düşüncesi ile insanlar kendi kendilerine yetmeyeceği, yöneticisiz kaldığı sürece kargaşa ve düzensizlik içinde kalacağını açıkça ifade etmektedir.

Maverdi de diğer Müslüman düşünürleri gibi insanlar refah, düzen ve iyilik içinde yaşayabilmesi için yöneticiye ihtiyaç duyduğunu kanaatindedir. “ *Devlet başkanına uyma, halkı kötülükten, zulümden uzaklaştırır.*” Düşünüre göre, devlet yöneticisi taraflar arası sorunları çözer, giderir (El-Maverdi, 1976: 5).

Yöneticiler arasında en doğru yolda yürüyen, yönetim döneminde dininden uzaklaşmayandır. Çünkü din, “ *insanları insaflı olmaya, merhamet etmeye teşvik eder; diğer insanlarla hiç bir çıkarın olmadığı sevgi üzerine kurulu samimi dostluklar kurmaya davet eder.* ” (El-Maverdi, 2003: 12-13) . Maverdi’ye göre insan her şeyden önce din, inanca sahip olmalıdır.

Devlet, bu ilkeleri korumak ve ona göre amel etmek için sadece bir vesiledir. Kurulacak devletin en sağlam temelini oluşturacak, devletin uzun süre devamını sağlayacak ve devlete bağlılığı pekiştirecek en sağlam dindir (El Maverdi, 2003: 13-18).

Düşünüre göre, müslümanların temel kamu görevleri, *Kadılık, Pazar denetçiliği (muhtesiplik), ve Mezali’dir (şikayetlerin giderilmesi). Muhtesibin görevi sahteciliği önlemek ve işçi-işveren ilişkilerini düzeltmek. İşverenlerin işçilerin ücretlerini düşürmelerini veya çalışma saatlerini arttırmalarını önlemek* (Black, 2001: 136).

Maverdi, “Ahkamu’s – Sultaniyye” adlı eserinde zekat, haraç, ganimet vilayetlerine kadar kamu görevini bir kurum olarak incelemiştir. Devletin bazı alanlara müdahale edilmemesine yanadır. Belirli bir konudaki “ *emirliği, bir bölgede, askerin idaresi, halkın siyaseti ve toprakların korunması ile sınırlı bir görev olarak yetki ve görev sahası bakımından tamamladıktan sonra yargıya, ahkama, haraç ve zekat toplama işine karışamayacağını belirtmektedir* “(El Maverdi, 1976: 37, Birsin, 2004: 135) .

“*Devlet, iktisadi faaliyetlerde bulunanlarıyla çıkar ilişkisine girmemeli veya herhangi birine karşı durmamalı* “ (Maverdi, 1993: 143) .

Maverdi devletin ekonomiye karışmasını iki açıdan sakıncalı görmektedir: 1-sermaye sahiplerinin “*doğal eğilimlerine göre ayrışmaları, suni olarak birleştirilmeden daha doğrudur, devletin sevmediği sermaye gruplarının ticari gücünü kırmak ve 2- devletin iktisadi faaliyetlerde özel girişime rakip olarak ortaya çıkmasıdır*” (Birsin, 2004: 140) .

Ayrıca Maverdi devletin iktisadi hayata müdahalesi hakkında sakıncalı gördüğü devlet gelirlerinin kaynağı ile ilgilidir. Ona göre en iyi devlet kaynağı vergilerdir. Kamu müessese olarak adlandırılan devlet gelir sağlamak amacı ile elde edeceği gelir vergiye yönelmelidir, farklı sektöre girmemelidir (El Maverdi; 1993: 143).

Görüldüğü üzere tüm Müslüman düşünürlerin temelinde toplumun saadeti ön planda tutulmaktadır. İnsanlar bir araya gelerek birlik ve beraberlik içinde buldukları zaman ahenk içinde yaşamaktadırlar. Ancak o yola girmeleri için de devlet tarafından destek almaları gerekmektedir. Devlet hem düzenleyici, hem destekleyici konumuna girmektedir.

2.3. Bazı Çağdaş İslam Düşünürleri

2.3.1. Seyyid Kutub

Mısır doğumlu Seyyid Kutub, İslam Hukuku ve Hadis konularında izlerini bırakmıştır. Ayrıca Devlet ve İktisat nizamı üzerine inceleme yapmıştır.

Seyyid Kutub'a göre " İslam'da devlet nizamı, iktidarda bulunanlarla halk arasındaki münasebetlerin barış, adalet ve huzur esasları üzerine kurulmasını sağlamaktadır. İctimai huzur da kuvvetli olarak bu temeller üzerine yükselir." İktidara geçmek isteyen, ancak bir tek yoldan bu makama ulaşabilir; halkın mutlak arzusu ile, hür seçim yolu. Toplum üzerine baskı yapmadan, serbest seçim ve samimi muvafakat üzerine kurulmuş olan hükümet, hoşnutluk, rahatlık ve neşe yayan bir iktidar ortaya çıkmaktadır. İlk halife Hz. Peygamberin arkadaşı Ebu Bekir, kendisine biat edilince, durmuş ve şöyle demiş: " *Ey insanlar! Beni reis yaptınız. Halbuki sizin en hayırlınız değilim. İyi iş yaparsam yardım ediniz. Fena iş yaptığımda beni uyarınız, doğrultunuz. Ve sonunda: Allah ve Rasulüne itaat ettiğim müddetçe bana itaat ediniz. Allah'a ve Rasulüne isyan edersem, bana itaat etmeniz lazım değildir,* (Kutub, Cihan Sulhu, Çev. Bekir Sadak, 121).

Peygamberimiz (s.a.v.) : " Kıyamet gününde insanlardan, Allah'ın en sevgilisi ve ona en yakın olanı adil başkandır. Kıyamet gününde insanlardan Allah'ın en sevmediği ve ona en uzak olan zalim başkandır" (Kutub, 1962: 131).

İktisadi açıdan Seyyid Kutub'un zekât ve mal hakkındaki görüşü bu şekilde izah edilmiştir: "Mal aziz, mülk sevilen bir şeydir. Bir nefis diğeri için malda cömertlik gösterdiği taktirde günahlarından temizlenmiş olur. Zekât, hakkını yerli yerine verdikten sonra helal kılınan malın taharetidir. Zekât bir vergi olarak kabul edilmiştir. Servetin zenginler arasında dolaşan bir devlet olmaması umumi prensipinin bir kısmını tahakkuk ettirmiş olmaktadır (Kutub, 1962: 182). Seyyid Kutub ekonomi ile ilgili görüşlerini " İslam Kapitalizm Çalışması" olan kitabında daha net ve açık belirtmektedir. Karaborsa,hile,kumar,faiz ve fahiş kazanç yolu ile elde edilen hiç bir şey meşru olarak Kabul edilemez. Mülk edinmenin ve serveti arttırmanın tek yolu emek yada çalışmadır. Çalışmak da yiyip-içmek kadar önemli bir hususudur. Kutub'a göre: " Çalışmak, ruhun ve vücudün zekatıdır." İşsizlik olduğu zaman devlet, toplumu korumalı. (Kutub, 2017: [https:// suffagah.com](https://suffagah.com).4.madde ile seyyid kutub).

2.3.2. Mevdudi

Pakistanlı düşünürü Ebul-A'la El Mevdudi Oranabad'da doğmuştur. Başta Arapça, Farsça, Urduca ve İngilizceyi bilmesi sayesinde birçok eserler okumuş olup, bilgi sahibi olmuştur (Mevdudi, 2005: 13).

Mevdudi'ye göre her devlet bir yazılı Anayasa'ya sahiptir. 18.yüzyılın ortalarına kadar, dünyadaki yönetim şekli yazılı olmayan Anayasaya dayanmaktadır (Mevdudi, 2005: 269).

Düşünüğe göre Siyasi nizam üç temele dayanmaktadır: Tevhid, Risalet ve Hilafet (Mevdudi, 1980: 19).

Mevdudi'ye göre Hakimiyet ancak Allah'ındır. Allah'tan başka bir hakim,hükümden başka bir hüküm ve kanundan başka bir kanun yoktur . Risalet ise , İlahi kanunun bize erimesine bir vesiledir (Mevdudi, 1980: 20).

Hilafete gelince, Arapça'da vekillik anlamı taşımaktadır. İnsan Allah'ın mülkünde O'nun vekilidir (Mevdudi, 1980: 21).

Mevdudi İslam İktisadındaki özellikleri aşağıda sıralanmıştır. Zamanın ve toplumun oluşturduğu teferruata dair değişiklikleri, temel esaslara bağlı kalmak şartıyla sorunların çözümünü sağlamak. İslam esasları çerçevesinde, tecrübe, ihtiyaç ve şartlara göre bir yapı oluşturma görevimiz vardır. Bu yapıya dayanarak hareket edersek tüm sorunlar ortadan kalkmış olacaktır (Mevdudi, 2002: 126).

-İktisadi Özgürlük: İktisatta özgürlük olabilmesi için önce birey özgür olacaktır. İslam açısından her fert sorumludur. Bu sorumluluk tamamen şahsidir (Mevdudi, 2002: 127). İktisadi özgürlük yok olduğundan, ahlaki ve siyasi özgürlükten de bahsetmek mümkün değildir. İslam her bireye rızkını kazanması ve gelişimini sağlaması için iktisadi esasları koymuştur. (Mevdudi, 2002: 128).

-Güzel Ahlakı Geliştirme

-Sınıflar Çatışmasını Engelleme

-Ferdî Mülkiyet ve Sınırları

-Helali haramdan ayırma ve bir çok hususu mevcuttur.

2.3.3. Sabahattin Zaim

Sabahattin Zaim, 1926 yılında Makedonya’da doğmuştur. İslam Ekonomisi üzerinde bir çok çalışma yapmış olup, sadece Türkiye’de değil tüm dünyaya yayılmış ender şahsiyetlerden biridir.

İktisadı incelemden ve iktisadi konulara girmeden Sabahattin Zaim toplumu, insanı incelemektedir. Her şeyden önce “insan” kavramına önem vermiştir. ” *Çünkü her şey insanda başlar, insan için yapılır ve insanda biter.*” Toplum insanlardan oluşur. Toplumun hedefi saadete kavuşmak, mutlu olmaktır. Bunu başardığımız takdirde iktisadi refaha da ulaşması mümkündür.

Zaim, İktisadi kalkınmayı yürümeye ve koşmaya benzetmektedir : “ *İnsan atıl dururken gelişme olmaz. Hareket gelişmeyi sağlar. Hareket de dengeyi bozmakla yapılır. Bir adım ileri attığınız zaman vücüttaki dengeyi bozmuş olursunuz. İkinci adımı öbürünün yanına getirdiğinizde bir adım ileri gitmiş olursunuz. Sonra bir adım daha ileri gitmek için, öbür adımı yanına getirdiğiniz zaman tekrar dengeyi sağlıyorsunuz. İlerlemek için sürekli dengeyi bozuyorsunuz. Dengeyi bozmakla ilerliyor, sonra yeniden düzen koruyorsunuz.* “ İktisadi kalkınma ve gelişme de ona benzemektedir. Gelişme denildiğinde, düzen bozulmaktadır. Neden? Çünkü “ gelişme yatırımla, yatırım tasarrufla, tasarruf elde ettiğin geliri tüketmemekle olur. Elde ettiğimiz gelirin tamamını tükettiğimizde tasarruf olmaz, yatırım yapılamaz” (İslam İktisadı.Net/Index.php/2017/03/20) Bütün iktisadi politikanın temeli budur.

1980 yıllarından sonra hem genel İslam ülkelerinde hem de Türkiye’de İslam iktisadına yönelik yayın ve çalışmalar önemli bir artış gösterilmiştir (Orhan, Karadoğan, Turan, 2017: 311).

Türkiye’de İslam iktisadı çalışmalarının yaygınlaşmasına vesile olan isim de Sabahattin Zaim’dir (Orhan, Karadoğan, Turan, 2017: 309).

Zaim’in çeşitli dillere yapılan 20 kitabı, 174 makalesi yayınlanmıştır. Kitaplarından bazıları: “ Türkiye’nin Ücret ve Gelirler Siyaseti, Türkiye İşveren Konfederasyonu Yayın: 28, 1974”, “ İslam, İnsan ve Ekonomi, Yeni Asya Yay. 1992, 1995, İstanbul”, “ Dünya İslam Ticaret Merkezi, Ankara, 1985”, bazı makaleleri ise: “ İktisadi Devlet Teşebbüslerinde Prödüktivite ve Rantabilite, Sosyal ve Ekonomik Konferanslar Heyeti, 1968, Ankara”, “İslam Ülkeleri Arasında İktisadi İşbirliği İmkanları, Orhan Tuna”ya Armağan, Kitabında: Cilt; 31, Sh.5567, İstanbul” ve bir çok eseriyle İslam İktisadının gelişmesine ilişkin katkıda bulunmuştur (İslamekonomisi.org).

Zaim’in İslam Ekonomisi ile ilgili hazırlamış olduğu eserler aşağıda sıralanmıştır: (İslam Araştırmalar Merkezi, 2018)

-**İslam ve iktisadi nizam** 1926-2007. Karabük : Teknik Elemanlar Birliği Karabük Şubesi, 1979. 59 s. ; 20 cm. - (Teknik Elemanlar Birliği Karabük Şubesi yayınları ; 1)

- **Modern iktisat ve İslam** / Sabahaddin Zaim, 1926-2007 . -- 2. bs. -- İstanbul : Milli Türk Talebe Birliği, 1969. 31 s. -- (Milli Türk Talebe Birliği yayınları ; 1)

-**İslam-insan ekonomisi.** / Sabahaddin Zaim, 1926-2007. -- İstanbul : Yeni Asya Yayınları, 1992. 190 s. ; 20 cm.

-**İslâm’ın hedefleri ışığında İslâmi kalkınma vizyonu.** / Muhammad Umer Chapra ; çeviren Mustafa Yavuz Çakır, Adem Esen. -- İstanbul : Sabahattin Zaim Üniversitesi, [t.y.] 72 s. : şkl. ; 21 cm. -- (Sabahattin Zaim Üniversitesi ; 5. Uluslararası İslam Ekonomi ve Finansı Uygulama ve Araştırma Merkezi (IRCIEF) ; 1) Orijinal kitap adı: The Islamic vision of development in the Maqasid al-Shariah;

-İslâm Ekonomisinin Temelleri. / Sabahattin Zaim, 1926-2007. -- İstanbul : Sabahattin Zaim Üniversitesi, 2010. 272 s. ; 24 cm. -- (Sabahattin Zaim Üniversitesi yayınları ; 6)

-Çalışma ekonomisi ve iş piyasası yönünden günümüzün sosyal siyaset meseleleri. / Sabahaddin Zaim. -- İstanbul : İstanbul Üniversitesi, 1962. XVIII, 402 s. ; 24 cm. -- (İstanbul Üniversitesi ; 950. İktisat Fakültesi ; 128)

Farklı İslam düşünürlerine göre, devletin iktisadi hayata sosyal adaleti sağlamak amacıyla belirli şartlarda aşağıdaki konularda müdahalede bulunmaktadır (El-Omer, 2017: 82):

-Çeşitli kamu tesisleri ve altyapı yatırımları kurularak toplumu desteklenmesi ve iktisadi kalkınmanın gerçekleştirilmesi,

-Hisbe ve diğer sistemlerin işletilmesiyle iktisadi faaliyetlerin kontrol edilmesi. Hisbe sisteminin aldatma, hatalı ticari işlemleri yasaklanmış mali işlemleri denetleme ile iktisadi faaliyetlerde yönlendirme gibi görevlerde bulunmaktadır,

-Arazi ve nehirler gibi devletin iktisadi kaynaklarının kullanılmasının düzenlenmesi,

Çalışma gücü olanların istihdamının sağlanması veya işsiz olanlara destek olunması,

-Fahiş fiyat artışı durumlarda fiyat koyma (tes'ir) ve - tekelleşme ile mücadele edilmesidir.

El-Omer'e (2017) göre: “ İslam iktisadında devlet, iktisadın genel yönlendiricisidir, ama emeğin düzenlenmesi, ticari işlemlere devlet müdahalesi gibi belirli dini kurallar çerçevesinde müdahale hakkı vardır (El Omer, 2017: 82).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. DEVLETİN EKONOMİK AMAÇLARI VE FONKSİYONLARI

3.1. Devletin Amaçları

Devletin amaçlarını ele almadan toplumun amaçlarını ele almaktan fayda vardır. Çünkü devleti oluşturan, devleti temsil eden toplumdur. Millet devlete eşittir devlet de millete eşittir. Her insanın ve her toplumun amaçlarından ilk başta gelmek üzere huzurluk, refahıdır. Saadet ve mutluluk kelimesi farklı kişilere göre farklı algılanmıştır. Bazılarımıza göre mutluluk, servettir, maddi zenginliktir, lüks hayattır, ziynettir. Bazılarımıza göre mutluluk, makamdır, yöneticidir, başkandır, yüksek rütbedir. Ahlaki değerlere bakılmaksızın mutluluk kavramı dünya zevkleri ile ölçülmektedir. Ancak İslam dininde mutluluk kavramı farklı şekilde değerlendirilmektedir: “*mutluluk, insanın sahit bir inanca, dürüst bir ahlaka, sağlıklı bir vücuda, parlak bir akla, emi bir vakara, korunmuş bir saygınlığa, ruhi gereksinimlerle maddi ihtiyaçlarını bir arada temin ederek*” hem dünyada hem ahirette huzura saadete ve huzura kavuşmaktır (Ulvan, 2001: 30) .

Gerek İslam toplumun gerekse diğer toplumların, herkesin hedefi refaha ulaşmak, refahı sağlamak, refahı teşvik etmesidir. Bununla birlikte, gerçek refahı nelerin oluşturduğu ve bu refahı gerçekleştirmek için takip edilecek strateji ve kullanılacak araçlar önemlidir (Chapra, 2010: 8).

Devletin hedefleri milletin hedefleri demektir. Bir toplum var olabilmesi için gıda, barınabilecek yer, evlilik, aile, eğitim vb. sadece maddi değerlere değil manevi değerlere de inanç, ahlak gibi ihtiyaç duyulmaktadır. İmam Gazali’ye göre İslam’da kişi refaha ve saadete ulaşabilmesi için beş esasa öncelik vermesi gerekmektedir: inançların (din), nefislerin (nafis), akılların (aql), nesillerin (nasl) ve malların (mal) korunmasıdır. “*Bunlar, insan haklarını yükselterek insanların refahının sağlanmasına değil insanların tüm ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik amaçlardır*” (Chapra, 2010: 12).

Şekil 1: Devletin Amaçları

<i>İhtiy</i> <i>açların</i> <i>Gide</i> <i>rilmesi</i>	<i>İsti</i> <i>hdam ve</i> <i>Serbest Meslek</i> <i>Sağlaması</i>	<i>Gel</i> <i>ir ve Servetin</i> <i>Adil Dağıtımı</i>	<i>Sos</i> <i>. Güvenlik ve</i> <i>Sos.Yardımlaş</i> <i>ma</i>	<i>Y</i> <i>oksullukla</i> <i>Mücadele</i>
---	--	---	---	--

Kaynak: Chapra (2010), 19.

Bir devletin gelişimini sağlayan insanlardır. Devletin gelişmesi için önce insan kendini geliştirmelidir. Nasıl ve nerden başlamalı? Yukarıda İmam Gazali'nin belirttiği gibi insan her şeyden önce inanca sahip olacak maddi değerlere sahip olacak, kendine saygı, insani kardeşlik ve toplumsal eşitliğe (Chapra, 2010; 16) önem verecek, inancını, kendini, aklını, zürriyetini (nesil), servetini koruyacak ki gelişebilsin, refaha ulaşabilsin. Ferdin inanç ve kalp eğitimini, kişiliğinin oluşmasını, toplumsal davranışlarını, aile ilişkileri ve bu ilişkilerin düzenlenmesini, aile içi dayanışmayı, ahlaki kuralları (Ulvan, 2001: 14) devletin gelişmesine katkı sağlamaktadır. O değerlere göre devletin amaçlarına ulaşmaktadır. Herkes amaçlarına ulaşabilmesi için kullanacağı araçlar büyük önem taşımaktadır.

İslam'da insanlar arasındaki ilişkilerde sevgi ve saygı hususlarına önem ve öncelik vererek *onları dinde kardeş ilan etmiştir* (Şentürk, 2008: 224).

Toplumda her birey kendine saygı ve bencillik duyguları arasında bir denge sağlamalıdır. Toplum, bireye saygı duymadan önce birey kendine saygı gösterilmeli. Aynı zamanda kendine saygı gösterirken aşırıya kaçmamalı, çünkü aşırı özgüven kibirli olmasına sebep olabilir. Kendinde saygı göstermez ise toplumun onu ezilmesine sebep olabilmektedir. Dolayısıyla saygı ile bencillik bir denge kurmak durumundadır (Şentürk, 2008: 226).

3.1.1. İktisadi İstikrar ve İstihdam Sağlanması

İslam'da her insanın hedefi helal kazanç kazanmaktır. Kazancı aramak ise her müslümana farzdır. Her bir kişi kendisine olan rızık kazanmak için çaba

ve gayret gösterilmeli. İslam'da helal kazanç aramak *farzı işleme şerefine nail olmuş olur*. (Şeybani, 1993: 40).

Hz. Ömer (r.a.) ile örnek vermemiz gerekiyor ise; kazancın derecesini Cihad'dan daha üstün görmüştür. Bu konuda şöyle diyor; “ *Allah'ın rızasına uygun rızık aramak için sefere çıktığımda, yükümün iki dengi arasında ölmem, Allah yolunda Cihad ederken ölmekten benim için daha hayırlıdır.*” (Şeybani, 1993: 33).

İnsanların çalışması Kur'an ilkesine dayanmaktadır. Çünkü mal edinmenin en önemli kaynağı çalışmaktır. Her kim olursa olsun gayret göstermeden mal elinde edinemez. (Etgü, 2009: 122).

“ *İnsan onurunu temel gerekçesi bireyin ihtiyaçlarını gidermesinin kendi çabası ile gerçekleştirilebilmesi olmasıdır. Çünkü dilencilik insanın onurunu alçatılır ve İslam tarafından tasvip görmez* ” (Chapra, 2010: 31).

İbn Teymiyye'ye göre birey, çalışacak yer ve iş bulamazsa devlet devreye girmesi gerekmektedir. İş bulmayan insanlara devlet onlara iş ve iş yeri bulmak zorundadır. Çünkü işsiz insanlar ihtiyaçlarını karşılamak için her türlü gayrimeşru yollara başvurmaktadır, hırsızlık, cinayet vs. dolayısıyla ülkede kaos çıkar. *Çalışmayı, kazanmayı emredip; dilenmeyi hırsızlığı, rüşveti, kumar ve faizi yasaklayan devlet, herkesi çalıştırmak, iş ve kazanç yolları ile imkan sağlamak zorundadır* (Kozak, 1984: 171).

Bazı bilim adamlara göre, “ *devlet menfaat gördüğü zaman, insanların çalışma ve kazanmasına sınır koyabilir. Bu hallerde Devlet, zararı def' ve menfaati celb için şahısların bazı hürriyetlerini sınırlandırabilir. Ancak bu sadece menfaat icab ettirdiği zaman yapılabilir* ” (Nebhan, 1978: 286).

Devlet, kendi ve halkın durumuna göre bazı tedbirler koyabilir. Geniş dış pazarlar bulmak için sanayi teşvik etmektedir. Ancak zararı olmayan ya da elde etmek istediği faydayı getirmeyen şeylerin sanayini yasaklayabilir.(Nebhan, 1978: 287).

“ İslam emeğe saygı duyar, işsiz oturup başkalarına yük olmayı haram(yasak) sayar ” (Ulvan, 2001: 36).

Aynı zamanda yukarda bahsettiğimiz gibi İslam dini kazancın temiz ve helal olmasını emreder. İslam ekonomisinde, başkasının hakkını yemek ve hakkına girmek, insan kendisine zarar veren içki, kumar gibi gelir ve üretim türleri yasaklanmıştır (Çobanoğlu, 2013: 26).

Esen’ e (2007) göre, “ İnsanın nurunu ve kemalini artıran lokma, helal kazançtan elde edilen lokmadır. Bir yağ ki gelip kandilimizi söndürüyor, öyle kandil söndürene yağ değil, su nam verilir. İlim ve hikmet helal lokmadan doğar “ (Esen, 2007: 136-137).

Herkes koştuğu rızkın ne olduğu bilmesi gerekmektedir. Yoksa diğer yaratıklarından hiçbir farkımız kalmaz. Esen’e (2007) göre: “ Köpeğe bile ekmek versen önce koklar da sonra yer; sen köpek değilsin, arslansın, ekmek için bunca koşup didişmen de ne oluyor? “ (Esen, 2007: 37).

İslam’da, herkes çalıştığının ve emeğinin karşılığını alır. Zayıf olanın hakkı korunur, güç sahibi olan zayıf olana maddi destek verir, haksızlık yapmaz. Sermaye sahipleri kazançlarını faiz yoluyla değil, emek ve çaba sarf ederek, yatırım ve ticaret alanlarına iletmektedir. Bu şekilde ekonomide denge sağlanmış olur. İşsizlere iş verilir, ülkedeki üretim de artar (Çobanoğlu, 2013: 26).

İslam toplumunda devlet ve halk birbirine destekte bulunmaktadır. Sadece devlet insanlara değil, insanlar da devlete yardımcı olmaktadır. Bu açıdan toplum gerçek saadete kavuşmuş olur (Çobanoğlu, 2013: 27).

Şekil 2: İktisadi İstikrar

İktisadi İstikrar		
Üretim ve Arzın Yüksek Seviyede olması	İstikrarlı ve Reel Para sistemi, Belirsizlik ve Bilinmezliklerin ortadan kaldırılması	Fiyat İstikrarı

Kaynak: A.Tabakoğlu, İslam İktisadına Giriş, Dergah Yay, 2008, İstanbul.

İktisadi İstikrarın anlamı, enflasyon ve işsizliğin giderilmesidir. İlk sırada gelir dağılımını bozan ve en fazla yetki bulunan enflasyondur. Servet ve sermaye sahiplerinin gelirleri artarken emek gelirleri sürekli olarak düşmektedir. İstikrarın üç önemli esası: üretim ve arzın yüksek tutulması, istikrarlı para sistemi ile fiyat ve kalite denetimidir (Tabakoğlu, 2008: 111). Fiyat denetimi ile ilgili kaideler diğer bölümlerde ayrıntılı incelenmiştir.

-Üretimin Yüksek Seviyede Tutulması: İslam iktisat sistemi kapitalist ekonomisinin dayandığı kitlesel üretim olgusu yerine, ihtiyaca yönelik üretim fikrini kabul etmektedir. İhtiyaca göre üretim uygulaması ilkesi sayesinde kitle üretim yapılmamaktadır, bu ise yoğun tüketimi engellemektedir (Dökmen veYeşilyurt, 2015: 343).

Ayrıca iktisadi istikrarın sağlanmasının ücretin korunmasında önemli yeri vardır (Tabakoğlu, 2008: 126).

Tabakoğlu'ya göre (2008): “ GSMH'nin üretim faktörlerine göre dağılımında birincil dağılım bu şekilde ifade edilmiştir ; “Devlet kendi kusurları olmaksızın geçimlerini tamamen ya da kısmen sağlayamayanların yeterli bir

gelire kavuşmalarını mümkün kılan yeniden dağılım tedbirlerini almak zorunda” (Tabakoğlu, 2008: 130).

Klasik iktisadında işçilere mal gibi bakılmaktadır. Klasik iktisadında önemli yer alan D. Ricardo’ya göre; üretim düzeyi, emeğin maliyetine yani emeğe sahip olma işçinin hayatını ve neslini sürdürebilmek için gerekli asgari geçim düzeyine bağlıdır (Esen, 2008: 288).

İslam ekonomisi diğer sosyal ekoller gibi, üretime önem ve özen göstermektedir. Ancak konvansiyonel ekonomisinden şu farkı ile; kapitalist sistem, üretimi artırmayı hedefler. İslam ise asla servet biriktirmeyi ve üretimi artırmayı bir gaye olarak tanımaz. Tam tersi onu refah ve asayişin icadının ve halkın sosyal hayatında toplumsal adaleti ayakta tutmak vesilesi olarak tanır (Es-Sadır, 1991: 53).

-İstikrarlı ve Reel Para Sisteminin Geçerli Olması: İslam ekonomisi istikrarlı ve reel bir para sistemini savunmaktadır.

“İstikrarlı ve reel bir para sisteminin sağlanması ise, parasal genişlemenin kontrol altına alınması ile gerçekleşmektedir. Çünkü enflasyon gibi konjonktürel bir hareketin ortaya çıkmasına neden olan sebep gerçek talep artışından ziyade parasal genişlemede yaşanan artışlar sonucunda ortaya çıkmaktadır” şekilde ifade edilmiştir (Dökmen veYeşilyurt, 2015: 343).

- Fiyat ve Kalite Denetiminin Sağlanması:

“İslam ekonomik sisteminde fiyat denetiminin sağlanması genel olarak piyasada tekeli müdahalelerin olmadığı ve üretim ile tüketim arasındaki süreçte aracılardan ortadan kaldırılmasını, bu şekilde mal ve hizmetlerin üreticiden tüketiciye en kısa yolla intikal ettirilmesini ifade etmektedir” şekilde ifade edilmiştir (Dökmen veYeşilyurt, 2015; 344).

Ünlü İslam düşünürü Gazali piyasada fiyatların serbestçe olmasını savunmaktadır. *“Fiyatlar malın miktarı ve ona olan talep tarafından*

belirlenmelidir. Ona göre, fiyat oluşumunu engelleyen davranışlardan kaçınılması gerektiğini savunmaktadır” (Ersoy, 2102: 114).

Günümüzde iki tür ekonomi karşılaştırdığımızda da iktisadi istikrarı sağlama amacı açısından, her iki sistemde de hedef aynıdır ancak kullanılan taktik ve uygulanış şekli farklıdır. Konvansiyonel ekonomisinde öncelik ekonomik büyümeye ve kalkınmaya verilirken, İslam ekonomisinde öncelik gelir dağılımında adaletin sağlanmasına ve toplumsal refahın artırılmasına verilmiştir.

3.1.2. Gelir ve Servetin Adil Dağıtımı

“ Gelir dağılımı, bir milleti teşkil eden fertlerin belirli bir dönem içinde meydana getirdikleri mal ve hizmetlerin toplam değeri olan milli gelirin üretim faktörleri arasındaki bölüşümüdür ” olarak ifade edilmiştir (Esen, 1993: 4).

İslam’ da bütün kurumsal yapı her ekonomik düzeyde adil dağılımı sağlanmaktadır ve servetin çoğalmasına teşvik edilmektedir. Her şeyden önce ve ilk sırada Allah’ın rızasını kazanmaktır. Ne zaman ki hedefe ulaşırsa o zaman insanlık maddi ve manevi refaha kavuşmuş olacaktır. İslam’ın insanlığa hayatın bütün yönlerinde rehberlik yapılması, zararlı mal ve hizmetlerin üretimi, faiz, spekülasyon, hilekarlık gibi karışıklıklardan korumasıdır, ekonomik yanlarını uyumlu hale getirmesidir. Bir de hedefine ulaşmaya çalışılırken adaleti, barış ve huzurun ön planda tutması gerekmektedir. İslam kişilere eşitlik prensibi tanımakta ve uygulamaktadır. Konvansiyonel ekonomiden farkı bu, İslam ayrımcılık yapmadan herkese eşitlik hakkı sağlayıp sosyal adaleti sağlamaktadır. İslamiyet dağılım konusunda Kapitalist sistemden de Marksist sistemden de ayrı bir sisteme sahiptir (Demir, 1981: 300).

Kapitalizm ve Sosyalizmin savundukları tek tip mülkiyeti (bireysel veya toplumsal mülkiyeti) benimsemektedirler (Çobanoğlu, 2013: 25)

İslam sistemi ise , farklı bölümlere ayırmış; “kamu mülkiyeti”, “özel mülkiyet”, olarak ayrı ayrı mülkiyet karakterlerini tarif etmiştir (Demir, 2012: 330). Bu mülkiyet türleri her birinin ayrı ayrı işlerlik alanları vardır.

- Dağıtımda emek unsuru

Es Sadır kitabında emek unsuru mülkiyetin sebebi olarak ifade edilmiştir (Es-Sadır, 1993: 352).

Bazı İslami bilim adamlara göre zenginliğin kaynağı emektir. Ünlü İslam düşünürü İbni Haldun da buna bu şekilde cevap vermiştir. Ona göre de “ *tüm servetler ve zenginlikler, o ülkedeki üretken insanların emeklerinin, çalışmalarının sonucundan başka bir şey değildir* ” Sonuç itibariyle insan için çalışmaktan başka geçim ve kazanç yoktur. İnsanlığın ve refahın kaynağı üretimdir, emektir (Kozak, 1984: 210).

Ersoy’ e göre (2012) “ *Yeryüzündeki bütün kaynaklar insanın yararlanması içindir. İnsan, çalışarak bu kaynaklara şekil verir. İhtiyaçlarını karşılayacak mal üretir ve servet edinir.*” Kuran’ın “ *Bilsin ki insan için kendi çalışmasından başka bir şey yoktur. Kuşkusuz çalışması (karşılığı) ileride görülecektir*” (Necm Suresi, 39-40) ayetlerinde emek ile ilgili konudan net ve açık bir şekilde bahsedilmiştir. İbni Haldun emek ile ilgili yaklaşımı bu şekilde ifade edilmiştir: “ *Emek, sarf etmeden bir şey elde edilemez ve faydalanmak imkanı hasıl olmaz... Kişilerin çalışarak ve emek sarf ederek ele geçirdikler ve topladıkları para ve mal zanaat ve sanayide çalışmak suretiyle elde edilirse; bu kazançların ve topladıkları mal ve paranın iş ve emeğin kıymetinden ibaret olduğu meydanındadır... elde edilen kazanç iş ve emeğin kıymeti sayılır*”(Ersoy, 2012; 122).

İslam kişisel mülkiyet açısından emeğe öncelikli bir yer vermiştir. Miras, hibe, vasiyet gibi durumlar müstesna, temelinde emek olmayan mülkiyet meşru değildir. Ancak emek sarfetmenin, çalışmanın meşru olması da gerekir. Bu yüzden şeriat, hırsızlık, gasb gibi başkasının mülkiyetine tecavüzü

yasaklamıştır. Tek İslam değil Ricardocular da değer taşıyan tek faktörün emek olduğunu savunurlar (Tabakoğlu, 2008: 118).

Emek, işçi demektir. “ *Emeğin işçiye bağlı olmasının en önemli sonucu, emeğin biriktirilememesi ve hareketliliğin az olmasıdır* “ (Esen, 2008: 288).

- Dağıtımda mülkiyet unsuru, Özel ve kamu mülkiyeti

Kapitalist düzen, kişisel mülkiyet esasına dayanır. Bu sistemde temel unsur olarak: Özel mülkiyet, *kişisel teşebbüs, miras ve muharrık olarak*, yani faiz etkeni çn planda tutulmaktadır, faizli kurumlar mevcuttur. Ahlak dışı sistemin ortaya çıkması ile birlikte dünyada açlık, sefalet, işsizlik, adaletsizlik ve bir çok haksızlığa uğramış insanlar vardır (Zaim, 1968: 319).

İslam’ın mülkiyet görüşü birleştiricelik, ahenklilik özelliklerini taşımaktadır (Tabakoğlu, 2008: 238).

Özel Mülkiyet ile ilgili Es Sadır kitaplarında, “ *İslam ‘ın müsaade ettiği özel şartlar çerçevesindeki ticari faaliyetler yoluyla dağıtımın ikinci unsurudur. Mülkiyet, İslam’ın gerçekleştirmeyi garanti ettiği sosyal adalet prensipleriyle çelişmemelidir* ” olarak tanıtılmıştır (Es-Sadır, 1993: 356).

Özel mülkiyetin özellikleri; sahibine tüm hak ve yetkileri verilmesidir. Kullanma, yararlanma, tasarruf gibi. Bunun yanında özel mülkiyet bir esas olarak benimsenmekle, çalışma ve yeryüzünü imar konusunda insanların birbirleriyle yarış içinde olmaları ve özel mülkiyetin, insan toplulukları arasında denge unsuru olması da amaçlanmıştır. Aynı zamanda özel mülkiyet her şahsın kendi yetki ve tasarrufundaki maldan şahsen sorumlu tutulması anlamına gelmektedir. İslam müellifi Ebu’l A-la el Mevdudi, “ İslam Anayasasının Tedvini” isimli eserinde, İslam’daki temel haklar mevzuu ile ilgili izahatında diyor ki: “ *İlk hak, beden, mal ve eşyaların muhafaza edilmesidir.*” (Nebhan, 1978: 277).

Özel mülkiyet bir hak olarak kabul edilmesiyle birlikte kişiye malında her dilediği şeyi yapmak hakkı verilmemiştir. Bu yüzden özel mülkiyet sosyal

bir görev aracı anlamına gelmektedir. Bu şekilde İslam'ın “ malı koruma” ilkesi ortaya çıkmaktadır. Bu ilke hem malı saldırılardan korumak, hem de onu israf etmekten ve yok etmekten kaçınmak anlamını taşımaktadır (Tabakoğlu, 2008: 239).

Hz. Peygamberin hadislerinde çok defa açıkladığı hususlar vardır. Veda Haccı hutbesi, birçok İslam hayat nizamı kaidelerini ihtiva etmektedir. Bu hutbesinde diyor ki: “ *Kanınız, malınız ve eşyalarınız bugünden itibaren haramdır.*” Bu haramdan bir tek istisna vardır. Onu Peygamber sonunda şöyle söylüyor: “ *Ancak İslam'ın hakkı vardır*” yani insana bir İslam hükmü tatbik edilmek gerekirse (gerektiği zaman) şahsi malı veya eşyasındaki hakkı kanuni yollara uygun olarak alınmaktadır (Nebhan, 1978: 278).

İbni Haldun'un mülkiyet sahibine verdiği ödevler bu şekilde sıralamaktadır; başkasının mülkünün elinden hasız olarak alınmaması, işçinin ücretinin eksiltilmemesi ve İslam kurallarının yüklediği bir hakkı başkasına yüklememesi; mülkiyet hakkından doğan ödevlere örnektir. Her yöneticinin görevi de mülkiyetin yöneldiği amacı göz önünde tutarak, bu amacın gerçekleştirilmesini sağlamak olmalıdır. İslam, özel mülkiyeti kabul etmiş, kişiye insani gayeler için sahip hakkı vermiş, kişileri kendi tasarruflarında mevcut malları değerlendirmeye aktifleştirmiştir. İslam malların toplum içinde dağılmaması ve malların heder olmaması için teşvik ve tahrik etmiştir (Nebhan, 1978: 287).

“Mülkiyet hakkı, başkalarına zarar vermeden kullanılır. Mülkiyet hakkı başkalarına devredilebilir, mirasla doğrudan geçer. Mülkiyet hakkına tecavüz edilemez, edilirse hukuki ve cezai sorumluluk doğar. Mülkiyet sahibi bu sorumlulukları yerine getirmek durumundadır” (Yaran, 2013: 443).

Özel mülkiyetin toplumsal çıkarlarla çatışmaması gerektiğinden *enerji kaynakları, stratejik madenler, geniş tarımsal topraklar üzerinde kamu mülkiyeti öngörülmüştür* (Tabakoğlu, 2008; 239).

Kamu Mülkiyeti ile ilgili Peygamberimiz (s.a.v.) bir hadisinde şöyle der; “*İnsanlar üç şeyde ortaktır. Su, Ot, Ateş*” (Ulvan, 2001: 24-25).

Kamu hizmetleri altın, gümüş, bakır.. gibi katı madenleri veya petrol, neft... gibi sıvı akıcı kaynakları kapsadığı , şehir meydanlarını, nehir kıyılarını, ırmaklar, denizler, ormanlar vb. kapsar. Hiç kimsenin bunları mülk edinmesi caiz değildir. Çünkü bunların mülkü devlete aittir (Ulvan,2001: 24-25).

Mecelle’de kamu mülkiyeti, herkesin eşit hakka sahip olduğu, eşit hisseli şirket (şirket-i ibahe) şeklinde ele alınmıştır. Dağlarda kendiliğinden yetişen otlar, av hayvanları, sular(nehirler ve denizler) kamu mülkiyeti içinde yer almaktadır. Kamu mallarından her insan diğerine, zarar vermeden yararlanma hakkına sahiptir. Devlet mülkiyetine ait mallardan kişilerin yararlanması, gelirleri vasıtasıyla yani dolaylı olarak gerçekleşmektedir. Kamu mülkiyetinde ; “-Devir ve feraz caiz değildir; - Kamu malları haczedilemez; -kamu mallarına ilişkin davalarda sulh ve ibra caiz değildir; -Kamu mallarında sınır değişikliği geçerli değildir; -Kamu emlakinden yararlanmak karşılıksızdır.” (Çalış, 2004: 67).

Kamu malı konusu devletin hakimiyeti esaslarından birisi olmuştur (El Omer, 2017: 102).

İslam maliye teorisine göre, kamu malının korunması ve bundaki işlemler halifenin görevi olmakla beraber, diğer yandan kamu mallarında halifenin tasarruf hakkı hukuki kurallar ve şeffaflıkla sınırlıdır. Konuyu izah etmek için Ömer b. El-Hattab şöyle demiştir: “ *Haberiniz olsun, bu malın (hazinenin) üç şeyde görmekteyim: Hakkın alınması, hakkın verilmesi ve batıl işlemlere engel olunması.*” Bunun için İslam’a uygun, gelirlerin tahsisine özen gösterilmesi ve dikkat edilmesi gerekmektedir (El-Omer, 2017: 103).

3.1.3. Sosyal Dayanışma ve Sosyal Güvenlik Sistemi

İslam’da insanlar daha iyi yaşayabilmeleri için kanunlar ve prensipler çerçevesinde tüm problemlere çözüm bulunmuştur. Kanuni düzenlemelere

istinaden hareket etmiştir. “ *Fakirlik, cehalet, hastalık ve işsizlik gibi uzun ve kısa vadeli, fiziki ve sosyo-ekonomik riskleri halletmiş, fert için mutluluğu, aile için geçimin, toplum için güvenliğin ve devlet için sorumluluğun teminatı olmuştur* “ (Ulvan, 2001: 14).

İnsanların çıkarları hem dünya, hem de Ahiret açısından yalnızca topluluk halinde yaşamaları, yardımlaşma ve dayanışmalarıyla gerçekleşir. Yardımlaşma, “ *yararlarını elde etmek; dayanışma ise, zararları defetmek içindir.*” Bunu belirtmek üzere, “ *insan yaratılışı itibarıyla medenidir*” (Teymiyye, 1999; 24).

Kuran’da Müslümanlar hayır yapmaya, fakir ve yoksul kimselere yardımda bulunmaya teşvik edilmektedir:

“ *Gerçek iyilik, yüzünüzü doğuya ve batıya çevirmeniz değildir. Asıl iyilik, Allah’a ahiret gününe, meleklere, kitaplara, peygamberlere inanmak, Allah rızası için yakınlarla, yetimlere, yoksullara, yolda kalmışlara, dilencilere ve boyunduruk altında bulunan köle ve esirlere sevdiği maldan harcamak, namaz kılmak, zekat vermektir*” (Bakara, 2/217).

İslam’da toplumsal dayanışma ve kaynaşmanın sağlanabilmesi için sosyo- ekonomik farklar kaldırılmıştır. Zengin insanların servetlerinden belirli mallarından fakir, yetim ve kimsesizlere dağıtmaları gerekmektedir. Toplumda güvenliğin sağlanmasında fiziki unsurların önemi vardır. Mevlana, bu hususu çarşı ve pazarların gündüz kurulmasının sebebinde ortaya koyar: “*Güneş alınacak ve satılacak şeyleri, daha iyi gösterir. Onun için çarşılar, pazarlar gündüz açılır ve kurulur. Ta ki paranın kalp para ile sağlamı iyice görülsün; ta ki, alışveriş aldatmak ve aldanmaktan uzaklaşsın.*” Toplum düzeni bozulduğu zaman can ve mal güvenliği ortadan kalkar (Esen, 2006: 16).

Sosyal güvenliği sağlamanın, milletin kar ve kazancını kendi elinde tutması ve onu kendi koruması altında bulundurmasıyla değil, ancak devletle toplumlar arası öngörülen ideal işbirliğini gerçekleştirmek ve dayanaklarını sağlama almak amacıyla mümkün olacaktır (Ulvan, 2001: 63).

İslam'a göre, sosyal ve iktisadi güvenliği sağlama görevi devlete aittir. İnsanlar, hayatta maddi ve manevi tehlikelerle karşılaşır (Esen, 1993: 75).

Sosyal Güvenliği gerçekleştirmede devlet ve toplumun yükümlülükleri olduğuna göre, şefkati ve korunmayı hak edenler ve bu yükümlülük kapsamına girenler kimlerdir? Aşağıda tablo şeklinde gösterilmiştir.

Tablo 2: Devletin Sorumluluğu

1	Çocukların bakımı, gözetim ve terbiyesi (Eğitim)
2	Yetimin güvence altına alınması
3	Terkediliş, sahipsiz çocukların himayesi
4	Salgın hastalıklara tutulmuş kişilerin korunmaya alınması
5	Sapık davranışlı insanların gözetilmesi
6	Boşanmış ve dul kadınların korunması
7	İhtiyarların gözetilmesi
8	Afetzedelerin ve kederli insanların gözetilmesi
9	Aç ve muhtaçların acilen ihtiyaçların giderilmesi

Kaynak: A.N.Ulvan. (2001). İslam'da Sosyal Güvenlik Sistemi

Sosyal güvenliği sağlama konusunda (finansal aracı olarak) devletin sorumluluğu ne kadar zor önemli ise o kadar da zordur. Devlet, her şeyden önce “ *mal bulamayan yoksullardan, çalışmayan düşkünlerden, sığınak bulamayan evsizlerden, iş bulamayan işsizlerden...* “ sorumludur (Ulvan, 2001; 98).

İslam'da sosyal güvenliğin finansmanı konusunda söz konusu edebileceğimiz pek çok kurum vardır. Bunların başlıcaları, nafaka, zekat, fitre, sadaka, akile, kefare, ganimet gibi kurumlardır. İlgili konular hakkında aşağıdaki bölümlerde ayrıntılı bilgi verilmiştir.

Devlet sorumluluğunu yerine getirmesinde iki önemli görevle sınırlamak mümkündür; -Finansmanların Temini; - Finansmanların Dağıtımı (Ulvan, 2001; 99).

- Finansmanların Temini

Bu gruptaki sıralama bu şekilde yapılmıştır: İlk sırada ve ön planda Zekattır.

Zekat çok geniş bir kavram olduğundan dolayı bu bölümde zekatın sosyal güvenlik açısından incelenecektir.

Zekat, *artma, bereket, temizlik, malı koruma*, Allah'a hamd etmek, iyi durum gibi genel olarak bütünüyle bereket anlamı taşımaktadır (Beşer, 1987: 101).

“*Zekat zenginden fakire bir gelir transferidir*” (Zaim, 2010: 87).

Eğer zekatın bireyden devlete bir gelir olarak sağlanmış ise onu vergi veya prim olarak kabul edebiliriz. Çünkü zekat her ne kadar devlet toplar ve dağıtırsa da, bu zekatın herhangi bir şartı değildir. Devlet toplamadığı veya topladığı durumda tahsisi sarf yerine dağıtmadığı zaman dahi mükellef zekatını vermek zorunadır. Bu açıdan da zekatı, sosyal güvenlik anlayışından ayıran bir husustur (Beşer, 1987: 104).

Zekatın amacı, sadece para vermek ve yoksulun ihtiyacını karşılamak değildir. Zekatın amacı, hem veren hem alan insanın *eşref-i mahlukat* olduğunu göz önünde tutarak hem bu dünyada hem Ahirette onları gerçek saadete kavuşturmadır (Esen, 1993: 77).

Bazı alimlere göre, “*Zekat, iş bulup çalışabilecekler için meşru olan bir görev olmayıp, çalışmayanlara veya çalışabilse de kazanamayanlara, yahut ödeyemeyeceği borçlar altında ezilen borçlulara verilecek olan yasal ibadettir*” (Ulvan, 2001: 101).

İslam'da insanlar daha iyi hayat yaşayabilmesi için toplumda çeşitli vakıflar kurulmuştur. Eğitim, sağlık, bayındırlık, şehircilik, belediye hizmetleri, askerlik ve spor hizmetleri, dini hizmetler ve sayısız özel amaçlar gibi bu tür kurumlar ortaya çıkmıştır. Kurulmuştur. Devlet bu büyük orandaki gelire en güzel bir tarzda faydalandığı zaman toplumda sosyal dayanışmanın temellerini oturmuş, yoksulların, düşkünlerin, yetim ve dulların ihtiyaçlarını gidererek onları sigortalamış olur (Ulvan, 2001: 102).

Sosyal yardımlaşma olarak sadakanın yerini de unutmamalıyız. Sadaka zekattan farklı bir harcama türüdür. Zekatta bir zorunluluk söz konusudur. Nisap miktarı mala sahip olan Müslümanlar, zekat vermekle mükelleftir. Yerine getirilmediğinde büyük günah, inkar edildiğinde ise İslam'dan çıkmış sayılacak kadar önem arz eden bir ibadettir. Sadaka, ise gönüllü olarak bağışta bulunup iyilik yapmak yerine geçer (Zaim, 2010: 83).

Sadaka Kuran-i Kerim'de şöyle izah edilmiştir: “ *Sadaka veren erkeklere ve kadınlara, Allah'a güzel bir ödünç verenlere, kat kat karşılık verilir; ayrıca onlara cömertçe verilecek bir ödül vardır*” (Kuran, Hadid Suresi, 57/18).

Ayrıca İslam'da borçlu kişiler için kolaylık sağlanmıştır. İmkan olan insanın, darda kalmış olanlara karşılık beklemeden ödünç vermesi tavsiye edilmiştir (Zaim, 2010: 82). Onu da Karz-ı Hasen olarak bilinmekteyiz.

Kur'an'da bu şekilde ifade edilmiştir; “ *Eğer borçlunuz darlık içinde ise ,eli bollanıncaya kadar ona zaman tanıyın. Eğer gerçekleri çok iyi anlayan kimselerden iseniz, (ödeyemeyecek derecede güçsüz olan borçlunun borcunu) sadaka yerine bağışlarsanız sizin için daha hayırlı olur.* “ (Kuran, Bakara Suresi, 2/280).

- Finansmanların Dağıtımı

Devlet, Sosyal Güvenlik Kurumu adıyla bir fon tahsis eder, ardından da Sosyal Güvenlik Sistemi kapsamına giren kimselere dağıtım fonksiyonu yerine getirmektedir. İslam Sosyal dayanışmayı sağlamak amacıyla yardımlaşmayı teşvik etmiştir. Öncelikle zengin Müslümanlara zekat farz kılınmıştır. Bunun yanında Müslümanlar hayır yapmaya ve sadaka vermeye yönlendirilmiştir “ *Veren el alan elden üstündür (hayırlıdır)*” buyurularak, sadakanın önemini vurgulamıştır. İslam toplumunda, Müslümanların olduğu kadar gayrimüslimlerin güvenlikleri de sağlanmış durumundadır. Rivayetlere göre, Hz. Ömer gördüğü yaşlı bir dilencinin Yahudi olduğunu öğrendikten sonra, bu hale düşmesinin sebebini sormuş ve teklif eden cizye vergisi cevabını alınca ona şöyle demiştir: “ *Biz sana insaflı davranmadık. Gençliğinde cizyeni aldık. Sonra*

yaşlanınca da böyle perişan ortada bıraktık.” Sonrada adamı elnden tutup evine götürerek şu haberi salmıştı: “ Bu adamı ve benzeri duruma düşenleri kolla. Kendilerine ve ailelerine yetecek miktarda hazineden ödenek ayır.” (Ulvan, 2001: 111-112) . İslam insanların sosyal hayatı açısından her konuda kolaylık sağlamıştır.

3.1.4. Yoksullukla Mücadele

Devletin diğer amaçlarından diğeri ise yoksullukla mücadeledir. Yoksulluğun tanımını yapmadan yoksulluğun nedenini tespit etmeliyiz. Yoksulluğun sebebi bencillik ve israftır. Bencil insan gerçek zenginlik olan dost zenginliğine sahip değildir. İsrâf eden kişi, mal varlığı anlamında ne kadar zengin olursa olsun ” *kanaat sahibi* “ olmadığı için yoksuldur (Battal, 2009: 827).

Yoksulluk, ülkeden ülkeye iktisadi şartlarına göre değişmektedir. “*Ülke içinde gelirin dengesiz dağılımı, eğitim düzeyi, elektrik tüketimi, kırsal nüfus oranı gibi bazı kriterlere göre gelir düzeyi belli bir düzeyin altında kalan ülkeler fakir kabul edilebilir*” (Esen, 2010: 446).

İslam’ da fakirlik ve yoksullukla mücadele önemli bir yer almaktadır. Dinin temel kaynakları Kuran ve Hadislerde, yoksul, düşkün ve fakirlere yardım edilmesi ile ilgili pek çok yerde gösterilmiştir.

“Onlar içleri çektiği halde, yiyeceği yoksula, öksüze ve esire yedirirler” (İnsan, 76/8).

“Biz mutlaka sizi biraz korku ve açlık ile yahut mala, cana veya ürünlere gelecek noksanlıkla (fakirlik) deneriz. Sabredenleri müjdele! O sabredenler, kendilerine bir bela geldiğinde “ Biz Allah’a aitiz ve biz O’na döneceğiz derler” (Kuran, Bakara Suresi, 2/155-156).

Mevlana, zenginlerin fakirlere destek olmaları, onları doyurmalarını sıkça vurgulamaktadır: “ *Peygamberin sözünü duy, ‘ Sadakayla altın ve gümüş azalmaz’ buyurdu, hadi bir şeyler ver yoksullara. Bir tohum ekersen yüz başak*

biçersin; peki ne diye kulağını kaşıyorsun? Hadi bir şeyler ver yoksullara. Az ver, çok karşılığı seyret. Gönül yap, övülmeyi gör, müşküleri aç, müşküllerin açılışına bak; hadi bir şey ver yoksullara. Sadakan Tanrıya gitmiş, ulaşmış da o darmadağın gecede sen rahatça uykuya dalmışsın, o seni bekleyip duruyor; hadi, bir şeyler ver yoksullara.” Burada ayrıca sadakanın insanı kötülüklerden koruduğu belirtilmektedir (Esen, 2010: 460).

Aileler yoksulluk nedeni ile çocuklarının eğitimini yarıda bırakmakta olup, düşük ücret karşılığında bile olsa işe vermektedirler. Ortaya çıkan bu olumsuz tablonun düzeltilmesine yönelik arayışlarına gidilmesi bir zorunluk arz etmektedir. Bu durumda devlet de devreye girmesi gerekmektedir. Çeşitli teşviklerde bulunmak ile bu sorunu ortaya kaldırabilir. İslami açıdan devletin birinci görevi fakir ve işsizlere yardımdır (Zaim, 1968: 322).

İslami açıdan devletin birinci görevi fakir ve işsizlere yardımdır (Zaim, 1968: 322).

İslam’da devlet işsizlerin, çalışma yeteneğini kaybedenlerin ve yoksulların ihtiyacını ve geçimini garanti etmek mecburiyetindedir (Kozak, 1984: 171). Devlet bu ihtiyacı aşağıdaki şekilde karşılar;

“Zekat vergisinden bu ihtiyaçları giderir; - Zekat fonu kafi gelmediği zaman devlet hazinesindeki diğer fonlardan bu ihtiyaçları karşılar; - Amme işlerinin ve masraflarının çokluğu sebebiyle devlet hazinesinden bunlara yardım yapılması imkansız görüldüğünde, toplum içinde mali gücü olanlara bu işi havale edilir. Zenginler ve işverenler bu işi yapmak istemedikleri zaman devlet icbar eder ve zor kullanır. Bu zulüm değil Allah ve Elçisinin bir emridir; onlara itaatın ta kendisidir “ (Kozak, 1984: 171).

Birçok yoksul ülkedeki yüksek eşitsizlik dikkate alındığında, eğer gelirler uygun bir şekilde dağıtılsa, mutlak yoksulluk ve göreceli yoksulluk, hasılda bir artış olmaksızın azaltılabilir. Bu durumda devletin müdahalesi de çok önemli rol oynamaktadır. Yoksul bireylerin kendi çabalarıyla yoksulluktan kurtulmalarına olanak sağlamak adına çocuklar için daha eşit koşullar sağlamak

(daha iyi refah şartları ve daha iyi eğitim), yoksulların meslek sahibi olmalarının kolaylaştırmak (ayrımcılığı ve en tepedeki “sosyalliği” azaltarak) ve zenginler ile güçlülerin piyasalara hile karıştırmalarına engel olmak gibi devlet tarafından destek verilmelidir. Dünya artık mutlak yoksulluğu ortadan kaldıracak kadar üretiyor. Dünya çapında gelirlerin yeniden dağıtımı yapılması bile, en yoksullar hariç bütün ülkeler bunu yapabilecek kadar üretiyor. Eşitsizlik her zaman olabilir, ancak uygun politikalar ile çok eşit toplumlarda yaşayabiliriz (Chang, 2016; 307).

3.2. Devletin Piyasalara Müdahalesi

Tam rekabet koşullarının aksaması halinde, devlet veya kamu organları piyasaya müdahalede bulunmak zorunluluğu duymuşlardır (Öztürk, 2005: 296).

Her kurum gibi piyasanın da unsurları ve temel görevleri mevcuttur. Öncelikle piyasanın unsurlarını saymakla görevliyiz. Ancak onlara değmeden piyasanın tanımını izah etmeliyiz: genel anlamda piyasa veya pazar, malların ve hizmetlerin alınıp satıldığı mekandır. Bugünkü şart ve koşullarda ise bulunduğumuz piyasa fiziki bir mekandan oluşan piyasa çeşididir. Birde sanal olan piyasa çeşidi var, e-piyasa, genelde internet ve telefon hatları kullanarak ortaya çıkan piyasa türüdür (Sezgin, Bulut, 2015: 15).

İktisadi bölüşümdeki aksaklıkları ve aşırı fakirlik artışı ile ilgili bazı hükümler konulması gerekmektedir. Bu iki sorunun kaynakları, ahlakın bozulması ve aşırı tüketim olmasıdır. İnsanların ihtiyaçları sonsuz hale gelmesi, zevkler, ve mal sevgisi artmaktadır. Bu sebeplerden dolayı İslam, insanların iktisadi davranışları yönlendirmeye çalışmaktadır. El Omer’e (2017) göre: “israftan uzaklaştırma, mubah malları genişletmeme, tüm işlerde iktisada riayet etme, mal zayi etmeme, belirli yöntemler ve düzenlemelerle bunların korunması ve refah mallarının üretiminin özendirilmemesi.” (El-Omer, 2017: 77).

3.2.1. Piyasanın Temel Görevleri ve Unsurları

3.2.1.1. Piyasanın Temel Görevleri

- Ekonomik etkinliği sağlayan bir sistem olması;

İktisat biliminde *Pareto etkinliği* olarak tanımlanan durum şu şekilde işlemektedir (Kirmanoğlu, 2007: 65) - Üretimde etkinlik: “*üretim faktörlerinin çeşitli sektörler arasında o şekilde dağılmış olduğunu gösterir ki, herhangi bir üretim faktörünü bir sektörden başka bir sektöre kaydırarak daha fazla ürün elde etme imkanı yoktur.*” - Tüketimde etkinlik ise “*üretmiş olan mallar tüketiciler arasında o şekilde dağılmıştır ki, malları kişiler arasında yeniden dağıtarak en az bir kişiyi daha iyi duruma getirme imkanı yoktur.*”

- Koordinasyonu sağlayan bir sistem olması;
- Dağıtımı sağlayan bir sistem olması;
- Haberleşmeyi sağlayan bir sistem olması;
- Menfaatleri dengeleyen bir sistem olması;

3.2.1.2. Piyasanın Unsurları

- Mülkiyet haklarının ve ona ilişkin teşviklerin sağlanması,
- Ferdietçilik ve Rasyonellik,
- Yurt içinde ve yurt dışında rekabetin ve ticaretin serbest olması,
- Devletin rolünün bazı konularda sınırlandırılması,
- Fiyatların serbest belirlenmesi,
- Özel sektör kuruluşlarının belirli konularda ön plana çıkarılması.

Yukarda saydığımız özelliklere sahip ekonomide, tüm piyasalarda mal ve hizmetlerle üretim faktörlerinin fiyatları, alıcılar ve satıcılar tarafından arz ve talebe göre serbestçe belirlenmektedir. “*Piyasa mekanizmasının işleyişinde rol*

alan birimler ise hane halkı/aileler, şirketler, kar amaçlı olmayan kurumlar ve devlettir” (Sezgin, Bulut, 2015: 16).

3.2.2. İslam’da Piyasa Ekonomisi

İslam dinine göre piyasa ekonomisi nasıl olmalı, neye göre belirlenmeli, hangi araçlar kullanılmalı, çalışanlar ve yöneticiler, tüketiciler ve üreticiler, hükümet ve iş dünyası arasındaki bağı nasıl olmalı?

İslam ekonomisi belirli bir görüşe veya belirli bir sınıf çıkarlarına göre tasarlanmamıştır. Böyle bir kural mevcut değildir. İslam Ekonomisindeki teori ve ilkeleri delillere dayanmaktadır. İslam İktisadında devletin görevlerinden bir tanesi “ *tekelleşmeyi önlemek, hukukun üstünlüğünü sağlamak, alt yapı hizmetlerini karşılamak ve nimet- külfet paylaşımında adaleti sağlamaktır* (Ersoy, 2015: 41)

Konvansiyonel Ekonomide tekelci anlayışı ön planda tutulmaktadır. “ *Üretim, tüketim ve paylaşım ile ilgili kararların alınmasında sermaye gücü belirleyicidir. Tekelci sermaye doğrudan veya dolaylı olarak siyasi kararları etkilemekte ve yönlendirmektedir.*” (Ersoy, 2015: 43).

İslam’da tekelleşme konusu bir çok İslam hukukçu ve alim adamlardan incelenmiştir. İmam Zeyd’e göre, ihtikar gıdalarda olur. Ebu Hanife günah olarak ihtikarın, alınıp satılan ticaret mallarının mülkiyet kaynakları olduğu görüşündedir. İmam Şeybani’ye göre, ihtikar sadece gıdalarında ve hayvanların yemindedir. Çünkü çoğunlukla zarar, gıda ve hayvan yeminde ortaya çıkar, bunun dışında olmaz. Ebu Yusuf ve Maverdi, ihtikar konusuna mekruh olarak bakmaktadırlar. Muhammed b. Ömer, *Bereket* adlı kitabında ihtikarı anlatmış ve insanlara zarar verilmesi durumunda Sultanın tacirlerin ellerindeki malları satılmasının uygun olduğunu belirtmiştir (El Omer, 2017: 176).

Sosyalist anlayışında ise bürokratlar yönlendirir veya yönetir. Bu sistemde sermaye oluşumu devlet tarafından belirlenmektedir. Diğer taraftan sosyalizm, üretim araçları, özel mülkiyetinin kaldırılmış olup, üretim, gelir

dağılımı ve tüketimin merkezi otorite tarafından planladığı bir sistemdir (Özgüven, 2005: 164).

“Faiz tekelleşmeye yol açtığına üretim ve paylaşımın kuralları tekelci sermayenin menfaatini önceleyen ilkelere göre belirlenmektedir” (Ersoy, 2015: 47).

Ancak Kapitalizmin düzeni ne kadar bozulduğu son birkaç yılda hepimiz şahidiz. Bunun önemli sebeplerden bazıları aşağıda sıralanmıştır (Özgüven 2005: 163);

-Gelişmiş kapitalist ülkelerde nüfusun artış hızının azalması. Nüfusun azalması ise üretimi ve tüketimi etkilemektedir. Nüfusun azalması üretimin ve tüketimin azalması demektir.

-Dış pazarların daralması. II. Dünya Savaşından sonra sömürülen ülkeler yavaş yavaş bağımsızlığına kavuşmaya başlamıştır. Bu ise kapitalist ülkelerin yatırımlarının yavaşlamasına sebep olmaktadır.

-Teknik yeniliklerin sınırlanması. Yeni teknolojilerin üretilmesi çok pahalıya mal olması ve her ülkenin tek başına teknolojik gelişmeleri izleyememesidir.

Bütün saydığımız bu sebepler sadece Batının gerilemesine değil devletin ekonomiye daha da çok müdahalesinin artmasına gerek duymuştur.

Ancak İslam ekonomisinde bu hususlar mevcut değildir. Mübadele aracı olan para üretime dönüştürülmeden para ticaretiyle sağlanan fazlalığa faiz denilir (Ersoy, 2015: 46).

Faiz cimrilik, bencillik, katı kalplilik, acımasızlık ve paraya tapma özellikleri doğurur. İnsanları insandan milleti milletten ayırır. Bireyler ile millet arasındaki sevgi, yardımlaşma, ve işbirliği bağlarını koparır. İnsanlarda para toplama ve yalnız bireysel çıkarlarını gözetleme eğilimi doğurur (Mevdudi, 2004: 104).

Her klasik iktisatçı tarafından bilinen “ *mal ve hizmetlerin fiyatlarının piyasada serbestçe belirlenmesi esastır. Miktarı ile marjinal faydası arasında ters yönde ilişki bulunan malların piyasa fiyatına müdahale edilmemeli.*” Çünkü bu tür müdahale arz ile talep arasındaki dengeyi bozmaktadır. İslam ekonomisinde ise mikro düzeyde rekabet esas alınmıştır. Makro düzeyde ise devlet, yönlendirici, yol gösterici görevi üstlenmektedir (Ersoy, 2015: 46).

İslam ekonomisinin hedeflerden biri faizin ortadan kaldırılmasıdır. Çünkü faiz, insanın geleceğin karanlıkta ve yaşamın belirsiz olmasına neden olmaktadır (Mevdudi, 2004: 54).

3.3. Devletin Fiyatlara Müdahalesi

Konvansiyonel ekonomisinde, batı iktisatçı düşünürlere göre, devletin müdahalesini gerektiren durumları dört grupta toplamak mümkündür (Öztürk, 2005: 296):

- Üreticilerin fiyat dalgalanmalarından ve dış ülkelerin rekabetinden doğan gelir azalışları.
- Enflasyonist baskılarla reel gelirlerin düşmesi.
- Monopol ve Oligopol piyasaların doğması ve kuvvetlenmesi.
- Harp ekonomisinin önem kazanması.

Bu amaçla, alınabilecek tedbirler de başlıca dört başlık altında toplanabilir: -Üretimle İlgili Tedbirler, - Fiyatlara ve ihtiyaçlara göre dağılım kontrolü, - Rekabet koşulları çerçevesinde piyasa kontrolü, - Rekabeti kolaylaştıracak tedbirler.

Eğer bir piyasaya, piyasa gücüne sahip şirketler hakim olursa devletin, dara kaybını olan piyasa gücünü azaltarak azaltmaya çalışabileceğini öne sürmektedir. Önlemin amacı ise rekabeti arttırmaktır (Chang, 2016; 344).

Devletin toplumsal optimal üretim düzeyini sağlayıcı araçları kullanmasını gerektirmektedir. En yaygın olarak kullanılan örnek, *negatif*

dışsallık durumunda vergi ve pozitif dışsallık durumunda ise sübvansiyon olmaktadır (Kirmanoğlu, 2007: 159).

Devlet piyasa alanı içinde dahi ekonomik aktörlerin neler yapıp yapılmayacaklarına ilişkin temel kuralları belirler. Örneğinde arz üzerinde yapılan müdahaleler;

Üretimle ilgili alınan tedbirler aşağıda sıralanmıştır (Öztürk, 2005: 297);

Devlet bolluk dönemlerinde (Öztürk, 2005: 297);

-Fazla ürün satın alıp stok etme politikası uygular.

-Dış piyasalara ihracatı arttırmak amacıyla üreticilere ihracat primleri verir ve ihraç edilen ürünlerden vergi almaz veya vergi iadesi yoluna gidebilir.

Devlet kıtlık dönemlerinde ise (Öztürk, 2005: 297);

-Stokları eritmeğe çalışır.

-İthalatı arttırır.

-Gümrük vergilerini indirir veya vergisiz ithalatı arttırabilir.

Devlet sübvansiyonlar (mali yardım) yolu ile üreticileri koruyabilir (Öztürk, 2005; 301).

Devlet, yanıltıcı reklam, yanıltıcı bilgiye dayalı satışlar, içeriden bilgi ticareti (şirket sırlarına ulaşma imkanı olan kişilerin, halka açık şirketlerin hisselerini alıp satması) ve diğer uygulamaların hepsini yasaklamaktadır (Chang, 2016: 353).

Talep üzerine yapılan müdahale; narh sisteminden ibarettir (Öztürk, 2005: 297).

Narh fiyatı, devlet veya başka kamu kurumu tarafından kıtlık dönemlerinde veya arzın yetersizliği halinde spekülasyonu önlemek ve fakirlere

satın almak amacıyla fiyatların önceden belirlenmesidir, anlamını taşımaktadır (Öztürk, 2005, 298).

Piyasa fiyatlarına devletin yaptığı müdahaleler, döviz ve sermaye fiyatını denge fiyatının altında, asgari ücretlerin tespit ile emek ücretini denge fiyatını üstünde tutar (Kazgan, 2016; 268).

Tekelci Kapitalizmin dayandığı, 20.Yüzyılın kapitalist sistemi 19.yüzyılın kapitalist ünitelerine değil, büyük kapitalist ünitelerden meydana gelen karteller, monopoller, holdingler, kooperatifler gibi firmalarıdır (Öztürk, 2005: 161).

“Tekelci ekonomi, kuvveti hak nedeni kabul eden Kuvvet Merkezli Çatışmacı Dünya Görüşü’ ne göre kurumsallaştırılmıştır.” Bu tür görüşüne göre kuvvetli olan haklıdır. Tekelci ekonomiye göre zengin daha zengin fakir daha fakir, güçlü daha güçlü zayıf olan daha zayıf hale gelmektedir (Ersoy, 2015: 43).

Büyük firmaların doğuşu ile fiyatlar değişmiş ve bu yüzden fiyatlar da yükselmeye başlamıştır. Bu firmaların amacı önce iç piyasaları, sonra da dış piyasaları ele geçirip tekelleri altına almaktır. *“ Rekabeti ortadan kaldıran veya sınırlayan tekellerin devamı ve başarısı ithalatın ve iç piyasalarda üretimin kısılmasına bağlıdır “* (Öztürk, 2005: 162).

Elektrik, su, gaz ve demiryolları gibi sanayilerde bulunan doğal tekel durumu önemli bir zorluk teşkil eder. Örnek verecek olursak, kendi su ve demiryolu şebekeleri olan birden fazla tedarikçiye sahip bu sanayiciler, üretim maliyetlerinin o kadar arttırır ki tekel, en düşük maliyeti düzenleme haline gelir. Bu durumda devlet bir KİT kurup bunu bir tekel değilmiş gibi işletebilir. Bunun yerine, devlet bir özel sektör şirketinin tekel olmasına izin verebilir fakat fiyatını birim başı maliyetlere eşitleyerek fiyatlandırma davranışını düzenleyebilir (Chang, 2016: 345).

İş bölümü, her ülkeyi birbirinin hammadde kaynaklarına ve dünya piyasalarına bağlı kıldığından, gerek kaynakların ele geçirilmesi, gerekse

malların satılabilmesi ihtiyacı, birçok kapitalist ülke arasında rekabeti körüklemiştir. Böylece, ülke içinde malları yüksek fiyata satıp, düşük fiyata ihraç ederler ki, buna “ *Damping* ” denir. Damping’ in en önemli amacı daha fazla mal satmak yanında, dış piyasaları ele geçirmek ve sürdürmektir (Öztürk, 2005: 163).

Her ülke hangi sistemi uygularsa uygulasin iki türlü ihtiyacın karşılanmasına çalışır. Biri halkın ihtiyaçları; diğeri silahlanma ihtiyacı. Silahlanma ihtiyaçlarına milli gelirden ayrılan pay ne kadar artsa, halkın ihtiyaçlarına ayrılacak pay da o kadar azalacaktır. Buradaki ilişki ters çalışmaktadır. Birinin geliri yükselirse diğerrinin geliri azalacaktır (Öztürk, 2005: 163).

Savaşlar kaçınılmaz olduğundan, her ülke savaşa karşı hazırlanmak zorunluluğu duymaktadır. Silahlanma tekniği geliştikçe, üretim arttikça ülkelerin birbirine bağıllığı da artar. Bu bakımdan, bir ülkenin askeri gücü de, iktisadi gücüne yani üretim cihazının gelişme derecesine göre belirlenmiş olacaktır (Öztürk, 2005: 165).

3.4. İslam Ekonomisinde Fiyat Denetimi

İslam İktisat düşüncesinde Tabakoğlu’ ya (1987) göre: “ *karşılıklı rızaya dayanan ve adil fiyat ilkesi mevcuttur*” (Tabakoğlu, 1987: 111).

Devletin fiyatlara müdahalede bulunduğunda İslam hukukunda narh konusu olarak incelenmektedir. İslam hukuku açısından narh uygulaması iki farklı görüş şeklinde incelenmiştir (Esen, 1993: 64):

1) Birinci görüşe göre; Her türlü narh uygulaması haramdır. Buna ilişkin aşağıdaki hadis delil olarak gösterilmiştir. Medine’de malların fiyatları yükselince bazı Müslümanlar Peygamber Efendimize (s.a.v) gelip: “ *Ey Allah’ın Peygamberi, bizim için narh koy*” dediler. Bunun üzerine Peygamberimiz, “ *Fiyat koyan, malları çoğaltan ve azaltan Allah’tır. Rızık veren Allah’tır. Ben, sizden birinizin üzerinde mal veya kan hakkı alacağı olmadan Rabbime kavuşmak isterim.*” dedi. Esen’e (1993) göre: “ *Alış-verişler rızaya dayanır.*

Narh akitlerden kaldırır. İslam'da mülkiyet hakkı mevcuttur. Devletin ferdi mülkiyete zorla müdahale etmesi doğru değildir. Hadis kan zulmü ile narh zulmü eşit tutmuştur.” (Esen, 1993:65).

2) İkinci görüşe göre; Bazı durumlarda narh uygulaması uygun olarak görülmüştür. Bu dönemde Hz. Peygamberden fiyatlarının tespit edilmesi istenen mallar ithal edilmektedir. Bu durumlarda fiyatlara müdahale edilmesi ithalatın tamamen durmasına mal darlığına, karaborsaya yol açılmasına ve bir çok sorun oluşmasına sebep olmaktadır (Tabakoğlu, 1987: 113). Ebu Yusuf narh konusunda görüşünü bu şekilde ifade etmektedir: “ Fiyatların azalması veya çoğalması, Peygamberimizin (s.a.v) “ ucuzluk da pahalılık da Allah’ın elindedir. Allah’ın hükmünü caiz kılmak bize düşmez” hadisinde buyurduğu gibi Allah’ın elindedir. Fiyatlar sabit bir seviyede kalmaz. Pahalılık ve ucuzluk bilinecek ve sabit kalacak bir hal değildir. Ucuzluk sadece malın çoğalmasında, fiyat artışı da sadece azlığında değil, Allah’ın taktirindedir. Mal fazla olur, fiyat artırabilir. Mal az olur fiyat düşebilir.” Narh fiyatının uygulaması kabul edenlerden biri de İbn-i Teymiyye’dir. Hz. Peygamber döneminde, Medineliler satıcılardan hububat alarak, un ve emek yapmaktaymış, ücret ile ekmek pişiren yoktu. Ancak İbn-i Teymiyye, maruf veçhile satılan mallara narh koymanın zülüm olduğunu savunmaktadır. Çünkü fiyatlar arz yetersizliği veya nüfus artışı sebebiyle yükselebilir. Bu durumda narh koymak zulümdür. İbn-i Teymiyye adil narh koymanın caiz olduğunu da görüşündedir. (Esen, 1993: 65).

Sadece pazarların denetimini değil Hz. Peygamber (s.a.v.) her gün birkaç tanesi konup kalkan develerden kurulu ticaret kervanlarının oluşturduğu trafiğin akışını kolaylaştırmak için gerekli şehir içi düzenlemeleri de yapmıştır. (Kallek, 1992: 107).

Piyasanın düzenlenmesi ve denetlenmesi hususunda İslam’da hisbe sistemi devreye girmektedir. El Omer’ e (2017) göre: “ *piyasalardaki hisbe, terkedildiğinde ma’rufu emreder, işlendiğinde kötülükten nehyeder.*” Peygamberimiz bu konuda hassasiyetlik göstermiş olup, ashabını teşvik etmiştir. (El Omer, 2017: 167).

Emeviler döneminde halifeler piyasalardaki hisbe işlerini takip ederek, bazen kendileri bu görevi üstlenmişlerdir. Örnek verecek olursak, Velid b. Abdülmelik pazarlarda yürür ve fiyatları kontrol etmektedir. Ömer b. Abdülaziz'in pazarlarda gördüğü olumsuzluklara karşı tedbir almıştır. Ömer b. Hübeyre'yi Vasıt pazarının hisbesiyle görevlendirmiştir. Vasıt'a Mehd b. Abdurrahman ve İyas b. Muaviye, Kufe'deki hisbeye Asım el- Ahvel hicri II. Asrın ortalarında görevlendirilmiştir (El Omer, 2017: 168).

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4. DEVLETİN GELİRLERİ

4.1. Devlet Gelirlerin Tanımı

Devletin gelirleri, devletin varlığını devam ettirebilmek için ve ülkedeki bulunan nüfusun ihtiyaçlarını karşılayabilmek için ortaya çıkan bir kavramdır (Armağan, 2005: 350).

Devlet, tüm vatandaşların ihtiyaçlarını karşılamak ile yükümlüdür. Eğitim, sağlık gibi hizmetleri yerine getirmek zorundadır. Bazen de dış ülkeler ile olan ilişkilerini düzenlemek ve devam ettirebilmek, bir savaş durumunda, onlara karşı kendisini savunma durumunda kalmaktadır. Onun için maddi desteğe ihtiyaç duymaktadır. O maddi destek ancak vatandaşların yardımı ile mümkün olabilmektedir. (Armağan, 2005: 350).

Söz konusu hizmetleri yerine getirebilmesi için devletin bir gelire ihtiyaç duyulmaktadır. Devletin en önemli kaynaklardan ve ilk sırada yer alan vergidir. Zamanımızda en çok tartışılan konulardan biri çeşitli vergiler ödediğimizde Devlet bize ne sağlamaktadır? İç ve dış güvenlik veya hiç değilse can ve mal emniyetimizi korumaktadır, idare, eğitim ulaştırma, adalet gibi hizmetler sunmaktadır ve biz o hizmetlerden sonuna kadar faydalanmaktayız.

Tarih boyunca vergi anlamında kullanılan kelimelerin farklı dillerde farklı şekilde kullanarak tanıtılmıştır. İlkçağda, “ **Tributum** “ , latince “ Donum”, Fransızca “Aide”, İngilizce “Contribution, Tax”çeşitli dönemlerde ve dillerde verginin taşıdığı anlamıdır. Osmanlı devleti döneminde ise “ Öşür”, “Haraç” gibi kelimeler kullanıldıktan sonra “ Vergi” bunların yerini almıştır (Oktar, 2006: 6-7).

Kamu kesimi ihtiyaç duyduğu gelirin bir kısmını birey veya firmalardan devletin yaptırım gücüne dayanarak almaktadır. Devletin harcamalarının finansmanı için aldığı vergi gelirleri, harçlar, resimler, şerefiyeler, zorunlu

borçlar, para basımı, vergi cezaları daha çok devletin yaptırım gücüne dayanarak elde ettiği gelirlerdir. Ancak devletin egemenlik hakkına dayanmaksızın elde ettiği gelirleri de vardır; emlak ve teşebbüs gelirleri, ticari faaliyetlerden elde ettiği gelirler, zorunlu olmayan borçlar, alınan bağış ve yardımlar gönüllü nitelikteki gelirlerdir (Susam, 2009: 50).

Kişiler, kamu harcamalarına, kamu hizmetlerinden, istifade etmekten bağımsız olarak katılmak zorundadır. Ancak kişilerin kamu harcamalarına katılması iktisadi güçleri oranında olmalıdır. Kişilerin iktisadi gücünü ise kişinin geliri, serveti ve harcaması belirler. Ona göre devlet tarafından vergi oranı da düzelir. Vergi, devletle vatandaş arasında bir bağıdır. Devlet kendi vatandaşlarına vergi koyma hakkına sahiptir. Vatandaşların devlete karşı vergi ödevleri vardır. Devlet egemenlik gücüne dayanarak vergi uygulanmakta olup adaletini de sağlamış olmaktadır. Vergi yükümlüleri, kamu harcamalarına, iktisadi gücüne göre katılırsa vergi yükü toplum için en az fedakarlıkla yerine getirilmiş olur. Verginin önemli amaçlarından bir tanesi de ülkedeki konjonktürü düzenlemesidir. Konjonktür dalgalanmaları, ekonominin daralması veya genişlemesi biçiminde ortaya çıkmaktadır. Konjonktürün daralma döneminde talep düşüktür, arz fazlası vardır. Bunun için devletin ekonomiye, maliye, para veya dış ticaret politikası ile müdahale edilmektedir. Maliye politikasının araçları içinde en önemli araçlardan vergidir. Vergileri düşürmek yoluyla harcanabilir geliri ve harcanabilir gelirin bir fonksiyonu olan tüketimi arttırmak amaçlanmaktadır. Konjonktürün genişleme döneminde ise, vergilerin, talebi kısma ve enflasyonist baskıları azaltmaktadır (Kirmanoğlu, 2007: 259).

Jeze, vergiyi çeşitli unsurlarından hareketle tanımlamıştır. Yazara göre, vergi parasal, karşılıksız zorunlu, belli kurallara göre alınan, kamu yararına tahsis edilen ve bireylerden örgütlü bir topluluğa dahil olmaları nedeniyle talep edilen tutarlardır. Due' ya göre, vergi, kamu hizmetlerinin bedelsiz olarak topluma sunulabilmesi için, devletin kişilerden talep ettiği zorunlu ödemelerdir (Oktar, 2006: 1).

Gerek Konvansiyonel ekonomide gerekse İslam ekonomisinde gelirler arasında devlet için en önemli finansman kaynağı vergi gelirleridir.

İslam'da ise vergi anlayışının temelinde “ *bir ihtiyaç fazlası (afv, artık)* ” kavramı vardır. İslam'da vergilerin temel amacı muhtaç kişilerin ihtiyaçları giderilmesidir. “ *Hz. Ali'ye göre ihtiyaç fazlası servet ve gelire sahip olanlar cemiyetin diğer kesiminin ihtiyaçlarına yetecek miktarda ödeme yapılmalıdır. Toplumda böyle bir şey çıkmışsa zenginler vazifelerini yapmıyorlar demektir.* ” *Devletin en mühim görevlerinden biri de bir tek kişiyi bile hayatın asgari zaruretlerini temin edilmemiş bırakmamasıdır* (Tabakoğlu, 2008: 315).

4.2. Tarihçe

Verginin tarihi “ **Histoire de l'Import** ” adlı kitabında vasitasız vergilerle vasitalı vergiler arasındaki farkı bu şekilde ifade edilmiştir “ *Vasitasız vergiler, kuvvetli bir idarenin elinde bir birlik yaratmak bakımından tesirli bir vasıtaadır. Buna karşılık vasitalı vergiler, birincinin aksin, dağılmış, parçalanmış, bir memleketteki anarşik, karışık duruma uygun düşen vergilerdir* “. Kökeni toplumların kökeni ile yaşıt olmakla birlikte, verginin niteliği zaman içinde büyük bir değişiklik yaşamıştır. İlk başta vergiler gönüllü bir ödeme olarak ortaya çıkmıştır. Ancak daha sonra farklı nedenlerden dolayı savaş ve toplumun diğer ihtiyaçların karşılanması vergiler gönüllü olma özelliğini kaybedip zorunlu hale getirilmiştir (Oktar, 2006: 6) bir nitelik Eski Babil, Yunan ve Roma uygarlıklarında vergilerin uygulandığı bilinmektedir.

Vergi tarihi insanlık tarihi kadar eski bir geçmişe sahiptir. Henüz devlet haline gelmeden önce insanların, kabile, derebeyi gibi yöneticilere yaptıkları gönüllü yardımlar veya bağışlar verginin ilk aşamaları olarak kabul edilebilir. Ancak zamanla ve farklı koşullardan dolayı verginin gönüllü şekli bir şekilde zorunlu hale getirilmiştir. Vergilerin dönem dönem gelişmesi ile ilgili olarak aşağıda yer almıştır.

4.2.1. İlk ve Orta Çağlarda Vergi Sistemi

İlk çağda devlet sistemi olmadığı için vergi sistemi de pek yayılmamıştır. Ayrıca o dönemde devletin ordusu, memurları ve kurumları da düzenli bir hali olmadığından giderleri de fazla değilmiş. Savaş olduğu zaman devlet gelirlerini, halktan gönüllü olarak toplamış ve yukarıda bahsettiğimiz gibi vergiler ilk etapta bağış şeklinde ortaya çıkmıştır (Oktar, 2006: 6).

“ M.Ö. 285-246 Mısır kralı Ptolemy II Nil-Kızıldeniz kanalını açtığı zaman ticari malların çıkma-girme yolunu açtırmış bulunmaktadır. O devre kadar bu malların menşei Yemen olarak bilinmektedir. İlk Pazar böyle ortaya çıkınca köyler ve şehirler açılmıştır” (Tuğ, 1984: 10).

İbranilerin muhtelif vergiler tahsil ettiklerine dair salih malumata rastlanır. Tarih kitaplarında Genesis XIV/20 de Hz. İbrahim ‘in ganimetin 1/10 ini galibe tahsis ettiğini belirtilmektedir. M.S. 778 de kral Charlemagne tarafından kanunlaştırılan ve İngiltere, Almanya, Fransa ve İskandinav Devletleri tarafından da iktibas edilen bu 1/10 nisbetindeki dini vergiler 1789 ‘ da Fransız ihtilaline kadar yürürlükte kalmışlardır (Tuğ, 1984: 4).

Roma’daki ekonomi tarımdan ve ticaretten ibarettir. İmparatorlukta temel vergi arazi üzerindedir (Güran, 2003: 19).

Fransız iktisat düşünür Jean BODİN (1530-1596), devlet gelirleri üzerinde durmuş ve gelirlerin önemlerine göre aşağıda belirtilen sınıflara göre şekillendirilmiştir (Ersoy, 2012: 142):

- Devletin kendi arazisinden elde ettiği gelirler,
- Savaşlardan sağlanan ganimetler,
- Vatandaşlardan zorunlu olarak alınan vergiler, bağışlar ve yardımlar,
- Gümrük Vergileri,
- Diğer vergiler olarak ayırmıştır.

Bizans'ta, bugünkü gelir vergisini andıran dikkat çekici bir vergi (chrisorgyron) vardır ki sanat ve ticaret erbabından alınmaktadır. Bu verginin alım- satım muamelelerinden olan nisbeti % 10'du ” (Tuğ, 1984: 6).

16.Yüzyılında verginin herkesten alınacak bir baş vergisi şeklinde olmasını belirleyen İngiliz iktisat politikacısı Sir William Petty'dir (1623-1687). Petty'ye göre, vergilerin toprak rantından ve tüketim harcamalarından alınabilmektedir, aynı zamanda devlet masraflarını vergilerle karşılanmaktadır. Petty tarafından savunan bu tür vergilendirme politikasının etkileri aşağıda sıralanmıştır (Ersoy, 2012: 163);

- ✓ *Üretimde aktif rol oynamayan toprak sahiplerinden alınan vergiler, sanatkar ve çalışan insanlara aktarılmış olacaktır,*
- ✓ *Tüketim maddelerinden alınan vergiler, tasarrufu arttıracak, israfi önleyecek ve ülkede sermaye artışına sebep olacaktır,*
- ✓ *Hükümdar, halktan aldığı vergileri, değerli madenlerin vergileri hazineye tutmamalı; ticaret ve üretimi arttırıcı alanlara yönelmelidir.*

Çin düşünürü Sima Qian, devletin iktisadi faaliyetlere müdahalesini azalmasına ilişkin şu şekilde ifade edilmiştir: *“tüketmeden önce toplum çiftçilere, doğal kaynakları kullanmadan önce ormancılara, balıkçılara ve madencilere, malları üretmeden önce sanatkarlara, dağıtımdan önce de tüccarlara sahip olmalıdır “* denmektedir. *“ Bunlar varsa, hükümet fermanlarına gerek kalmadan işçiler çalışacak ve kaynaklar harekete geçirilecektir. Her insan kendi yeteneklerini kullanmada serbest bırakılmalı ve istediklerini elde etmek için gücünü serbestçe kullanılmalıdır. Herkes kendi işinde serbestçe çalışır ve kendi işinde memnun olursa üretim artar. Fiyatın düşük ve yüksek olmasına göre mallar sürekli piyasaya gelir. Tıpkı suyun yokuştan aşağıya aktığı gibi. İnsanlar müdahale olmadan ihtiyaçlarını üretirler “* (Ersoy, 2012: 26).

4.2.2. Hz. Peygamber Zamanında Devlet Gelirleri

İslam'ın önem veren diğer nokta gelir ve giderlerin bütün toplumun refahını temin edecek şekilde organize edilmiş olmasıdır.

Rivayetlere göre, Arap yarımadasında bulunan insanlar arasında savaştan elde edilen ganimetlerin dörtte biri yönetici konumundaki kişiye, geri kalanlar da başkanın istediği şekilde dağıtıldığı (Kaya, 2009: 74).

Ekonomide insanlar tarafından çeşitli sosyal kurumlar kurulmaktadır. Orta Çağ'da İslam'ın iktisadi ve sosyal yapısı Avrupa'dakine göre çok farklıdır. O dönemde İslam dünyasındaki iktisadi ve ticari hayat çok canlı ve hareketlidir. İlim sahiplerinin çoğalması, güçlü merkezinin otoritenin olması, iktisadi ve sosyal hayatı olumlu yönde etkilemiştir (Ersoy, 2012: 93).

“ Çeşitli vergilerle kişinin kazancının bir bölümünün topluma verilmesi ve kişinin vergi mükellefiyeti, İslam'ın temel şartlarından sayılmıştır ” (Ersoy, 2012: 101).

Arap yarımadası kabilelerden oluşmaktadır. Kabile, kanun mahiyetinde örf ve adeleret göre yönetilmektedir. Toprak sahipleri arazilerden elde ettikleri mahsulün muayyen bir parçasını topraksız muhtaçlara tahsis etmektedirler. Bu tarz vergi çeşidi “ Bizanslı, İranlı, Habeşi tüccarların getirdiği ticari mallardan aldıkları 1/10 nisbetinde aynı bir vergi ” olarak tespit olunmuştur (Tuğ, 1984: 14).

Hz. Peygamberin vergileri ile ilgili uygulamaları Bedir savaşında elde edilen ganimetlerin taksiminde olur. Söz konusu elde edilen ganimetlerin Allah ve Peygambere ait olduğunu bildiren ayet indirilmiştir. Enfal süresinde yer alan 41. ayete göre “ ganimetler beşe bölünür, onlardan bir hissesi Peygambere ayrılıyor geri kalanlar savaşa katılanlara dağıtılır. Hz. Peygamber için ayrılan bir parça beşe bölünerek, O'nun akrabalarına, yetimlere, miskinlere ve yolculardan ihtiyaç sahibi olanlara verilir “ . O dönemden itibaren zekat bir devlet vergisi olarak ilan edilmiştir. Tarihteki bilgilere göre Hicretin sekizinci

yıllarına denk gelmektedir. Hicretten sonra Medine’de İslam devletinin Müslüman tebaadan tahsil ettiği zekat, nafaka, sadaka, hak ve yine zekat isimleri altında Mekke’de tanınmaktadır (Tuğ, 1961: 184).

Ancak zekat vergisi Medine’ ye hicretten sonra hemen devlet vergisi haline gelmemiştir, merkezi otorite tarafından toplanmamıştır. Peygamber Medine’de devlet başkanı olarak icrad ettiği ilk hutbelerinde Müslümanların mallarını “ Allah yolu” nda harcamaya davet etmektedir. O sebepten dolayı o dönemki Müslümanlar Mekke’de olduğu gibi sadece fakirlere harcamaktadır (Tuğ, 1961: 184).

Konu ile ilgili araştırmalara göre zekatın Mekke devrinde ortaya çıktığı, Medine’ de ise indirilen ayetlerde zengin olan Müslümanların muhtaç olanlara yardım etmeleri emr olunmuştur. İslam devletlerinde Hz. Peygamber (s.a.v.) in vefatından sonra da memurlar vasıtası ile her sene zekatlar toplanmıştır. Devlet gelirlerinin muhafaza için Beyt’ül Mal Hz. Peygamber zamanında, bazılarında göre ise Hz Ömer zamanında kurulmuştur. İslam’ın ilk dönemlerinden beri devlet hazinesine beytül mal denilmektedir. Gelir ve gider tablosuna Hz. Peygamber ve Hz.Ebu Bekir bakmaktadır. Bunlar “ *amil (vergi memuru), aşir (gümrük memuru), sai,cabi (Harac ve cizye memuru) vb. görevlilerin toplandığı zekattan vergilerle diğer şer’i vergileri Kuran’ın emrettiği gider bölümüne harcanmaktadır* “ (Akgündüz, 2001: 712).

Tablo 3: Beyt'ül Mal

BEYT'ÜL MAL GELİR-GİDER TABLOSU	
<i>Gelirler (Mevarid)</i>	<i>Giderler (Mesarif)</i>
<u>Beytü'l Mal Zekat</u>	
1.Hayvanların Zekatı	1.Fakirler
2.Öşürler	2.Miskinler
3.Müslüman Tüccarlardan alınan Gümrük Vergisi	3.Amiller (Zekat Memurları)
<u>Beytü'l Mal'il - Harac</u>	
1.Harac	1.Mükateb köleler
2.Cizye	2.Borçlular
3.Emanetlerden alınan Vergi	3.Gazi ve muhtarlar
4.Gayri müslüman tüccardan alınanGümrük Vergisi	4.Ordu
<u>Beytü'l Mal'il Ganaim</u>	
1.Ganimetler	1.Eğitim Hizm.Hayır Müesseleri
2.Madenlerden alınan beşte bir	2.Yetimler, Miskinler
3.Defineler 1/5 pay (hums)	3.Yolda Kalanlar

Kaynak: Akgündüz, 2001: 715

Tablo 3'te görüldüğü gibi Beytü'l Mal üç kısımdan oluşur; Öşürler, müslüman vatandaşların ekip diktikleri arazileri kullanmalarının karşılığı olarak elde ettikleri ürünlerin onda birini devlete verdikleri vergiye denir. Hangi miktardaki ürünlerden ve her çeşit sebze ve meyvelerden vergi alınıp alınmayacağı konusunda iki farklı görüş vardır; bazı hukukçular topraklarda yetişen bir demet sebze olsa bile öşür vergisi alınmalı denmektedir. Diğer görüş ise; öşür vergisi sadece buğday, arpa, hurma, kuru üzüm ve börülce vb. den alınmalıdır. Ve Müslüman olmayan tüccarlardan alınan gümrük vergileridir.

Tevbe suresinde zekatın sarf yerleri sekiz grupta belirtilmiştir (Zaim, 2010: 84);

- Fakirler,
- Miskinler (muhtaçlar),
- Zekatı toplayan memurlar,
- Müellefetül kulub, gönülleri İslam'a ısındırılmak istenenler,
- Esirlik ve kölelikten kurtulmak isteyen esir ve köleler,

- Borcuna karşılık malı olmayan borçlular,
- Allah yolunda çalışıp cihad edenler,
- Yol oğlu, yolcu olup, yolda dara düşenler (Tevbe, 9/60).

Bu ayet, zekatın farz olduğunu açık gösterir ve alınan zekatın harcanacağı yerleri belirler (Zaim, 2010: 84).

Ülkedeki toplum, yukardaki hususlara göre davranış ve faaliyetlerini belirlerse, “ *üretimi arttırması, işte verimliliği arttırması, artan tasarrufu faydalı yatırımlara yatırması, devletin vergisini ve zakâtını tam ödeyerek, servetini Allah yolunda sosyal yardımlara harcaması mümkün olabilecektir.*” Ve elde edilecek sonuç, sosyal adalet içinde iktisadi gelişme sağlanmış olacaktır (Zaim, 2010: 85).

4.2.3. Osmanlıda Devletin Gelir Çeşitleri

Osmanlı devletinde askeri ve idari hizmetlerin taşradaki finansmanı tımar adı verilen sistemle halledilmiştir (Akgündüz, 2001: 720).

Osmanlıda mali metotlarına ilişkin vergi gelirlerinin nakli, paraya çevrilmesi, merkezi bir devlet hazinesi halinde toplanarak çeşitli vazifelere dağıtılması, bir kısmı asker ve memurlara ile birlikte vergi kaynaklarının tahsisi gerçekleştirilmiştir. Tımar sistemi, Osmanlının mali durumunu izah etmiştir (Genç, 2000; 99).

Bilindiği üzere tımar sistemi üçe ayrılmıştı; “ mülk”, “vakıf” yada “emiri “ topraklar. Mülk topraklar kişilerin mülkiyetindeki topraklarıydı. Vakıf topraklar, gelirler herhangi bir vakfa bırakılan topraklardı. Bu gelir tahsisi büyüklüğüne göre Osmanlı Toprak düzeni denildiği zaman, “ *miri toprakların ve vakıf toprakların düzeni anlaşılmaktadır* ” (Ateş, 2004: 48). Geçimlerini veya hizmete ait masrafları karşılamak üzere bir kısım asker ve memurlara tahsis edilmiş olan vergi kaynaklarıdır.

Devletin doğrudan doğruya vasıtasız olarak mükelleflerden tahsil ettiği vergilere bila-vasıta alınan tekalif denilir. Toplam 5 grupta toplanabilir:

Vergiler, Bedeller, Resimler, Öşüre ve İane Hisseleri. Diğer vergi grubu ise Vasıtalı Vergilerdir, bil vasıta alınan tekalif vergilerdir. Devletin vergiye ait olduğu maldan peşin olarak tahsil edilmektedir. Bunlar ise müskirat resimleri, gümrük resimleri vb. (Akgündüz, 2001: 722).

Genç' e göre (2009), “ Osmanlı elitinin ekonomisi, provizyonizm, gelenekçilik, ve fiskalizm şeklinde, üç ilkeden bir model oluşmaktadır.” (Mardin ve Genç, 2009: 94).

Provizyonizm ilkesi, ekonominin yapmış olduğu faaliyetin amacı, insanların ihtiyaçlarını karşılanması olması. Bu ilkeye ilişkin, üretilen mal ve hizmet bol olması, kaliteli olması, fiyatı düşük olması gibi hususları ilk başta bulunmaları gerekir. Diğer tarafta gelenekçilik ilkesi ile ilgili, “üretim ve tüketim dengede tutulması” hususu dikkate alınması gerekmektedir. Üçüncü ilke fiskalizm, devlete ait gelirlerin en yüksek düzeyde olması, bu husus isе harcamaların kısılmasına neden olmaktadır. (Mardin ve Genç, 2009: 71).

Osmanlı ekonomisi ve devleti hakkında söylenecek bir çok husus mevcut, ancak tezin içinde Osmanlı İmparatorluğunu çeşitli gelirlerine de yer verilmiştir. Osmanlı'da Vergileri çeşitleri aşağıda sıralanmıştır (Akgündüz, 2001: 722)

- Toplumdan Alınan Vergiler; 1840 da uygulanmasına başlayan bu vergiler, cemaatlere, köylere veya mahallelere göre alınmıştır.
- Kaidesine Göre Alınan Vergiler; Emlak ve akar vergisi ile arazi ve arsa vergileridir.
- Emlak Vergisine Mülhak Vergiler; Arazi inşası, koru, orman ve Pazar yeri yapılması gibi sebeplerle arazinin tatili karşılığında hazineye yahut vakfa verilmesi tespit edilen vergiler emlak vergisine mülhak vergiler olarak kabul edilmiştir.
- Temettü Vergisi; Günümüzdeki kazanç vergisinin karşılığıdır. Osmanlı'da ilk kazanç vergisi 1241/1825'de II. Mahmut zamanında esnaftan alınan resmidir. 1275/ 1858 yılından itibaren

tüccar ve esnaftan temettü vergisi alınmaya başlanmıştır (Akgündüz, 2001; 723).

- Bedeller: Tanzimat'tan önceki dönemde gayri Müslüman askerlik hizmeti karşılığı alınan cizyenin yerine konmuş bir vergidir. Cizye , İslam'ın ilk dönemlerinden itibaren 1271 sene ve Osmanlı devletinin kuruluşundan itibaren 573 sene şer'i esaslara uygun olarak devam eden tek vergidir. Bedeli Askeri denilmektedir. Bedeli nakdi ise, askerlik hizmetini bedel ödeyerek ifa edenlerden alınan vergidir (Akgündüz, 2001: 723).

Resimler açısından ise bu şekilde sıralanmıştır (Akgündüz, 2001: 724).

- Ağnam Resmi: 1840'dan itibaren koyun ve keçiden alınan vergi,
- Deve Resmi; Develerden alınan , deve başına on kuruş vergi alınmıştır,
- Camus Resmi ; Bağdat Eyaletinde camuslardan alınan vergi,
- Canavar Resmi; Tanzimat'tan önce domuzlardan alınan vergi,
- Aşar; Tütün ve İpek dışında kalan bütün zirai ürünler ve meyvelerden onda bir nisbetinde alınan vergiler,
- Dühan Öşri; 1014/1605 tarihinden itibaren tütün kullanılmaya ve üretilmeye başlanmıştır.1874 tarihinde vergiye tabi tutulmuştur,
- Harir Öşri; İpekten alınan vergi,
- Resimlere Mülhak Vergiler; Hususi Ormanlardan alınan vergiler ve madenlerden Alınan vergiler,
- İane Hisseleri; Eğitim, bayındırlık, askeri hizmetlerini finanse edebilmek için alınan vergiler,
- Vasıtalı Vergiler; Müskilat Rüsümü- İçki üretimi karşılığı olarak alınan vergiler; Gümrük Rüsümü-1840 den

itibaren; Boğazlardan geçen gemilerden alınan vergiler; Sağlık, insan ve hayvan sağlığı, karantina rüsumu insan sağlığına aittir. Avcılık av aletleri ve av hayvanlarından alınan resimlerdir.

Osmanlı devletinde Irak, Şam ve Mısır'daki sevad arazilerinden haraç gelirlerinin aktarılması sürmüştür. Örneğinde hicri 1035 yılında Mısır'ın haracı 99 milyon paradır (veya 1.800.000 dinar). Bunun üçte biri İstanbul'a gönderilmiştir (El Omer. 2017: 115).

Genç'e (2000) göre: “ Devlete ait masraf ödemeleri ile birlikte vergi mükellefiyetini de nakdi vetirenin seyyaliyetine bağlanacağı için aynı tahsislere nazaran daha üstün bir mobilitayı de getirecek olan böyle bir irtibat mekanizması, bugünkü maliye teşkilatını zamanın mali organizasyon teknikleri ile tesis ve idame imkanı bulunmadığı için, özel teşebbüs olarak faaliyet gösteren bir zümre vasıtasıyla yürütülmek icap etmiştir.” (Genç, 2000: 100-101).

Osmanlı, bütçe açıklarını kapatmak için, Genç'e (2000) göre: “ devlet masrafları içinde en büyük bölümü almakta olan merkeze bağlı ordu ve bürokrasiye mensup bir kısım ulufeliye, maaşlarını devlete terk etmeleri karşılığında, bazı mukataalar yerine aynı şekilde, yıllık vergilerini hazineye ödemeğe devam etmek üzere kayd-ı hayat şartı ile iltizama verilmeye başlanmıştır.” (Genç, 2000: 103). Bu sistemin sayesinde devlet herhangi bir mali zarar görmemektedir ve herhangi bir gelir kaybı yaşamamaktadır.

4.2.4. İslam'da Devletin Gelir Çeşitleri

➤ Zekat

Vergi, dayanışma ve yardımlaşma anlamına gelmektedir. Ancak vergi ilke olarak devlet tarafından alınmaktadır. “ *İslam öncesinden devletin geliri, devlet yahut kabile reisinin şahsi malı sayılmaktadır. Fakat Hz. Peygamberimiz en önemli gelir olan zekat yalnız kendisi, ailesi ve Benu Haşim kolu için değil,*

fakat akraba ve kardeş çocukları olan Benu Muttalib mensupları için de haram olduğunu açıklanmıştır” (Tabakoğlu, 2008: 316).

Rivayetlere göre, İslam’da savaş olduğu zaman her savaşçı payını kendi eliyle almaktadır ve ganimetten elde ettiği bu parçanın $\frac{1}{4}$ İslam mevzuatından farklı olarak ordu kumandanının şahsına verilmektedir (Tuğ, 1984: 15).

Verginin zekat olabilmesi için birkaç husus mevcuttur. Zekata konu teşkil eden mal öncelikle *hakikaten veya hükmen namı (artırıcı)* olmalıdır. Malın artırıcı olması umumiyetle ticari gayeye yönelik olmasıyla mümkün olur. Malda mülkiyet ile tasarruf bir arada bulunmalıdır. İkisinden biri olmazsa zekat düşer. Mal üzerinden 1 hicri yıl geçmelidir. Mal nisab miktarına ulaşmalıdır. Nisaba zaruri ihtiyaç mallar dahil değildir. Konutlar, lüzümlü ev eşyası, binek hayvanları, giyim eşyaları, ilim adamlarının kitapları, zanaatkarların iş aletleri v.s asli ihtiyaçlardan sayılır (Tabakoğlu, 2008: 327).

Ticari amacı ile kullanılan ziynet için saklanılan elmas, zümrüt, inciden zekat olmaz. Fakat altın ve gümüşten olan ziynet takımından zekat olarak verilebilir (Bilmen, 1969: 112).

Zekat vergiden ayrılmıştır. Zekat vergiden sonra kalan net gelir üzerinden ödenmektedir (Zaim, 2010: 89). Zekatı vergiden ayıran faktörler aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Şekil 3: Vergi ile Zekat Arasındaki Fark

ZEKAT	VERGİ
1. Mali Bir İbadettir	1. Vergi Devlet gelirlerine iktisadi ve mali vatandaşlık katkısıdır
2. Müslümanlar içindir	2. Her vatandaş içindir
3. Affedilemez	3. Affedilebilir
4. Sarf yeri kesindir(ödemesi gereken yer)	4. Vergide söz konusu değildir
5. Zenginden fakire gider	5. Şart değildir
6. Zekat ödeyen faydalanmaz	6. Vergi ödeyen,bundan faydalanabilir
7. Zekat üretken servetten alınır	7. Vergi tüketimden de alınır
8. Zekat ibadet olarak ödenir	8. Vergide kayıp önemlidir
9. Zekatta amaç gelir dağılımı için gelir transferidir	9. Vergide devletin ihtiyacını karşılamaktır
10. Asgari sorumluluk kesindir	10. Vasıtalı vergide değildir
11. Zekatta olmaz	11. Vergi yükü,vergiyi ödeyen tarafından tüketici veya üreticiye yansıtılabilir

Kaynak; Zaim,S.2010, s.89

Zekattaki amaç bellidir; Mali bir ibadettir, sosyal adaleti sağlamaktır ve gelir dağılımı için gelir transferidir (Zaim, 2010: 88).

Bazı görüşlere göre, zekat için “ birikmiş net değer üzerinden alınan cebri bir uygulama olduğu için, parayı elde tutma güdüsünü azaltan, yatırım harcamalarını arttıran ” kural geçerlidir. “ Zekat atıl birikimi ve serveti konu edinir. Tasarruf ve yatırım arasındaki ilişkiyi olumlu yönde etkiler. İslam hukukunda, sermaye malları için zekat mevzu bahis değildir. Sermaye malları ise üretim ve yatırıma kuvvet verdiği için, zekat müessesesi ile korunmuştur. Zekat bu yönü ile yatırımın önünü açmakta, insanların birikimlerini ya bizzat, ya da hisseli olarak yatırıma aktarılmasını sağlamaktadır “ (Aydın, 2015: 89).

Vergilerin amacı ise “ *devletin ihtiyacını karşılamaktır, ekonomik kaynakların sağlanmasıdır ve devlet gelirlerine iktisadi ve mali katkısıdır* ” (Oktar, 2006: 12).

Zekatın bir ibadet oluşu mükellef ve konu açısından bazı şartların gerçekleşmesi ile ortaya çıkar; 1- Müslüman olmak, 2-Hür olmak, 3-Akıllı ve baliğ olmak (Tabakoğlu, 2008: 327).

Buna göre çocukların ve akıl hastaların zekat vermemesi gerekmektedir. Zekat ibadettir; İbadette *niyet ve ihlas* şarttır. Vergilerde ise bu nitelikler gerçekleşmez. Vergiler her vatandaş için geçerlidir. Vergilerde affedilebilirlik söz konusudur, zekat ise affedilemez. (Zaim, 2010: 89).

Zekatta belli nisabı ve miktarı vardır (Tabakoğlu, 2008: 327), vergi ise nisaba ve miktara uymaz. Zekatın Kitab, Sünnet ve İcma ile tespit edilmiş, belli sarf yerleri vardır, bunlar ile verginin sarf yerleri arasında farklılıklar vardır.

Zekatta ödemesi gereken yerler kesindir; Fakirlere ve muhtaçlara; Geliri ihtiyacına yetmeyenler, Miskinlere, Toplayanlara (kamu tarafından toplayan varsa), Kalpleri kazanılacaklara, Köleleri azad için, Borçluları borcundan kurtulmak için, Allah yolunda çalışanlara, Yolculara (Zaim, 2010: 88). Yolcu; malı yurdunda kalıp kendisi gurbete parasız kalmış kimsedir (Bilmen, 1969: 117).

Zekat zenginden fakire gider. Zekat ibadet olarak ödenir, geliri ihtiyaç yetmeyenler zekat alır (Zaim, 2010: 88).

Zekatın servetin arttırılmasına sebep olmaktadır. Zekat ile yoksul ve fakirler arasında adil bir dağılım gerçekleşir. Zekat verilen bir toplumda refah ve huzur artar (Çobanoğlu, 2013: 50).

Zekat, sadece gelir dağılımındaki adaleti sağlamakla kalmamaktadır, aynı zamanda ekonomik büyüme ve kalkınmanın gelişmesine sebep olmaktadır. “ *Harcanabilir gelire etki eden zekat, harcama eğilimi çok yüksek olan tabakaya*

intikal ettiği için, harcanması daha kolay ve hızlı olur. “ Dolayısıyla büyümeye katkı sağlamaktadır (Aydın, 2015: 96).

➤ **Fey**

Fey kelimesi mastar olup, sözlükte *geri dönmek, şekil değiştirmek ve çevirmek* anlamlarına gelir. İsim olarak, *gölge, bir yerden diğer yere dönme, güneşin gölgeyi değiştirmesi, ganimet, tevbe, taife* gibi anlamı taşımaktadır (Kaya, 2001: 68). Fiili şekliyle Hucurat süresinde “*rucu etmek*”, “*geri dönmek*” için kullanılmıştır (Kaya, 2001: 69). “ *Kudame b. Cafer, savaşla ele geçen düşman topraklarının onlara bırakılması sonucunda, gelirlerinden haraç alınmasına fey denilmesini “ her sene bu toplanan malların Müslümanlara rücu”* etti şeklinde yorumlanmış olup, bunlara fey denileceğini ileri sürmektedir.” (Kaya, 2001: 70). Müslüman olmayanların malları, sürgün, cizye veya anlaşma yapılarak elde edilen devlet gelirleri şekliyle tanımlanmaktadır (Kaya, 2001: 72).

➤ **Ganimet**

Ganimet ise “ Allah ‘ın dinini yükseltmek için asker gücüyle savaş sonrası elde edilen malların adıdır” Bu malların beşte biri ayrıldıktan sonra kalanların gaziler arasında dağıtılması gerekir. Bu dağıtımda, fakir, zengin gözeticilmez. Savaşa katılan her insana verilmesi gerekmektedir (Kaya, 2001: 70).

➤ **Cizye**

Cizye “ *müslümanların üstünlüğünün bir göstergesi olduğu kadar müslüman olmayanların himaye edilmelerinin de bir bedeldir. Cizye vererek zimmilik hakkı kazanmış müslüman olmayan kişilerin can, mal ve din güvenliklerini sağlamak İslam devletinin görevidir. Devlet bu emniyet şartlarını temin etmezse cizyeyi hak etmez* “ olarak ifade edilmektedir (Tabakoğlu, 2008: 343). Cizye ceza manasına da gelir (Bilmen, 1969: 74).

Cizye de ikiye ayrılmaktadır; **Maktu Cizye**, yani *fetih esnasında devlet reisi ile gayri-Müslüman arasında sulh yoluyla tayin edilen ciyedir*. Birde **Ruus Cizyesi**, *devlet reisi tarafından savaş yoluyla fethedilen ülkelerden gayri-*

Müslüman ahalinin mali durumuna göre şahıs üzerine ve adam başına re'sen tarh olunan ciyedir. Kadınlardan, küçüklerden, yaşlılar gibi savaşa katılamayacak kimselerden cizye alınmaz. Çünkü cizye, *Müslümanların ifa ettiği savaş görevi karşılığında gayri –Müslümanlardan alınan bir vergi çeşididir* (Akgündüz, 2001: 706).

➤ **Haraç**

Haraç kelimesi mutlak olarak ve öşür veya cizye terimlerinin zıttı düşünülerek kullanıldığında üretken arazilerden alınan nakdi yahut aynı toprak vergisini belirtir. Haraç dışındaki vergiler toprağa değil ürüne veya şahıslara yüklenmektedir. (Kallek, 2004; 9).

Peygamberimiz döneminde savaş yoluyla veya sulh yoluyla müslümanlar tarafından fethedilen arazilere haraci arazi denilir. Ondan Harac vergisi alınmaktadır (Akgündüz, 2001; 706-707). Harac- Müslüman olmayanlardan veya fethedilen topraklardan alınan bir tarımsal ürün vergisidir (Tabakoğlu, 2008; 343).

Harac vergisi ikiye ayrılmaktadır; Harac-ı Muvazzaf ve Harac-ı Mukasame.

Harac-ı Muvazzaf ilk defa Hz. Ömer tarafından Irak arazisine vaz edilmiştir. Buğday, arpa, gibi hububat ekilen arazilerinin her dönümüne bir dirhem, yoncalık gibi yerlerde dönümüne beş dirhem, ağaçları sık olan bağ ve bahçelerde dönümüne on dirhem, harac- muvazzaf vergisi alınmıştır. Bu tür vergi senede bir kez alınmaktadır, ürün yenilense de bir defa alınmaktadır (Akgündüz, 2001: 707).

Harac-ı Mukasame ise Hz Peygamber'in Hayber arazisi üzerindeki tatbikatıdır. Haraci araziden elde edilen zirai ürün ve meyvelerden arazinin verimliliğine göre, 1/10'a, 1/12' ye alınabilen vergi çeşididir. Diğer vergi ile farkı budur. Bir sene içerisinde ürün tazelense, harac-ı mukasame de yenilenir (Akgündüz, 2001: 707).

4.2.5. Günümüz Vergilerin Sınıflandırılması

Bir vergi tarifesi uygulanmaya başladıktan sonra, *fiyatlar genel seviyesi yükseldikçe vergi yükü aşağı gelir grupları için gittikçe artar; çünkü düşük gelir grupları sabit fiyatlarla gelirleri aynı kaldığı durumlarda para olarak gelirleri arttığı için, gittikçe daha yüksek vergi oranına tabi olurlar. Buna karşılık, yüksek gelir gruplarında fiyatlardaki genel artışın bu etkisi daha zayıf olur ve belli bir haddeden ötede (gelirlerinden alınan vergi tek oranlı olan en yüksek gelir grubunda) sifıra inmektedir* (Bulutoğlu, 1970: 192). Bugünkü vergilerin çeşitleri aşağıdaki gibi sıralanmıştır.

➤ **Gelir Vergisi**

Arz yönlü iktisatçılar gelir vergisinin oranlarındaki düşmeyi tezi savunmaktadır. Gelir vergisi oranlarında indirim yapıldığı zaman özel ve tüzel kişilerin tasarrufları artacaktır. Tasarrufun artması, faiz oranlarının düşmesine ve dolayısıyla yatırımların artmasına neden olacaktır (Ersoy, 2012: 488).

Gelir vergisinin azaltılması emek faktörünü etkilemektedir. Emeğin istihdam edilme imkanlarının artmasına neden olmaktadır. Emek arzında artış olur, işçilerin ücret artış talebini azaltmaktadır ve maliyet enflasyonu de azaltmış olacaktır (Ersoy, 2012: 489).

➤ **Kurumlar Vergisi**

Kurumlar Vergisi sermaye şirketlerini vergilendirmek amacıyla konmuş vergi türüdür. Diğer taraftan mükellefiyet başka bazı kurumlara da iktisadi rekabet şartlarında eşitlik sağlamak amacıyla konmuştur (Bulutoğlu, 1970: 202).

Kurumlar vergisinde ise yapılacak indirim, kurumların karlarını etkileyecek, tasarruf ve yatırımların artmasına sebep olacaktır. Hem gerçek kişilerin hem de tüzel kişilerin “ *tasarruflarının artması likidite imkanlarının artmasına ve borç taleplerinin azalmasına sebep olacaktır. Yatırım mallarına talebi artırır ve inşaat yatırımlarını teşvik eder*” (Ersoy, 2012: 489).

➤ **Gümrük Vergisi**

Gümrük vergileri en geniş tanımıyla “ ticari eşyanın yer değiştirmesi için ödenen vergilerdir.” Gümrüklerin ekonomik amaçları yanında birde gelir sağlama amaçları da mevcuttur, diğer değişle mali amacı. Bu amaç, gümrük politikasının yönlendirmesinde “ iç pazarların ve sanayin yabancı rekabetten korunması (himayeci amaç) kadar, etkili olmaktadır” (Bulutoğlu, 1970: 394).

İslami açıısından gümrük vergisini değerlendirdiğimizde ise “ Medine pazarında muhtelif yerlerinden getirilen emtia üzerinden onda bir Öşür vergi alınmıştır. Emtia vergisi olarak % 10 ödeyenler tüccarlardır. Yabancı tüccarlar için bu kural esasmış. Yani karşı devlet muslüman tacirlerden ne kadar vergi alıyorsa, onun tebası olan tacirlerden İslam devleti o kadar alır. Gümrük mallarının vergiye tabi olabilmesi için nisab miktarına ulaşması gerekir (Tabakoğlu, 2008; 345). Nisab, sınır ve işaret demektir. Fıkıhta zengin sayılmanın sınırı ve ölçüsüdür. Nisab zenginliğin asgari sınırıdır.” Bugünkü ifadeyle asgari geçim haddi veya yoksulluk sınırı kavramlarıyla kıyaslanabilir (Tabakoğlu, 2008: 317).

“ Nisab miktarı malın kişinin elinde bir yıl süre ile durmuş olması gerekir. Örneğinde, 1997 yılı içinde bulundurduğu nisab miktarı mali varlığın zekatın 1998 yılında ödeyecektir “ (Zaim, 2010: 87).

➤ **Olağanıüstü Vergisi**

“ Kuraklık ve kıtlık hallerinde, asgari geçim indirimi kendilerine bırakılmak ve istisna edilmek suretiyle zenginlerin bütün mallarını içine alan” bir vergi olarak değerlendirilmektedir (Tabakoğlu, 2008: 346).

➤ **Diğer Vergiler**

Servetten Alınan Vergiler, Emlak Vergisi, Motorlu Taşıtlar Vergisi, Veraset ve İntikal Vergisi, Harcamalardan Alınan Vergiler, Katma Değer Vergisi, Banka Ve Sigorta Vergisi, Damga Vergisi gibi vergi türleri mevcuttur.

Günümüzde vergiler, vatandaşın “ödeme gücü’ ile orantılı olması, vergi oranları net, açık ve kesin olması, vergi uygun bir zamanda ve uygun bir şekilde tahsil edilmelidir (Ersoy, 2012: 256).

Modern vergi sisteminin temelini oluşturulan bazı (Ferdietçi/Rasyonalist görüşü) teorilere göre devlet, kişilerin ortak amacını gerçekleştirmek için kurmuş olduğu bir menfaat topluluğu olarak betimlenmektedir. Devlet anlayışında vergiler, “ *devletçe sağlanan hizmetlerin fiyatı şeklinde kabul edilmekte ve vergi ile ilgili sunulan hizmet arasında bir ilişki kurulmaktadır.*” Diğer bir görüşe göre ise (Organik/Kolektivist görüşü) “ *devlet, bireylerin oluşturduğu ve toplumdan ayrı üstün bir varlık olup, ekonomik ve sosyal hayatın her alanda üstlenmiş olduğu görevleri en iyi şekilde yerine getirmektedir.*” Bu amacını ulaşabilmek için devlet, herkesten ödeme gücüne göre vergi yükleyebilmek görevini üstlenmiştir (Dökmen, Yeşilyurt, 2015: 336).

Ancak İslam ekonomisindeki vergi sistemi ile kıyasladığımızda durum değişmektedir. İlk ve en önemlisi “ *İslam sisteminde vergiler kişinin mensup olduğu dine göre alınmakta iken, bugünkü vergi sisteminde böyle bir ayırım söz konusu değildir.*” Bugünkü verginin temelinde yatan unsurlardan biri ayırım yapılmaksızın belli oranlarda ve ödeme güçlerine göre alınmasıdır (Dökmen, Yeşilyurt, 2015: 337).

İkinci fark ise “*İslam’a göre devletin alacağı vergilerin miktarı ve kullanım alanları Kur’an’da belirtilmiştir. İlave vergi koyma yetkisi hiç bir otoriteye tanınmamaktadır*” (Ersoy, 2012: 102).

Üçüncü fark ise “*İslam’a göre vergi mükellefinin ait olduğu dini değiştirmesi durumunda bu kişi yeni vergilere muhatap olabilmekte iken, modern vergi sistemine göre kişinin muhatap olacağı vergilerin değişmesi mümkün olmayacağı görülmektedir*” (Dökmen, Yeşilyurt, 2015: 337).

4.3. Vergilerin Adil Olması ve Vergi Yükü

Vergi yükünün azaltılmasına yönelik farklı dönemlerde farklı şekilde değerlendirilmiştir. Fizyokratlara göre “ *Fransa’da adil olmayan ve sefaletine yol açan bütün vergiler kaldırılmalıdır. Tarımsal hasıladan net hasıladan tek vergi alınmalıdır.*” Bu ise vergi yükünün azalmasına neden olacaktır. Vergi

yükünün azalması “ ekonominin canlandırılmasına sebep olacak, net hasıla artacak ve vergi geliri yükseltecektir ” (Ersoy, 2012: 213).

İbni Haldun'a göre ise “ *devletin ağır vergi yüküyle gelirini arttırmayacağını ve tersine gelirini düşüreceği* ” tezini savunmaktadır (Ersoy, 2012: 122).

Vergilerin amaçlarından bir tanesi de siyasi iktidarın iradesine bağlı olarak, mevcut gelir dağılımındaki adaletsizlikleri gidermektir. Bu amacın gerçekleşmesi için “ *vergi politikasını tamamlayıcı bir harcama politikası da olması gerekmektedir, yüksek gelirli kesimden alınan vergileri düşük gelirli kesime aktaran (transferler veya bu kesim daha çok yararlandığı hizmetler gibi) bir kamu harcama yapısı olması gerekmektedir*” (Kirmanoğlu, 2007: 259).

Adaletsiz vergileme ortaya çıktığında piyasada bir çok olumsuzluk getirmektedir. Örnek verecek olursak, adaletsiz vergilemede şirketler üzerindeki aşırı vergi yatırım seviyesini azaltır, işletmelerin üretim maliyetini artırır. O sebeple milli ekonominin dış rekabetine mani olur. İslam'a göre, “ *ücretlinin kendisi ve bakmakla yükümlü olduğu fertlerin asgari geçim seviyesi (asli ihtiyaçları) ve borçları düştükten sonra, kalan miktarın bir seneliği nisap miktarına ulaşırsa zekat alınır. Aksi takdirde, nisap miktarına sahip olmayanlara negatif gelir vergisi şeklinde zekat gelirinden ödeme yapılır*” (Esen, 1993: 97).

Vergi oranları, hasıla cinsinden belirtilmiştir. Miktarı biten ve tekrar üretilmeyen maden ve yeraltı kaynaklarından 1/5 (Bakara, 2/267), tarımsal hasıladan 1/10, kamuya ait meralarda otlatılan hayvanlardan ve ticari sermayeden 1/40 (Tevbe, 9/60), oranında vergi alınması öngörülmektedir. Bu vergilerin harcama alanları da belirtilmiştir. Vergi üretilen hasıladan ve sermayeden bir defa alınır. Eğer topraktan vergi alınmış ise, arpadan vergi alınmaz. Vergide basitlik ve vergi toplama maliyetinin düşürülmesi esastır. Bu sebepten dolayı gelirden vergi alınmaz. “ Gelir ticari sermayeye dönüşürse, ticari sermayeden; üretime dönüşürse üretimin belli bir noktasında vergi alınır.

Fazla vergi ödeyen kredi almaya hak kazanır. Fazla vergi ödeyene alt yapı hizmetlerinde indirim ve kolaylık sağlanır. Vergisi ödenen mal ve sermaye devlet tarafından sigortalanır. Vergi beyanında zorlama ve baskı yoktur. Vergilerini yanlış beyan edenler vergi ödeyenlere sağlanan nimetlerden mahrum kalır. Devlet, vergisi ödenmeyen malı sigortalanmaz “(Ersoy, 2015: 57) gibi verginin alınma sebepleri mevcuttur. Ne kadar verirsek o kadar alırız.

İyi bir vergi sistemi olabilmesi için ana başlıkları ile aşağıdaki gibi sıralanabilir (Kirmanoğlu, 2007: 261-262):

- ✓ Kamu harcamaları için yeterli gelir sağlanmalıdır.
- ✓ Adil olmalıdır.
- ✓ İktisadi Etkinlik ilkesine uymalıdır.
- ✓ Verginin yasal olarak uygulandığı aşama ile nihai olarak etkili olduğu aşama arasındaki fark dikkate alınmalıdır.
- ✓ İdari etkinlik sağlanmalıdır.
- ✓ İstikrar politikaları sağlamaya uygun olmalıdır.
- ✓ Açık ve anlaşılır olmalıdır.
- ✓

4.4. Vergilendirmede Etkinlik ve Örgütlenme

Ebu Yusuf İslami bakımından Vergi yönetiminde etkinlik ve örgütlenme ilkeleriyle ilgili şu temel esaslara önem ve öncelik vermiştir (Kallek, 2004: 88-89);

- *Vergilendirmede raiyyenn ödeme gücü hesaba katılmalıdır (Günümüz maliye literatüründe iktidar ilkesi anlamı taşımaktadır).*
- *Vergiler merkezi hükümet tarafından belli bir standarda bağlanmalı, tahsildarın keyfi uygulama ve suistimallerine açık kapı bırakılmamalıdır. Haraç tarhında arazinin işlenebilirliği, sulanabilirliği, verimliliği, pazarlara yakınlığı gibi faktörler hesaba katılmalıdır. Haraç tahsil, nakliye, ölçüm, taksim, kayıt, evrak, posta masrafları mükelleflere yüklenmemelidir;*

- *Vergi (haraç, cizye, uşur) tahsilinde raiyyeye zulüm ve işkence yapılmamalıdır;*
- *Vergi (haraç, cizye, uşur) memurları iyi ahlak sahibi kişiler arasından seçilmeli, yetkinin kötüye kullanılmasına fırsat verilmemeli, böyle bir durum söz konusu ise muhakkak ceza uygulanmalı, vergi tahsilinin denetimi için müfettişler, gözlemciler görevlendirilmeli;*

Yukarda sıralanan ilkeler Ebu Yusuf'un belirlediği esaslara dayanmaktadır. İlgili esaslar çok uzun zaman önce Adam Smith'in adalet, kesinlik, uygunluk ve tasarruf şeklinde formüleştirdiği dört vergilendirme ilkesini çağrıştırmaktadır. Ayrıca Ebu Yusuf mevcut vergi sistemini söz konusu dört madde yanında basitlik, etkinlik ve vicdan ilkelerini de kapsayan bir modele dönüştürme mücadelesi vermektedir (Kallek, 2004: 91).

“Ebu Yusuf daha çok arz- yanlı ekonomiye ve vergi politikasına önem vermektedir. Gerçekleştirilecek üretim artışıyla birlikte martahta sağlanacak yükselme- vergi oranlarının düşüklüğüne rağmen- devlet gelirlerini arttıracaktır. Artan yatırım ve emek arzı vasıtasıyla vergi hasılatını yükseltecek ölçüde büyük olacaktır” Aynı zamanda Ebu Yusuf, tüm topluma yönelik kamu yatırımlarının finansmanının sadece devlet tarafından sağlanması gerektiğini, yatırımlardan belli bir kesim yararlanacaksa yararlananların da yatırımın finansmanına iştirak etmelerinin uygun olabileceğini vurgulamaktadır. Tünel kazmanın veya kanal açmanın amacı, devletin gelirini çoğaltmak değil, halkın refahını artırmaktır (Kallek, 2004: 87).

İktisadi faaliyette vergi politikası ile ilgili çeşitli kitaplar ve bölümler yazan bir çok bilim adamı olmuştur. Bunlardan bazıları; Zeynüddin b. Muhammed el-Malti, *İzlalü'n-Nükus fi İzlali'l-Mükus adlı kitabı (Mustafa b.Abdillah: 1/52)*, yine Hmad b. Ebi's-Surur es-Siddiki, *Tefricu'l-Kürbe fi Raf'i't- Talebe* adını verdiği vergi iptali hakkında bir kitap yazmıştır (El-Omer, 2017: 39).

BEŞİNCİ BÖLÜM

5. DEVLETİN GİDERLERİ

5.1. Kamu Harcamalarının Tanımı

Devletin en başta ve en önemli vazifelerden, ülkeyi dış saldırılara karşı koruma, ülke içindeki güvenliği sağlamak, adaleti gerçekleştirmek, sağlık, eğitim, din hizmetleri, yollar, köprüler, kanal yapımı vs. gibi altyapı hizmetlerini yerine getirmeye yönelik görevlerini yerine getirmek için yaptığı harcamalar kamu harcamalarını oluşturmaktadır (Ersoy, 2012: 257).

Devletin ekonomi içinde alacağı yer birçok hususlardan belirlenmektedir. Devlet tarafından yapılacak harcamaların ekonomi üzerinde nasıl bir etkide bulunacağı zamanla birçok teorik yaklaşımların tartışma konularından biri olmuştur (Ulutürk, 1998: 1).

19. yüzyılın sona doğru devlet faaliyetlerinde gözlenen artışlar Konvansiyonel ekonomide bilinen Wagner, çalışmalarıyla birlikte birçok iktisatçı ilgisini çekmiştir. Wagner “ *gelişmekte olan ülke ekonomilerinde devlet faaliyetlerinin zaman içinde giderek genişlediğini bunun sonucu olarak da kamu harcamalarının arttığını kanıtlamıştır* “ (Ulutürk, 1998: 30).

Wagner Kanununun işleyişi aşağıdaki şekilde açıklanmıştır (Ulutürk, 1998: 33-34);

Büyüyen ve gelişmeye yönelik ekonomide kişi başına reel milli gelir arttıkça, kamu alanının önemi de artmaktadır; 1) özel sektörün kamu sektörünü ikame etmesi sebebiyle, *devletin yönetim ve denetim fonksiyonları gelişir*. Bu gelişmeye yönelik, “ *sanayileşmeyle birlikte ortaya çıkan iş bölümü, emek faktörünün giderek uzmanlaşmasına, iş ilişkilerinin daha karmaşık hale gelmesine ve bilgi alışverişine olan gereksinimin de artmasına yol açmaktadır. Devletin düzenleyici ve korumacı davranışlarına olan talep yükselir.*” 2) Sanayileşmiş toplumlarda refahın artışının, eğitim, kültür ve gelirin yeniden

dağıtımıyla, kamu harcamalarının artmasına neden olmaktadır. 3) Teknolojik gelişme, yatırımların daha büyük ölçüde yapılmasına neden olmaktadır. “*Özel sektör yatırımlarının ortaya çıkması, ekonomik istikrarın sağlanması ve devam ettirebilmesi için, kamu kesiminde yapılacak büyük ölçekli yatırımlarla dengelenmesini gerektirmektedir. Büyük sermaye gerektiren ve riskli görünen, haberleşme, ulaşım gibi altyapı yatırımların özel sektör tarafından yapılmaması devletin zorunlu hale getirir.*” Bütün bu gelişmelerin sonucu kamu harcamalarının artmasına neden olmaktadır.

Konvansiyonel ekonomide yer alan Peacock-Wiseman modeli İngiltere’de her iki dünya savaşı sonrasında kamu harcamalarını artış eğilimini sürdürdüğü gözlemlenmiştir. “*Birinci Dünya Savaşı’ndan sonra, savaş öncesi döneme göre kamu harcamaları % 27 artarken, İkinci Dünya Savaşı’ndan sonrasında da bu artış daha da yüksek, % 72 düzeyinde gerçekleşmiştir. Bu durum aynı etki altında kalan farklı ülkeler için de söz konusu olmuştur. ABD’de İkinci Dünya Savaşı sonrasında kamu harcamaları milli gelir içindeki payı % 31,6; Kanada’da % 33,9, Almanya’da ise % 24,3 oranlarında artmıştır.*” Olağanüstü durumlarda kamu harcamalarının önce artması, sonradan da normal hale gelmesine karşın, önceki düzeyinden daha yüksek düzeyde kalmasına Peacock-Wiseman modeli denilmektedir (Ulutürk, 1998; 39).

Herkes tarafından bilinen bürokratların asıl amaçları, kendi çıkarlarını en yüksek seviyeye ulaştırılması, her konuda daha iyi ve daha konforlu yaşam sürdürülmesi, oldukça yüksek maaş alabilmesidir (Ulutürk, 1998: 60). Bu sebepten dolayı işleriyle ilgili daha fazla fon talebinde bulunmaktadırlar, toplum önünde kendi işlerini ve yapmış oldukları hizmetlerinden elde edecekleri faydayı genellikle olduğundan daha fazla göstermektedir (Ulutürk, 1998: 61).

Politikacıların davranışları ise, oy maksimizasyonu amacıyla davranan politikacılar ve siyasi partiler, özellikle seçim dönemlerinde kamu harcamaları artar (Kirmanoğlu, 2007: 235).

Kamu harcamalarının hangi alanlara ve hangi amaçla yapılacağı siyasal karar alma sürecinde belirlenmektedir (Susam, 2009: 49).

5.2. Konvansiyonel Ekonomide Kamu Harcamalarının Sınıflandırılması

Kamu harcamaları idari, fonksiyonel ve ekonomik değerler dikkate alınarak sınıflandırılmıştır.

5.2.1. İdari Sınıflandırılması

İdari sınıflamada harcamayı yapacak olan tüzel kişi tarafından belirlenmektedir. Sınıflandırmanın temelini ise devletin yapısı ve organları tarafından oluşturmaktadır. Söz konusu harcamaları “ *ne kadar ve nereye yapılacağını tamamen siyasal tercihlere göre belirlenmektedir* ” (Susam, 2009: 49).

5.2.2. Fonksiyonel Sınıflandırılması

Bu sınıflandırmada kamu harcamaları üç kısımda toplanabilir; Birincisi; genel yönetim, temsil, yasama, yürütme, güvenlik, yargı ve savunma hizmetleri harcamaları bu kısımda yer almaktadır (Ulutürk, 1998: 120).

Diğer sınıflamada önem taşıyan hususlardan biri, bir devlet organı birden çok amacın gerçekleştirilmesine yardım yada bir amaca yönelik harcamalar birden çok dairenin bütçesinde yer alabilir. Örneğin, Milli Eğitim Bakanlığı bütçesinde yer alan kalem, Üniversitelerin, Sağlık Bakanlığının bütçesinde de yer alabilir (Susam, 2009: 49).

5.2.3. Ekonomik Sınıflandırılması

Kamu harcamaları, iktisadi etkileri açısından (Kirmanoğlu, 2007: 37) Reel Harcamalar, Transfer Harcamaları, Yatırım Harcamaları ve Cari Harcamalar ele alınabilir:

5.2.3.1. Reel Harcamalar

“ Devlet bu harcamaları için üretim faktörlerini kullanır. Devlet piyasadan mal ve hizmet satın alarak bu hizmetin içinde ve dolaylı şekilde üretim faktörü kullanabilir. Reel Kamu harcamalarının GSYİH içindeki payı, devletin ekonomideki kaynak kullanımını yansıtan bu ölçü kamu kesiminin ekonomideki doğrudan etkisini daha iyi göstermektedir “ (Kirmanoğlu, 2007: 39).

5.2.3.2. Transfer Harcamaları

Transfer harcamaları, “ ekonomideki kaynak yaratan değil, mevcut kaynakları bir kesimden diğerine aktaran harcamalardır. ” (Kirmanoğlu, 2007: 38).

5.2.3.3. Cari Harcamaları

Cari harcamalar, “ ele alınan dönemde GSMH katkıda bulunan ve o dönemde tüketilen harcamalardır. Bu harcamalar, ekonominin var olan üretim kapasitesini kullanmak için gerekli mal ve hizmetlerin satın alınmasına yönelik olarak yapılmaktadır “ (Ulutürk, 1998: 114).

Cari harcamaların bir kısmı da tüzel ve gerçek kişilere yapılan yardımlardır. Yardımlar gelir aktarmalarıdır; “ kaynak çoğaltmaz sadece var olan kaynaklar üzerinde kullanma hakkı sahipliğini değiştirir “ (Ulutürk, 1998: 115).

5.3. İslam Ekonomisinde Kamu Harcamaları

İslam ekonomisinde kamu harcamaları, temel ihtiyaçları karşılamalı, genel güvenlik ve savunmayı sağlamalı, insanların kolaylıkla yapılabilmesini sağlayacak imkanları sunmalı, inançları teşvik etmeli ve korumalıdır (Dökmen, Yeşilyurt, 2015: 338);

Kamu harcamalarının ilkelerine ilişkin hususlar aşağıdaki gibi sıralanabilir (Dökmen, Yeşilyurt; 2015: 338).

- *Tüm harcamalar devlet yararına uygun olmalıdır.*
- *Harcamalarda öncelik ilkesine uygun davranmalı ve toplum için en gerekli olan harcamalar yapılmalıdır.*
- *Harcamalar toplumun çoğunluğu tarafından Kabul edilmeli ve çoğunluğun önceliği azınlığın önceliğine tercih edilmelidir.*
- *Harcamalarda aşırıya gidilmemeli ve harcamalar gereksiz alanlarda kullanılmamalıdır.*
- *Devlet, kamu harcamalarını gerçekleştirirken; ayrımcılık yapmamalı, taraf tutmamalı ve bu harcamaları adilce yerine getirmelidir.*

Bugünkü kamu harcamaları, “ siyasi kararlara göre belirlediği alanlara harcanabilmektedir ” (Dökmen, Yeşilyurt; 2015: 339).

İslam’da kamu harcamaları İslami kurallar ile sınırlandırılmıştır. En önde Ahlak ve adalet açısından harcama yapılabilecek yerler belirlenmiş ve sınırlandırılmıştır (Zaim, 2010: 72).

Müslüman insan, ihtiyaçlarını karşılayacak şekilde, fakat bulunduğu ortam ve hayat standartlarına göre yaşamalıdır. Ne gösteriş için nede israf edecek şekilde harcama yapmalı. Gerekse birey, gerekse devlet, harcamalarda gösteriş olmayacak, israfa kaçmayacak gibi borç altına da girmemeye çalışacaktır (Zaim, 2010: 73).

5.4. Devletin Ekonomik Büyümeye ve Kalkınmaya Etkisi

Kamusal ihtiyaçların artmasına paralel olarak; artan hizmet talebinin karşılanması devlete birçok yüklenen görevlerden biri de ekonomik büyüme ve kalkınmanın sağlanmasıdır. Ekonomik büyüme ve kalkınmanın sağlanması tüm ülkelerde ön plana çıkan temel ekonomik faktörlerden biridir.

Tarım ve hizmet sektörü dahil, herhangi bir ekonomik faaliyetteki üretim becerilerimizi artırarak ekonomik kalkınmayı başarabiliriz. Uygulamada ise çoğunlukla ekonomik kalkınma sanayileşme veya imalat sektörünün gelişmesiyle sağlanmaktadır (Chang, 2016: 232).

Ekonominin öğrenim merkezi imalat sektörü olmuştur. İmalat sektöründeki birçok örgütsel yenilik, diğer sektörlerle, özellikle de hizmet sektörüne transfer edilmiş ve onların verimliliklerini arttırmıştır. Örnek verecek olursak, dev yemek şirketleri “fabrika” tekniklerini kullanarak yemek pişirmeyi bir montaj işine dönüştürmektedir. Büyük perakende zincirleri (marketler olsun, giyim mağazaları olsun, internet perakendeciler olsun) “ *imalat sektöründe geliştirilmiş modern envanter yönetim tekniklerini uygulamaktadır* ” (Chang, 2016: 233).

5.5. Devletin Ekonomideki Büyüme, Az Gelişmiş Ülkelerin İktisadi Kalkınması

Devletin Büyüklüğü Nasıl Ölçülür?

Devlet ekonomiye değişik şekilde müdahale edilmektedir. Kamu kesiminin büyüklüğünün ölçülmesi ve bunun açıklanması konusunda çeşitli yaklaşımlar ortaya çıkmıştır. Devletin büyüklüğü kavramı ile ülke ekonomisi içinde kamu ekonomisinin payı ifade edilmeye çalışılır. Ülke Milli Gelirinin ne kadarlık bir kısmının kamu kesimi tarafından oluşturulduğunu bilmek için devletin büyüklüğünü bilmek gerekir.

“Büyüme”, bir iktisadi sistemin kendi içsel güçlerinin dinamiği ile iktisadi yapıda, nicelik ve nitelik itibariyle yığımlı değişme ve gelişme yaratabilmesi demektir (Kazgan, 2016 : 263).

19. yüzyılda, örnek olarak ABD’deki ekonomik büyüme tarım ürünleri ve mineraller gibi bol miktarda doğal kaynaklardan yararlanmıştır. O dönemde dünyanın en güçlü sanayi ülke olma yolunda hızla ilerlemesinin, dünyadaki nerdeyse bütün ticari minerallerin ana üreticisi konumuna gelmektedir. Ancak

bu duruma gelebilmesi tek nedeni, mineral rezervine sahip olması değildir. Büyük oranda, minerallerin yerini belirleme, çıkarma ve etkin biçimde işleme becerilerini geliştirmiş olmasıdır (Chang, 2016: 220).

Kamu harcamalarının GSMH veya GSYİH içindeki pay olarak ölçümü kamu kesiminin büyüklüğünün ülkeler arası karşılaştırılması için en çok kullanılan ölçümüdür (Kirmanoğlu, 2007: 39).

Milli Gelir(Y),Tüketim(C),Yatırım(I),Kamu Harcamaları(G),İhracat(X),İthalat

$Y=C+I+G+(X-M)$, bir ülkenin GSYİH' sındaki yatırım (Y) payı nasıl gelişmekte olduğunu önemli bir göstergesidir (Chang, 2016: 230).

Milli Gelir, toplam nüfusa bölünürse adam başına düşen gelir bulunur (Özgüven, 2005: 395).

GSYİH'daki "gayrisafi" ne anlama gelir? Tanımlamadan bir şeyi halen çıkarmadığımız anlamına gelir. Örneğinde bir ton balığı konservesinin üzerinde yazan brüt ve net ağırlığın belirtilmesi (balığın yağsız veya salamurasız net ağırlığı). Bu durumda, bu " bir şey" de, sermaye mallarının kullanılan parçalardır; temel olarak makinelerden, fırıncının fırınları, hamur yoğurtçuları ve ekmek dilimleyicilerden bahsetmekteyiz. Sermaye malları "tüketilip", unun ekmeğe katıldığı gibi hasılaya katılmaz fakat kullanımla birlikte ekonomik değerinde bir azalma olur; bu eskime payı, amortizman olarak bilinmektedir. GSYİH'dan makinelerin yıpranması ve bozulma maliyetlerini çıkardığımızda ise Net Yurtiçi Hasıla' ya ulaşırız (Chang, 2016: 195).

Dünya Bankası verilerine göre, 2010'da dünyadaki GSYİH 63,4 trilyon dolar civarındaydı. GSYİH'ya göre en büyük beş ekonomi, ABD(dünya ekonomisinin % 22,7'si), Çin (%9,4), Japonya (%8,7), Almanya (%5,2) ve Fransa'ydı (%4). Dolayısıyla bu beş ekonomi güç, dünya hasılasının yarısına karşılık gelmektedir (Chang, 2016: 198). Günümüz gelişmiş ülkelerin zıt kavramı az gelişmiş ülkeleridir. Ortaçağ sonundan itibaren Batı Avrupa

ülkelerinde kapitalizmin yerleşmesi ve gelişmesine, diğer yandan sömürgeciliğe dayandırılması, az gelişmiş ülkelerin fakir kalmasına neden olmuştur (Kazgan, 2016; 264).

En zengin ülkeler olarak bildiğimiz ülkelerde kişi başına gelir 40.000 doların üzerindedir. En yoksul ülkedeki ortalama bir kişi günde 1 dolar bile kazanamamaktadır (Chang, 2016: 205).

Tablo 4: En zengin ülkelerin gelirleri (kişi başı)

Gelir Dağılımı	Ülkeler en zenginden en yoksula
50.001 \$ ve üstü	Norveç(85,380 \$),İsviçre (70,350 \$), Danimarka(58,980 \$)
45.001 \$- 50.000 \$	İsveç (49,930 \$), Hollanda (49,720 \$), Finlandiya (47,170 \$), ABD(47,140 \$)Belçika (45, 420\$)
40.000 \$- 45.000 \$	Avustralya (43,740 \$), Almanya (43,330 \$),Fransa(42,390\$),Japonya (42,150\$), Kanada (41,950 \$), Singapur (40, 920\$)
30.001\$- 40.000 \$	İngiltere (38,540 \$), İtalya (35,090 \$), İspanya (31,650 \$)
20.001 \$-30.000\$	Yeni Zelanda (29, 050 \$) İsrail (27,340 \$)
15.001 \$-20.000 \$	Güney Kore (19, 890\$), Çek Cumhuriyeti (17,870 \$)

Kaynak; Dünya Bankası, Dünya Kalkınma Raporu, 2012 (Chang, 2016: 206).

Tablo 5: Gelişmekte olan ülkelerden seçilmiş bir grup ülkenin gelirleri

Gelir Dağılımı	Ülkeler en zenginden en yoksula
8.001 \$- 10.000 \$	<i>Şili (9.940\$), Rusya (9.910\$), Türkiye (9.500\$), Brezilya(9.390\$)</i>
6.001 \$-8.000 \$	<i>Malezya (7.900 \$), Bulgaristan (6.240\$), Güney Afrika (6.100\$)</i>
4001. \$-6.000 \$	<i>Kolombiya (5.510\$), Ekvator (4.510\$), Cezayir (4.460\$), Çin (4.260\$), Tunus (4,210 \$)</i>
3.001 \$-4.000 \$	<i>Angola (3.960 \$), El Salvador (3.360\$)</i>
2.000 \$- 3.000\$	<i>Endonezya (2.580\$), Mısır (2.340\$), Shri Lanka (2,290\$)</i>
1.001 \$- 2.000\$	<i>Bolivya (1,790\$), Hindistan (1.340\$), Gana (1.240\$),Pakistan(1.050\$)</i>
1.000\$ve aşağısı	<i>En az gelişmiş ülkeler</i>

Kaynak: Dünya Bankası, Dünya Kalkınma Raporu 2012 (Chang, 2016: 207).

Tablo 6: En yoksul ülkelerin gelirleri

Gelir Dağılımı	Ülkeler, en yoksuldan en zengine
<i>300 \$ ve aşağısı</i>	<i>Burundi (160 \$), Liberya (190\$)</i>
<i>301 \$- 400 \$</i>	<i>Sierra Leone (340\$), Nijer (360\$), Etiyopya(380 \$)</i>
<i>401 \$- 500 \$</i>	<i>Mozambik (440\$), Orta Afrika Cumhuriyeti (460\$), Uganda (490\$), Nepal (490\$)</i>
<i>501 \$- 600 \$</i>	<i>Tanzanya (530 \$), Ruanda(540 \$), Mali (600\$)</i>
<i>601 \$- 800 \$</i>	<i>Bangladeş (640 \$), Tacikistan (780 \$)</i>
<i>801 \$- 1.000\$</i>	<i>Kırgızistan (880 \$)</i>

Kaynak: Dünya Bankası, Dünya Kalkınma Raporu 2012. (Chang, 2016: 208)

En zengin ülkeler olmak bildiğimiz ülkelerde kişi başına gelir 40.000 doların üzerindedir. En zengin olan ülkelerden Tablo 4.'de gösterilmiştir. Bu ülkeler çoğunlukla Avrupa ve Batı bölgelerinde yer almaktadır. Japonya ve Singapur olmak üzere, birkaç Asya ülkesi bu grupta yer almaktadır (Chang, 2016: 205).

Tablo 5'de ise gelişmekte olan ülke gruplamasının en üstünde kişi başına düşen gelirleri 8.000 \$-10.000 \$ olan Türkiye, Rusya gibi ülkeler yer almaktadır. Bu ülkelerin kişi başına düşen gelirleri Tablo 6'da incelediğimizde en yoksul ülkelerinkinden elli altmış kat yüksek olduğu halde, en zengin ülkelerle aralarındaki fark on kattan fazla değildir. (Chang, 2016: 209).

En yoksul dört ülkedeki ortalama bir kişi günde 1 dolar bile kazanmaz. Diğer tarafta ise kişi başına yıllık gelirin 10 dolar olduğu Burundi 2010' da dünyanın en yoksul ülkesiydi. En yoksul ülkesinden bir kaçında, ortalama bir kişi günde bir dolar bile kazanmaz (yılıda 365 \$). Kişi başına gelirleri 1.000 dolardan az olan ülkeler Dünya Bankası sınıflamasında (Dünya Bankası sınırı 1.005 \$) resmi olarak “düşük gelirli” ülkeler olarak yer alır veya çeşitli uluslararası anlaşmalar ve örgütlerce en az gelişmiş ülkeler olarak sınıflandırılır (Chang, 2016, 205).

“Kalkınma ise, toplumdaki içsel güçlerin kendiliğinden işleyişinin ekonomik büyümedeki değişmeyi ve gelişmeyi sağlayamaması dolayısıyla, bilinçle bunlara müdahale etmek, nicelik ve nitelik açısından işleyişini değiştirmek, toplumsal iktisadi yapıya piyasanın kendiliğinden işleyişinin gerçekleştireceğinden farklı bir nitelik vermek anlamında kullanılmaktadır ” (Kazgan, 2016: 263).

Bir ülkenin ekonomik gelişmesinin özelliklerinden biri GSYİH'sının bir oranı olarak AR-GE harcamaları ve zaman içindeki gelişmelerdir. Zengin ülkeler yoksul ülkelere göre, GSYİH'larının daha büyük bir bölümünü AR-GE'ye harcarlar. Zengin ülkeler yoksul ülkelere göre, GSYİH'larının büyük bölümünü AR-GE için harcarlar. OECD ortalaması % 3'ünden fazlasını AR-GE ' ye harcar. Gelişmekte olan ülkeler ise çoğu nerdeyse hiç AR-GE yapmazlar. Bu oran % 0,1-% 1,5 arasındadır (Chang, 2016: 231).

Şekil 4: Kalkınmanın Finansman Kaynakları

<i>İç Finansman Kaynakları</i>	<i>Dış Finansman Kaynakları</i>
<ul style="list-style-type: none">• Vergiler• Sermaye• İç Borçlanma• Gönüllülük Esasına Dayanan Bireysel ve Kurumsal Tasarruflar• Enflasyonist Finansman	<ul style="list-style-type: none">• Yabancı Özel Sermaye (Doğrudan Sermaye Yatırımlar)• Dış Borçlar (Kamu Kesimi Borçlanması + Özel Kesim Borçlanması)• Hibe ve Dış Yardımlar

Kaynak: Kar, Taban, Kalkınma Ekonomisi, s.230

“ Gelişmekte olan ülkelerde iç tasarrufların yetersiz olduğundan sermaye birikimini olumsuz yönde etkilemektedir. Gelişmekte olan ülkelerde sermaye birikiminin iç kaynaklarıyla artırılması ancak tasarrufların artırılmasıyla mümkün olacaktır. “ Tüketimi kısımadan tasarrufların artırılabilmesi için gelirin artırılması gerekir (Taban & Kar, 2008: 231).

Gelir seviyesi yükseldikçe tasarruflar daha fazla artar (Özgüven, 2005; 410).

Örneğinde altın, gümüş, değerli madenler satın almak, döviz biriktirmek, gayrimenkul almak yerine genelde tasarrufların ekonomiye, özelde de bankacılık sistemine veya sermaye piyasasına kazandırma yönünde özendirici tedbirler alınmaktadır (Taban & Kar, 2008: 231).

Şekil 5. ‘ te yer alan kalkınmanın iç finansman kaynakları vergiler, sermaye piyasası, iç borçlanma, gönüllü bireysel ve toplumsal tasarruflar ile enflasyon yoluyla sağlanan gelirlere oluşmaktadır.

Gelişmekte olan ülkelerde kalkınmanın finansmanında vergiler çok önemli bir yer almaktadır. Gelişmekte olan ülkelerde vergi politikasının temel amacı: (Demircan, 2003: 101).

➤ *Sosyal verimliliği yüksek faaliyetleri geliştirmek için kaynak dağılımını düzenlemek*

➤ *Vergi ayrıcalıkları ve benzer mali önlemler ile özel sektörü teşvik etmek*

➤ *Ekonomideki enflasyonist eğilimleri kontrol etmek*

➤ *Gelir ve servet dağılımındaki eşitsizlikleri azaltmak*

Az gelişmiş ülkelerde devletin rolü, sürdürülebilir ekonomik performansı iyileştirmeye yardım etmesi, kalkınma için endüstri, tarım gibi sektörler üzerinde kontrol sağlaması gerekmektedir. Özellikle, yoksullukla, gelir dağılımı adaletsizliği, hızlı nüfus artışı, artan işsizlik, durgun tarımsal yapı, kırsal kesimden şehre doğru artan göç, yetersiz bir eğitim sistemi vb. müdahale etmesi gerekmektedir (Chang, 2016: 353).

Bazı devletler kaynakların daha verimli kullanılabilmesi için Kalkınma Planlarını uygulamaya başlamıştır (Öztürk, 2005: 162).

İktisadi, sosyal ve kültürel kalkınmayı demokratik yollarla gerçekleştirmek için Kalkınma Planlarının hazırlanması uygun görülmektedir (Susam, 2009: 144).

Kalkınma Planlarında belirlenen hedeflere ulaşılabilmesi için temel rol devlete verilmekle birlikte, özel ve kamu kesiminin birbirlerini destekleyici bir anlayışla çalışmaları ve ekonomik politikalarının bütün araçlarının, bu iki kesime eşit olarak uygulanmaktadır (Susam, 2009: 145).

Ekonomik kalkınmanın temelini teknolojiyeleki değişiklikler oluşturur (Chang, 2016: 221).

Günümüzde teknolojik gelişmeler bireylere gelen ilhamın değil, üretici şirketlerin içinde ve dışındaki organize ve kollektif çabaların sonucu meydana gelir. Bugünlerde çok az teknolojinin mucidinin ismini taşıması icat sürecinin kollektif hale geldiğinin bir ispatıdır. Üretim becerilerindeki artışların tümü, dar anlamdaki teknolojik gelişmelerden, yani makineler ve kimyasallardan kaynaklanmaz. Birçoğu organizasyon veya yönetim tekniklerinde iyileştirmeler sayesinde olmaktadır (Chang, 2016: 221).

Zaim'e (2010) göre: *“İktisadi kalkınmayı hızlandırılması ve milli gelirin artırılması için, müslüman insanın hayatında yatırım unsuru bulunması şarttır. Yatırım yapmak adına yolumuzu kolaylaştıracak unsurlardan,; ferdi teşebbüste bulunmak ve ortaklık kurmaktır . Adi ortaklık veya şirketlere ortak olmak (kollektif, komandit, limited, anonim vs.), küçük tasarruf sahipleri için pay almak mümkündür. “* (Zaim, 2010: 7).

SONUÇ

Sonuç olarak iktisadi ve siyasi düşünceler ve görüşler tarihinde yaşanan tüm olaylar gösteriyor ki, eski çağlardan günümüze kadar devletin ekonomiye müdahalesi sürekli incelenmiş ve hala incelenmeye devam etmektedir. Olayları özetleyecek olursak tüm bu gelişim sürecinde yaşanan ekonomik gelişmeler ve doktriner değişimler devletin ekonomiye müdahale şekli de değişmiştir. Bazı klasik teorilerin günümüzdeki uygulanabilirlikleri sınırlıdır çünkü bunlar bizim dünyamızdan çok farklı bir dünya için tasarlanmıştır. Klasik ekonominin birçok “demir yasaının” öyle demir olmadıklarını ortaya çıkmıştır. Örneğin klasik ekonomistler nüfus baskısının, tarım kiralalarını artırarak yatırımların kesilebileceği boyuta kadar sanayi karlarını sıkıştıracağını düşünmüşlerdir, çünkü yiyecek üretimi teknolojilerinin nasıl gelişeceğini bilmemektedirler. Oysa bugünkü teknolojinin gelişmesi tarıma, sanayiye, ekonomiye sağladığı katkı çok büyük önem taşımaktadır. Sonunda ekonomistlerin, siyasetçilerin, atmış olduğu adımlar, vermiş olduğu kararlar teknolojinin gelişmesi sayesinde olmaktadır.

Bir ülkenin ekonomisi devlet yönetimine bağlıdır. Kamu politikası; yol gösterici, düzeltici, belli yerlerde sübvans edici olması gerekmektedir. Ekonomi-devlet bağı çok güçlüdür. Nasıl ki devlet müdahalesinin başarılı örnekleri mevcut ise, ekonomiye çok zarar vermiş, ekonomik felaketlere yol açmış bir çok devlet de mevcuttur. Ancak devletin halen insanoğlunun icat ettiği en güçlü organizasyon teknolojisi olduğu ve dolayısıyla o olmadan büyük ekonomik ve sosyal değişimleri hayata geçirmenin çok zor olduğu da bir gerçektir.

Hem konvansiyonel ekonomisinin hem İslam ekonomisinin, iktisadi istikrarın sağlanması, ulusal savunma ve güvenliği, eğitim, temel araştırmalar, piyasa bilgileri, yasal düzenlemeler, çevrenin korunması gibi kamu mallarının üretimi ve sunulması, yoksulluğun giderilmesi gibi ortak noktaları diyebiliriz.

En başta ahlak ve insana vermiş olduğu önem ve değerinde her iki ekonominin ayırt edici noktaları açıkça görülebilmektedir. Konvansiyonel

ekonomiye göre, batı düşünörlere göre insan bencil, insan homoeconomicus, önce kendini düşünönen bir varlık olarak yaratılmışsa da, İslam ekonomisi insana değör verilmiştir. İnsan sadece kendisi için değöl, çevrendeki insanlara göre hareket etmelidir, çünkü insan tek yaratılmadı, toplum içinde yaşaması için yaratıldı. İnsan ahlaklı, iradeli, merhametli bir varlık olarak yaratılmıştır.

Zaim' e (2010) göre: “Müslöman insan, İslam modele sahip olan bir toplumun insanıdır. Bu toplum düzeninin insanı, temelini İslam'ın prensiplerine dayandıran ve muhtevasını eşitlik, hürriyet, kardeşlik, adalet ve ittihad ilkelerinin teşkil ettiği İslam'ın sosyal dünya görüşü içinde yetişen insandır.” (Zaim, 2010; 20).

Tabi ki iktisadi istikrarın sağlanması, gelir ve adaletin adil dağıtımı, sosyal güvenlik ve sosyal dayanışma gibi konular devletin ilk ve en önemli hedeflerden olacaktır. Ancak her devletin en büyük hedeflerden biri de yoksulluğun azalması olmalıdır. Çünkü dünya öyle bir hale gelmiş ki, mutlak yoksulluğu ortadan kaldıracabilecek kadar üretiyor. Yoksul bireylerin kendi çabalarıyla yoksulluktan kurtulmalarına olanak sağlamak adına, devlet daha iyi refah şartları ve daha iyi eğitimle çocuklar için daha eşit koşullar sağlayabilir, ayrımcılığı ve en başta “sosyalliği” azaltarak, yoksulların meslek sahibi olmalarını kolaylaştırabilir, zenginler ile güçlülerin piyasalara hile karıştırmalarına engel olabilir (Chang, 2016: 307).

Yukarda bahsettiğimiz gibi devletin gelir-gider kısmı da ekonomi içinde önemli yer almaktadır. Devlet toplumsal ve siyasal hedeflerine ulaşmak için kamu harcamaları, kamu gelirleri gibi bir takım araç kullanmaktadır. Devlet ya para politikası ya da maliye politikası uygulayarak ekonomiye müdahale etmektedir.

Kamu tarafı bazı konularda ekonomiye müdahalede bulunmaz ise ortalık karmakarışık hale gelecektir. Yanıltıcı reklam, rüşvet gibi, insanlara zarar verebilecek her türlü unsurları devlet yasaklamıştır.

Devletin, ekonomik etkinliği sağlamak ve bazı başarısızlıklar nedeniyle ortaya çıkacak olumsuzlukları gidermek amacıyla ekonomiye müdahalede bulunması şarttır. Ekonomik alandaki düzensizlikler ve milli gelirin adil paylaştırılmamasından dolayı toplumda bazı kesimler aşırı zenginleşirken, bazı kesimler ise aşırı yoksulluğa maruz kalmaktadır.

Aynı zamanda ekonomiye destek verecek ve cesaretlendirecek payı da devlete düşmektedir. Ekonominin başarının sırrı devlet politikasına bağlıdır. İktisadi kalkınma ve iktisadi gelişmesine bağlı olarak devlet yatırımları teşvik etmekle yükümlüdür. Devletin ekonomik faaliyetlerin tümüne bazen sosyal fayda yaratmak, bazen öncülük etmek, bazen de düzeltici görevler yapmakla yükümlüdür.

“İnsan-Devlet-Ekonomi” tanımlanabilecek bir kavram söz konusu olması gerekir, ne ekonomiden vazgeçilmesi ne de devletin ekonomiden tümü ile çekilmesini gerekmektedir. Devletin etkinliği ile ekonomi etkinliğini birbirini bütünleyici, destekleyici şekilde oluşan bir ilişki olarak düşünmek gerekmektedir. Devlet olmadan ekonomi olmaz, ekonomi olmadan devlet olmaz.

Kaynakça

- Akad. (1993). *Genel Kamu Hukuku*. İstanbul: Filiz Kitabevi.
- Akdemir, S. (1991). *Devletin Unsurları ve Kuvvetler Dengesi*. İstanbul: İz Yay.
- Akgündüz, A. C. (2001). *Türk Hukuk Tarihi, C I*. Konya.
- Akgündüz, H. C. (1990). *Türk-İslam Hukuk Tarihi 1.Cilt Kamu Hukuku*. İstanbul: Timaş Yay.
- Akın, H. (2011). Gazali'nin Hayatı. *Dil, Edebiyat ve Sos. Bilimler Dergisi, Sayı 1*, 9-14.
- Aksoy, Ş. (1998). *Kamu Maliyesi*. İstanbul: Filiz Kitabevi.
- Aktan.C.C. (2004). *Yeni İktisat Okulları*. Ankara: Seçkin Yay.
- Andıç.F, A. K. (2009). *İbni Haldun, Hayatı ve Eserleri Üzerine Düşünceler*. Ankara: Andıç.F,Andıç.S.,Koçak.M. (2009), İbni Haldun, Hayatı ve Alternatif Politikalar Merkezi, Ankara.
- Armağan, S. (2005). *İslam Ekonomisi*. İstanbul: Gündönümü Yay. .
- Ateş, T. (2004). *Türk Devrim Tarihi*. İstanbul: Filiz Kitabevi.
- Austruy, J. (1980). *Kapitalizm, Marksizm ve İslam*. İstanbul: Damla Yay.
- Aydın, M. (2015). Gelir Dağılımındaki Adaleti Sağlamada Zekat Müessesesi ve Gini Katsayısı. *Aydın, M. (2015). Gelir Dağılımı Uluslararası İslam Ekonomisi ve Finansı Kongresi Bildiriler Kitabı, C.1, İCİSEF*. Sakarya.
- Başgil, A. (1948). *Devletin Ülke Unsuru*. İstanbul: İsmail Akgün Matb. .
- Battal.A. (2009). Ekonomik Problemler ve Sosyal Hayata Yansımaları: Yoksulluk, İşsizlik, Tefecilik. *Battal.A. (2009). Ekonomik Problemler ve*

IV. Din Şurası Tebliğ ve Müzakereleri 12-16 Ekim, Cilt: I, (s. s.825-833).
Ankara.

Beşer.F. (1987). *İslam'da Sosyal Güvenlik*. Ankara: Ayyıldız Matb.

Bilen, M. (2015). Servet Eşitsizliği: Piyasa veya Devlet Eksenli Çözümde İslam Ekonomisinin Konumu. *Uluslararası İslam Ekonomisi ve Finans Kongresi Bildiriler Kitabı, C.1, İCİSEF*. Sakarya.

Bilmen, Ö. (1969). *Hukuki İslamiyye ve Islahatı Fıkhiyye Kamusu, IV.cilt*. İstanbul: Bilmen Yay.

Birsin, M. (2004). Maverdi'nin Devlet Anlayışı. *Ankara Ün. Sos. Bilimler Ens. Doktora Tezi*, Ankara.

Black, A. (2001). *Siyasal İslam Düşüncesi Tarihi, Peygamber'den Bugüne*. Ankara: Dost Kitabevi.

Bulutoğlu, K. (1970). *Türk Vergi Sistemi*. İstanbul: Fakülteler Matbaası.

Chang, H. J. (2016). *Ekonomi Rehberi*. (M. Doğan, Çev.) İstanbul: Say Yayınevi.

Chapra, M. U. (2010). *İslam'ın Hedefleri Işığında İslami Kalkınma Vizyonu, Çeviren: Mustafa Yavuz Çakır, Adem Esen*. İstanbul: İstanbul Sabahhatin Zaim Üniversitesi.

Çalış, H. (2004). *İslam Hukukunda Özel Mülkiyet ve Sınırlamalar, 1.Baskı*. Konya: Yediveren Yay.

Çobanoğlu, Ş. (2013). *İslam Ekonomisi*. İstanbul: Yediveren Yay.

Debbağoğlu, A. (1979). *İslam İktisadına Giriş*. İstanbul: Dergah Yay.

Demir, F. (1981). *İslam Hukukunda Gelir ve Servet Dağılımı, 1.Baskı*. Ankara.

- Demir, H. (2004). *Devlet Gücünün Sınırlanması- Raşit Halifeler Dönemi*. İstanbul: İz. Yay.
- Demir.F. (2012). *İslam Hukukunda Gelir ve Servet Dağılımı, 5.Baskı*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yay. .
- Demircan, E. (2003). Vergilendirmenin Ekonomik Büyüme ve Kalkınmaya Etkisi. *Erciyes Üniv. İktisadi ve İdari Bilimler Fak. Dergisi, Sayı: 21, Temmuz-Aralık* , s.97-116.
- Diyanet İslam Ansiklopedisi, C. 9.-2. (Diyanet İslam Ansiklopedisi, 1994, C: 9, S. 234-240).
- Dökmen, D. &. (2015). Dökmen, D. & Yeşilyurt, Ş. (2015). Din ve Ekonomi Bağlamında İslam maliye Sistemi ve Günümüz Maliye Sistemiyle Karşılaştırılması. *Dökmen, D. & Yeşilyurt, Ş. (2015). Din ve Ekonomi Bağlamında İslam maliye Sistemi ve Günümüz Maliye Siste Uluslararası İslam Ekonomisi ve Finansı Kongresi*, (s. Dökmen, D. & Yeşilyurt, Ş. (2015). Din ve Ekonomi Bağlamında İslam maliye Sistemi ve GünümüC.1.s. 331-348). Sakarya.
- El-Maverdi. (1976). *El- Ahkamu's- Sultaniyye*. İstanbul: Çev. Ali Şafak, Bedir Yay. .
- El-Maverdi. (2003). *Devlet Yönetimi, Eserin Orijinal Adı " Teshilü' n-Nazar ve ta' cilü' z-zafer fi ahlaki' l-melik ve siyaseti' l-mülk*. İstanbul: Çev. Mehmet Ali Kara, İlke Yay.
- El-Omer, F. A. (2017). *İslam İktisat Tarihine Giriş*. (P. D. Esen, Çev.) İstanbul: İstanbul Üniversitesi İslam İktisadı ve Finansı Uygulama ve Araştırma Merkezi.
- Ersoy, A. (2012). *İktisadi Düşünceler Tarihi*. İstanbul: Nobel Yay.

- Ersoy, A. (2015). İslam İktisadı ve İktisadi Yapısı: İnsan Merkezli Fıtri İktisat ve İktisadi Yapısı. *İslam Ekonomisi ve Finansı Dergisi*, 2015/1, İstanbul, 37-64.
- Esen.A. (1993). *Sosyal Siyaset Açısından İslam'da Ücret Kavramı*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yay.
- Esen.A. (2006). Mevlana 'nın Eserinde Sosyal İlişkiler ve Toplum Düzeni. *Esen.A. (2006). Mevlana Uluslararası Düşünce ve Sanatta Mevlana Sempozyumu Bildirileri*, 25-28 Mayıs, (s. s.9-20). Çanakkale.
- Esen.A. (2007). *Mevlana Celaleddin Rumi'nin İktisat Anlayışı*. Konya: Rumi Yay.
- Esen.A. (2007). *Mevlana Celaleddin Rumi'nin İktisat Anlayışı*. Konya: Rumi Yay.
- Es-Sadır.M.B. (1991). *İslami İktisat Projesi, Çev. Halit Yılmaz, 1.Baskı*. Ankara: Endişe Yay. .
- Etgü, M. (2009). *Kamu Hukukunda Mülkiyet Hakkı, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin Mülkiyet Hakkına Bakış, 1.Baskı*. İstanbul: On İkinci Levha Yay. .
- Falay, N. (2002). İbni Haldun'un İktisadi Görüşleri. 18. *FALAY, N İktisat'ın Dama Tasları, İÜ İktisat Fakültesi Mezunları Cemiyeti İktisat Dergisi, İstanbul*.
- Geçer, T. (2012). Katılım Bankalarının Kar Dağıtım Modelleri. *İSZU Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(1), 114.
- Genç, M. (2000). *Osmanlı İmparatorluğunda Devlet ve Ekonomi*. İstanbul: Ötüken Neşriyat .
- Genç, Ş. M.-M. (2009). Mehmet Genç. *Tarihsel Sosyoloji* (s. 63-96). Ankara: DoğuBatı Yay.

- Gözler,K. ((2007)). Devletın Genel Teorisi. Bursa, www.anayasa.gen.tr/dgt.htm, Türkiye.
- Gözler, K. (2001). *Anayasa Hukukuna Giriş, 1.Baskı*. Bursa: Ekin Yay. .
- Güler, M. (1984). Hz.Peygamber Devrinde İdarenin Dayandığı Sos.ve Hukuki Esasları. *Marmara Ün.v.S.B.E.Yüksek Lisans Tezi*. İstanbul.
- Güran, T. (2003). *İktisat Tarihi*. İstanbul.
- Hakkı, A. (2001). İslam Hukuku, Devlet ve Ahkam-ı Sultaniyye İlişkisi. *Cumhuriyet Ün.v. İlahiyat Fak. Dergisi V.Cilt , II.Sayı ,Sivas*.
- Islahi, A. A. (1998). *Economic Concepts of İbn-i Taimiyah*. London.
- Kallek, C. (1992). Hz. Peygamber Döneminde Devlet ve Piyasa. *Bilim ve Sanat Vakfı, İktisat Dizisi 2*, 105-119.
- Kallek, C. (1997). Ebu Yusuf'un İktisadi Görüşleri. *İslam Araştırmaları Dergisi, Sayı 1.*, 1-18.
- Kallek, C. (2004). *İslam İktisat Düşüncesi Tarihi- Harac ve Emval Kitapları*. İstanbul: Klasik Yay.
- KAYA, M. (2009). *Çalışanların Hakları ve İslam 1 Baskı*. Ankara: Fcr Yay.
- Kaya, R. (2001). Kur'an İ Kerim'de Fey Gelirleri ve Dağılımı. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Cilt: 10, Sayı 2*, 67-86.
- Kazgan, G. (1993). *İktisadi Düşünce veya Politik-İktisadın Evrimi*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Kazgan, G. (2016). *İktisadi Düşünce veya Politik İktisadın Evrimi*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Kerim, K.-İ. (tarih yok). *Kur'an-İ Kerim*.
- Khan, Q. (2009). *Al-Mawerdy's Theory of The State*. Delhi.

Khan, T. (2004). *Financing Publiq Expenditure: An İslamic Perspective*. Jeddah: İslamic Development Bank İslamic Research and Training İnstitute.

Kirmanoglu, H. (2007). *Kamu Ekonomisi Analizi*. İstanbul: Beta Bas.Yay.

Kozak, İ. (1984). *İbni Haldun' a Göre İnsan, Toplum, İktisat*. İstanbul: Pınar yay.

Kutub, S. (1962). *İslam'da Sosyal Adalet*. İstanbul: Çeviren Yaşar Tunagür, Cağaloğlu Yay.

Kutub, S. (2017). <http://suffagah.com.4> madde ile seyyid kutub. <http://suffagah.com.4> madde ile seyyid kutub. adresinden alınmıştır

Kutub, S. (tarih yok). *Cihan Sulhu ve İslam*. İstanbul: Çeviren Bekir Sadak, Cağaloğlu Yay.

Kürşat, B. (1998). *Demokrasi Anlayışında Kent*. İstanbul: İz Yay.

M.Karasan. (1970). *Eflatun Devlet Adamı*. Ankara.

Maverdi, E. (1993). *Kavaninu'l-Vizara ve Siyasetu'l Mülk*. Beyrut: Thk. Rıdvan Seyyid, Dru't Talia li't –Tıbaa ve n'-Neşr.

Mawerdi, E. (1993). *Kavânînu'l-Vizâra ve Siyâsetu'l-Mulk, Thk. Rıdvân Seyyid*. Beyrut: Dâru't Talîa li't-Tıbâa ve'n-Neşr.

Mevdudi. (1980). *İslam'da Hayat Nizamı*. Konya.

Mevdudi. (2002). *İslami Kavramlar*. İstanbul: Pınar Yay.

Mevdudi. (2004). *Faiz*. (Ç. D. Asrar, Çev.) İstanbul: Hilal Yay. .

Mevdudi. (2005). *İslam Nizamı*. İstanbul: Hilal Yay.

Nebhan.M.F. (1878). *İslam Hukukunda Temel Hak ve Hürriyyet, Terc .Servet Armağan*. Nebhan.M.F. (1978). *İslam Hukukunda Temel Hak ve*

- Hürriİslam Tetkikleri Enstitüsü Dergisi, Cild VII. İstanbul Üniv. Edebiyat Fak.Yay.*, Nebhan.M.F. (1978). İslam Hukukunda Temel Hak ve Hürriyyet, Terc .Servet Armağan, 275-288.
- Oğrak, A. (1997). Ebu'l Hasan El-Maverdi'nin İktisadi Görüşleri. *Oğrak, A. (1997). Eb Yükesk Lisans Tezi, Sakarya Üniv. Sos. Bilimler Ens. Sakarya.*
- Oktar.S.A. (2006). *Vergi Hukuku, 2.Baskı.* İstanbul: Türkmen Kitabevi.
- Orman, S. (1984). *Gazali'nin İktisat Felsefesi.* İstanbul: İnsan Yay.
- Özgülven, A. (2005). *İktisat Bilimine Giriş, 8.Baskı.* İstanbul: Filiz Kitabevi.
- Paya, M. M. (2007). *Para Teorisi ve Para Politikası.* İstanbul: Filiz Kitabevi.
- Rumi, M. (2005). Platon'un Devletin Hükümüne İlişkin Görüşü ve Yansımaları. Erzincan, AÜEHFD, C.I, S.1 www.erkincan.edu.tr, Türkiye.
- Saraç, C. (1962). İmam Gazali. *Diyanet İşleri Başkanlığı Dergisi, Cilt 1, Sayı 5,* 15-17.
- Savaş. Ş, V. (2007). *İktisatın Tarihi, 5.Baskı.* Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Schumpeter, J. A. (2012). *Kapitalizm, Sosyalizm ve Demokrasi.* Ankara: Alter Yay.
- Serahsi, Ş. e. (1993). *İslam İktisadında Helal Kazanç, Çev. Mustafa Baktır, Eserin Orijinal Adı Kitab'ül-Kesb el-İktisab fi Rızkı'l-Müstetab.* İstanbul: Seha Neşriyat .
- Sezgin, Y. B. (2015). *İslam iktisadı ve Piyasa.* İstanbul: Türkiye İktisadi Girişim ve İş Ahlakı Derneği.
- Shoten, İ. (1954). *History of Political Economy: Physiocracy, trans. By Michael Shaverte, Tokyo.* www.marxists.org. adresinden alınmıştır

- Spengler, J. (1964). Economic thought of İslam: İbn Khaldun. *Spengler,J.J (1964). Economic thought o Comparative Studies in Society and History, Vol. VI. No:3, 272-278.*
- Suzam, N. (2009). *Türkiye’de Uygulanan Maliye Politikaları 1923-2008.* İstanbul: Derin Yayıncılık.
- Şahin, H. (2013). İbn-i Teymiyye’nin Siyaset Anlayışı. *International Journal of Social Science V.6 Issue 3, 615-638 .*
- Şahin, S. (2004). Ahmet Cevdet Paşa’nın Toplum ve Devlet Anlayışı. Kocaeli, Kocaeli, Kocaeli Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, Kocaeli.
- Şentürk. H. (2008). Sosyal İlişkilerde Saygı Kavramı; Psikoloji ve Din Açısından Bir Bakış. *S.D.Ünv.İlahiyat Fak. Dergisi Sayı: 20 , 218-228. .*
- Tabakoğlu, A. (1987). Osmanlı Eonomisinde Fiyat Denetimi. *İstanbul Üniversitesi, İktisat Fakültesi Mecmuası, C.43, 111-150.*
- Tabakoğlu, A. (2008). *İslam İktisadına Giriş.* İstanbul: Dergah Yay.
- Tabakoğlu, A. (2008). *İslam İktisadına Giriş, 2.Baskı, .* İstanbul: Dergah Yay.
- Taban, S. K. (2008). *Kalkınma Ekonomisi.* İstanbul: Ekin Yay.
- TCMB. (2012). *Zorunlu Karşılık Oranları (%)*. Nisan 1, 2013 tarihinde http://www.tcmb.gov.tr/yeni/ppyeni/disponibilite_yeni.html adresinden alındı
- Teymiyye, İ. (1996). *Hisbe.* İstanbul: Çev. Cemal Güzel, Tevhid Yay. .
- Teymiyye, İ. (1999). *Es-siyasett’üş Şeriyye, (Siyaset), Çevirmen: Vecdi Akyüz.* İstanbul: Dergah Yay.
- TKBB. (2012). *Katılım Bankaları 2012 Raporu.* İstanbul: Türkiye Katılım Bankaları Birliği.

- TMSF. (2012). *Sigortaya Tabi Mevduat*. Nisan 1, 2013 tarihinde <http://www.tmsf.org.tr/Aspx/kk/ashx/file.ashx?type=1&uploadId=305> adresinden alındı
- Tuğ, S. (1961). İslam Vergi Hukukunun Ortaya Çıkışı. *Maliye Araştırmaları Merkezi Konferansları Dergisi Sayı 7*, (s. 180-195). İstanbul.
- Tuğ, S. (1984). *İslam Vergi Hukukunun Ortaya Çıkışı*. İstanbul: Marmara Ün. İlahiyat Fak. Vakfı Yay.
- TÜİK. (2012). *Dış Ticaret İstatistikleri*. Ankara: Türkiye İstatistik Kurumu.
- Tülücü, S. (2003). Farabi Bibliyografya'sına Bazı İlaveler-III. *Atatürk Ün. İlahiyat Fak. Sayı 20, Erzurum*, 7-52.
- Türcan, T. (2001). *Devletin Egemenlik Unsuru ve Egemenlikten Kaynaklanan Yetkileri*. Ankara: Ankara Okulu .
- Türcan, T. (2001). *Devletin Egemenlik Unsuru ve Egemenlikten Kaynaklanan Yetkileri*. Ankara: Ankara Okulu Yay. .
- Ulutan, B. (1999). *Farabi Felsefesi*. İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı.
- Ulutürk, S. (1998). *Türkiye'de Planlı Dönemde Kamu Harcamalarının Gelişimi ve Devletin Ekonomideki Rolü*. Ankara: Akçağ Basım Yay.
- Ulvan, N. (2001). *İslam'da Sosyal Güvenlik Sistemi, Terc. Nizameddin Saltan, Kitabın Orij İsmi 'Et-Tekafülü'l-İctimaiyyü Fi'l İslam'' 5.Baskı*. Erzurum: Ulvan, N.A. (2001). İslam'da Sosyal Güvenlik Sistemi, Terc. Nizameddin Sal Kültür ve Eğitim Vakfı Yay. .
- Umut, H. (2009). İnsan Doğası Temelinde Farabi'nin Toplum yada Devlet Görüşü. *Umut,H. (2009). İnsan Doğası Temelinde Divan Disiplinlerarası Çalışmalar Dergisi, C. 14, Sayı 27*, 119-144.

- Yaran.R. (2013). İnsan Hakkı Olarak Mülkiyet Hakkı. *Yaran.R. (2013). İnsan Hakkı Ol Kuran ve Sünnete göre Temel İnsan Hakları Tartışmalı Toplantı, 21-22 Aralık, 431-443.*
- Yer, S. (2004). Gazalli ve İbni Haldun'da Din-Devlet İlişkisi. *Yer,S. (2004). Gazalli ve İbni Haldun'İstanbul Ün. Sos.Bilimler Enst.Felsefe ve Din Bilimler Anabilim Dalı,Din Sos.Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.*
- Yılmaz, E. (2011). Gazali'nin İslam İktisat Felsefesinde Endüstriyel Kapitalizme Bakış. *Dil, Edebiyat ve Sos. Bilimler Dergisi, Sayı 1 , 239-256.*
- Zabunoğlu, Y. (1973). *Kamu Hukukuna Giriş*. Ankara: Ankara Ün.Hukuk Fak.Yay.No:328.
- Zaim, S. (2017). *İslam İktisadı.Net/ Index.php/2017/03/20*. İslam İktisadı.Net/ Index.php/2017/03/20. adresinden alınmıştır
- Zaim, S. (tarih yok). *İslamekonomisi.org*. İslamekonomisi.org. adresinden alınmıştır
- Zaim, S. (İstanbul, 1968). Modern İktisat ve İslam Düşüncesi, Cilt.II, sayı:5. 317-328.
- Zaim.S. (2010). *İslam Ekonomisinin Temelleri. İstanbul. İstanbul.*
- Zeydan.A. (1969). *İslam Hukukunda Fert ve Devlet*. İstanbul: Kalem Kitabevi.
- Zeynep Hafsa Orhan, S. K. (2017). Türkiye'de İslam İktisadı Tecrübesi: Teorik ve Pratik Birikimler. *İslam İktisat Düşüncesi, 1-328.*